

A társadalmi igazságszolgáltatás Széchenyi szerint

Írta: MÁRKI SÁNDOR.

A legnagyobb magyar imént még azzal riadt a romok felett búslakodókra, hogy ne sirassák azt az egész multat, melyben nincs is igazi nemzeti nagyság és dicsőség. Ezt a nemzeti nagyságot és dicsőséget még csak ezután lehet, tehát kell is megteremteni. Nem adott igazságot azoknak, akik azt mondták: a magyar volt; mert azt hitte, hogy a magyar lesz.

»Hazám reményei, romlatlan ifjak!« – ismétlem szavait – »Nem reszket-e benneteket a szív, nem emelkedik-e a mindennapiság fölé lelketek, nem hangzik-e bennetek isteni szózat, hogy ti vagytok hivatva egy sarjadéknépet megmenteni és egy fejletlen törzsökös nemzetet eszményi magasságra emelni? Egy szebb jövőnek uraivá lenni vagytok hivatva, ha mertek nagyok lenni!«

S a legnagyobb a nagyok példáját állította az ifjak elé, rá sem gondolva, hogy hetven esztendő múlva rideg paedagogusok inkább az intézmények, az állapotok, különösen a gazdasági viszonyok hideg, okos fejtegetését követelhetik a maneseknek hozott áldozat helyett.

Az Üdvleldében most hetven esztendeje, 1843-ban, azt javasolta, hogy a budai hegyekben, honunk közepén s ekkép némileg a hon szívében, nemzeti temetőt, pantheont – akkori neológus magyarsággal: üdvleldét – állítsanak: »hadd legyen ott nemzetünk jobb része jutalmul vagy, ha bukunk kell, legyen a magyar vég vigasztalásul legalább a halálban egyesülve, s hadd lelje ezen a helyen a derék ember a hátramara-dottak megemlékezésének halálvirágait vagy azoknak legalább szánakozását a magyarnak végomlásába.«

SZÉCHENYI szívében még a régi Ilion, a dicső Marathon csataterén s a hős Spárta virányai közt járva támadt az a vágy, hogy nemzeti pantheont állítson nemzetének, mely az ő korában nagyjainak még csak nemzeti temetést sem rendezhetett. Ha jobban körültekint, itthon is láthatja vala SZÉCHENYI a kun halmokat, a legrégibb nemzeti sírokat, melyek bizonyítják, hogy ebben az országban ATTIKA, BAJÁN és ÁRPÁD korától fogva megbecsülték a nagyokat. Maga is hirdette ugyan, hogy nagy embereink eddigelé nem voltak igen sokan, s hogy »csak felette kevésnek kebléből csordulhatott fel a polgári erények azon, minden figyelmet magára vonó varázsa melyben dús annyi magyar«, de azért igazságtalan sem akart lenni nemzete iránt. VIRÁG BENEDEK-kel ismételte, hogy ha nem vala is érczemplékre érdemes honfiaink száma felette nagy, egyszerű hálaemlékre mégis egynél már sokkal több érdemesíti magát.

Ezeknek igazságosabb megítélését követelte a társadalomtól s a nemzet halottjaival szemben magát a társadalmat szólította fel igazságszolgáltatásra. Azonban SZÉCHENYI utálta a középszerűséget s nem akarta megengedni, hogy a pártok kedvezése, a nyeglék tömjénezése nagyság hírébe juttasson, olyanokat, akik dicsőítésre érdemtelnek. Nem akarta, hogy az »egykori nagyságnak képe, amely lelkünkben oly gyönyörteli biztonságban él és azon újjászületési szent hit, melynek szárnyain a legmagasabbat véltük elérhetni, csak magunk alkotta fantazmagóriának, egyedül gyermekkorunk szappanbuboréki bohózatának mutatkozzék.«

Hitte, hogy leperegnek hazánkban a középszerűség napjai. Korát s a jövőndő nemzedéket nagy tettekre akarván buzdítani, jogot akart adni nemzetének, hogy rendelkezék nagyjairól s közös, nagy, nemzeti temetőbe gyűjtse össze mindazokat, akiket holtuk után nagyoknak ismer el. Az országgyűlésnek egy állandó bizottsága mindig csak egy esztendő múlva határozná arról, megérdemli-e a halott, hogy a haza legszentebb földjébe temessék. Hervadónak tartotta azt a koszorút, melyet az egyik ember fon a másoknak halántékai körül s tudta, hogy szellő hordja el azt a halmot, melyet csontjai fölé ezrek emeltek; de hitte, hogy még sem megy veszendőbe az, mit – isteni szikrától hevítve – ember tett

embertársának felemelésére vagy az egész nemzet dicsőítésére. »Egy vagy más temetőbe lerakadni: semmi; ellenben elhunytunk után vérünk dicséretét, jutalmát nyerni: minden. Mert egyedül a többé nem létezőkről mondott ítélet a valóban igazságos.«

A társadalom a »többé nem létezők«: Magyarország egykori nagyjai iránt igazságosabb ítéletet mond, mint ahogy azt az önmagával szemben is páratlanul szigorú SZÉCHENYI tette. Ő azonban oly fényes jövődőt szánt nemzetének, hogy azzal szemben az ősök egyoldalú (t. i. inkább csak hadi) dicsőségét szükségképpen kicsinyesnek vagy – ami, szerinte még ennél is rosszabb – közepesnek találta. Hadat izent a múltban való elfogultságnak, mert nem akarta abba a hitbe ringatni nemzetét, hogy az ősök erénye elég a jövődő biztosítására. Az új idők új és általánosabb erényeket követelnek. Pedig SZÉCHENYI észrevette, hogy »ha egy kissé több jó talál-tatik bennünk, mint rossz, már boldogok vagyunk, mert többel – néhány ritka nagy lelket kivéve – halandó nem igen dicsekedhetik.«

Bántotta őt kora »némely magashangú emberének ország-alapító elmélete, vagy inkább viszketege és ide-odakapkodása«. Kétségtelen, hogy első sorban Kossura-ra gondolt, akinek azonban a társadalom ötvenegy esztendő múlva egészen másképpen szolgáltatta ki az igazságot: oly pazar fényvel s mégis oly megindító bánattal temette el, amilyennel még senkit sem adott át a földnek. De SZÉCHENYI kicsinek tartotta magát korával együtt, holott azóta mindenki éppen a szigorú bírálóban s a tőle elítéltekben látja a XIX. század legnagyobb magyarjait. Örökre eszményképe SZÉCHENYI, KOSSUTH, DEÁK a nemzetnek, amely egykor küzdelmeiket látta, de őket most a földi élet salakjától egészen megtisztulva látja.

Történetünknek máskor is, mindig voltak olyan alakjai, kikről a magyar társadalom csak az igaz tisztelet, sőt néha a csodálat hangján szólhat.

A szigorú történetírás, melyhez SZÉCHENYI csatlakozik, kevesebbet tud a honfoglaló ÁRPÁD-FOI, mint a hagyomány, de maga is tisztelettel vonul vissza ennek ősbibb jogai elől s kegyeletlen kézzel egy levelét sem tépdési ki annak a borostyánnak, melylyel ezeréves hála köríti *az első nagy magyar*

fejét. A nemzet az 1896: VII. és VIII. törvénycikkekben háláját nyilvánította a honfoglaló és vitéz hadai iránt s gondoskodott róla, hogy nagy tetteiket maradandó emlékekkel örökítse meg. ÁRPÁD-nak, a pogány Magyarország alapítójának először SZENT ISTVÁN a keresztény Magyarország alapítója, állított emléket: templomot, amely sírja fölött épült. Az új társadalom igazságszolgáltatása volt ez a régivel szemben, amelyet merőben vallásos ellentétek miatt nem is ítéltetett el. A templomba lépőt arra intette: »Nézz ÁRPÁD-ra magyar, ki hazát állítá nemednek.«

ÁRPÁD-dal hosszú sora kezdődik a szent neveknek, amelyeket a honhoz egy ezredév csatolt. Nevek, amelyek »a dicsőség sugármezébe öltözködtének«. Sőt ez a dicsőség olyanokra is ragyogott, akiknek sírját senki sem hantolta s nevüket a történelem nem írta föl. Úgy virrasztanak ott, a honszeretet égboltozatán, mint a tejút milliő napjai és bolygói az égen. Azok sem saját kicsinységükben enyésznek el, csak a mi szemünk gyöngé, hogy egész valójukban ismerjük, lássuk őket.

Nem hálátlanok az emberek, csupán emlékező tehetségük véges. Annál végeesebb, mennél többnek érdemeiről kellene tudniok. Közös oltárt emelnek tehát a névtelen félisteneknek s azon mutatják be áldozatukat nekik és annak az erős istenségnek, amely »őrzi gondosan a magyar nemzetet«.

Ezer éve őrzi. A történelem tisztelettel, csodálattal említi, hogy a csüggedésnek, a közönynek korára mindig a lelkesedés kora következett s a legnyomorultabb idők sem ölhatték ki a népnek a jövőbe vetett hitét. Böven patakzott néha a vér s úgy látszott, mindhiába; de végre mégis üdv fakadt belőle s gyom nem verte föl a vértanuk sírját. Olykor áldástalanoknak mutatkoztak a béke művei is: tudósok, írók, művészek alkotásai, iparosok szorgalma, kereskedők vállalkozásai; de megmaradt »a szegénynek drága hit, mely tűrni és lemondani megtanít«. Egy emberöltő, talán kettő, három múlva, kezükben újra égett a munka, pótolták a mulasztásokat s »Árpád hős magzatai felvirágozának«.

Sorsunk, föld- és néprajzi, valamint nemzetközi helyzetünk hozza magával, hogy a fegyverzörej csak pillanatokra szűnhetett meg s a hadjáratok minduntalan megakasztották a

műveltség fejlődését. Viszonyaink gyakran igen is egyoldalúan fejlesztették az ősök képességeit. A katonai erények nemzedékeken át hátraszorították a polgáriakat s elkedvetlenítették a harcz riadalmaít követő béke éveiben is. De a béke ezen a népen sohasem vágott gyógyíthatatlan sebet, mert az egészen sohasem hagyta el magát.

Ki volt nagyobb? Az-e, aki vérét, vagy az, aki olaját fogyasztotta a hazáért? A hős, aki LEONIDAS babérjaira vágyott, vagy a tudós, aki SOKRATES bürökkelyhe után mailt? A világ zajában megizmosodott jellem, vagy a csöndes magányban kiművelt tehetség? A nyilvánosság embere, ki népét magával ragadta, vagy a családanya, ki a házias erényeket dicsőítette meg?

Büszkesége történetünknek, hogy nemcsak fiai, hanem leányai is szerették a hazát. Velők született ez az érzés, a családból táplálkozott, a közéletből nőtt nagyra. Az anya arra oktatta fiát, hogy »ebben a szóban: haza, foglaltatik az emberi szeretet és óhajtás tárgyainak egész összesége« és »minden áldozat kicsiny ahhoz képest, amit a hazának kívánni joga van« Az ilyen anya épp oly méltó kegyeletünkre, mint fia, ki megértette az ő intelmét. EMESE, az első nagy magyar anyja; SZENT ERZSÉBET, SZENT MARGIT, LOKÁNTFFY ZSUZSANNA, BRUNSWICK TERÉZ, a szegények könnyeinek letörlői; ROZGONYI CICELLE, ZRÍNYI ILONA s az egrí nők, kik férjeiket követték a csaták viharába; SZILÁGYI ERZSÉBET, PEKRY ANNA, KÁROLYI ZSUZSANNA, DAMJANICHNÉ, BATTHYÁNYNÉ, s mások annyian, a honért küzdő férjeik őrangyalai, akik áldották a sorsot, hogy magyar hölgyeknek születtek: családjuk oltárán mindnyájan a honszeretet tüzeit szították. Zajtalan, szelíd életüket a történelem nem kísérte oly figyelemmel, mint uraikét, fiaikét.

A haza boldogításának s nem ritkán megmentésének műve férfiak feladata. A magyar közéletnek ezer év óta egy ága sincs, mely nem mutathatna föl jelesekét; de mégis a politika, hadiélet és az irodalom terén találjuk a legnagyobbakat.

A magyar nemzetnek »legjellemzőbb két, de egybeolvadó érzelme: hűség a királyhoz és ragaszkodás az alkotmányhoz«. Királyunknak ez a mondása híven jelöli meg a magyar állam eszméjét, a történelmünkön végighúzódó vezéreszmét.

Azonban fejedelméhez való hűséget a magyar nem személyekhez, hanem a szent korona eszméjéhez kötötte s tisztelti ezt akkor is, mikor nem tisztelhetette amazt. Szentség a korona, melyet a honalapító ÁRPÁD ivadéka, a keresztény Magyarország szervezője, SZENT ISTVÁN viselt először, s Magyarország társadalma minden magyar közül először őt részesítette abban az igazságszolgáltatásban, amelyet SZÉCHENYI csak a már nem élőkkel szemben tartott jogosnak. SZENT LÁSZLÓ király hívására a főpapok, apátok, bölcs és előkelő urak 1083. évi augusztus hó 19-én egybegyűlvén, csodatevő tetteit a sírból kiemelték, ezüst ereklyetartóba temették s az oltárra helyezték, jobbját pedig a szentnek nevenapján a hálás utódok minden esztendőben fényes körmenetben hordozzák meg a budai várban. A tiszteletnek ez az évről-évre való megújulásra bizonyítja, hogy a társadalom igazságszolgáltatása hosszú századok múlva sem veszti el értékét.

Erős társadalmi és nemzeti érzés teremtette meg SZENT LÁSZLÓ korában az 1092. évi 38 törvényczikket, amely SZENT ISTVÁN, SZENT IMRE, SZENT GELLÉRT napjait valósággal a nemzeti ünnepek sorába iktatta. S ugyanaz az érzés vezette a magyarokat évszázadokon át magának SZENT LÁSZLÓ-nak sírjához, hogy kezüket arra téve tegyenek perdöntő esküt. S a társadalom igazságot szolgáltatott olyanoknak is, a kikkel szemben a történelem most és talán mindörökké szigorúan, majdnem kegyetlenül viselkedik. Az első szent királyok korában a nép azt regélte, hogy a jogait védő, az uraktól elhagyott ABA SÁMUEL sebei a sírban beforrtak. Van-e magyar, kinek szeme meg nem csillan, ha reá tekint a NAGY LAJOS birodalmát ábrázoló térképre? Van-e magyar, kinek szíve meg nem telik érzéssel, mikor HUNYADI JÁNOS kormányzó gyulafehérvári üres koporsójára – KAZINCZY példáját követve – megcsókolja a kőből faragott hős jobbját, a melylyel a világhódító II. Mohammedet megszalasztotta? SZÉCHENYI, aki 1843-ban tiltakozott az ellen, hogy a nemzet nevében szólani és kegyeket osztogatni szerető párt törekedjék szobrot emelni a maga bálványának, gondolna-e valamely párt ilyen bálványára MÁTYÁS király kolozsvári szobra előtt s nem érezné-e, nem vallaná-e az egész nemzettel együtt, hogy MÁTYÁS mennyire megérdemelte a nemzet jutalmát és háláját? S nincs-e abban nagy,

igen nagy tanulság, hogy a MÁTYÁS halála után eltelt négy század alatt a nemzet nem királyainak, hanem királynéinak: MÁRIA TERÉZIÁ-nak és ERZSÉBET-nek emelt szobrot?

A nádorok közül csak VERBŐCZY-nek és JÓZSEF főhercegnek áll egy-egy szerény szobra. A társadalom a többi század valóban érdemetlennek tartaná ilyen megkülönböztetésre?

Igazságosabb azokkal szemben, akik az önkény áldozatai. Életüknek minden gyarlóságát feledtette az az eszme a melyért halni tudtak. Hiszen SZÉCHENYI is azt vallotta önmagáról, hogy nagy gyarlóságánál fogva tettei sokkal rosszabbak, mint tanításai s a legélénkebben ő érezte, mennyi homály, mennyi árnyék fedi lelkét. És Czenken ki ne borulna le mégis arra a sírra, melyben ő nyugszik, az önkénynek szintén egyik áldozata?

Hiszen a pártok bálványai voltak valaha az' önkény megboszulói is, a magyar szabadság hősei is; de – amiként nagyjainkkal szemben SZÉCHENYI óhajtotta – valóban a nemzeti részrehajlatlanság s a nemzeti méltóság fényében állott megjutalmazások, mikor a nemzet megülte BOCSKAY háromszáz, RÁKÓCZI kétszáz, KOSSUTH százszázados évfordulóját Bizonyára minden igaz magyar kegyelettel gondol arra a háromszáz esztendőre, amely BETHLEN uralkodásának kezdetétől éppen az idén telik be. De a nagy tettek, nagy érdemek föllevenülésében hol van az egykori fény, hol van az egykori zaj? És, ami fő: hol van a nemzeti érzésnek az az ellenállhatatlanul kitörő ereje, amely a száműzött THÖKÖLY, ZRÍNYI ILONA, RÁKÓCZI, BERCSÉNYI, KOSSUTH temetésekor a magyar népet fölrázta, a külföldet tiszteletre gerjesztette? Náluk nagyobb diadallal mely magyar vonult be a Pantheonba?

S láttuk mély meghatottságban a nemzetet akkor is, mikor higgadt, nyugodt államférfiakat temetett: SZÉCHENYI gyászünnepén mint gyermek sírtam, DEÁK temetésén mint önkéntes tisztelegtem fegyveremmel s ANDRÁSSY utolsó útjára a férfiú megilletődésével tekintettem. Szobra áll immár mind a háromnak. A két utóbbinak érdemeit a törvénykönyv is megörökítette. És méltán. Bennök, miként éppen maga SZÉCHENYI óhajtotta, megvolt a földi legfőbb bölcsesség összege, mely abban áll, hogy az emberi sorssal lehetőleg kibéküljenek s .elszánással éljenek a honnak emberileg.

Régi dicsőségünk hírszerzői mégis a hősök, kikről a könnyen felejtő nép is többet tud, mint a béke apostolairól. S a hét vezér korának regés alakjai, a nemzeti királyság hősei és az utóbbi háromszáz esztendő szabadságharczainak s egyéb hadjáratainak vitézei, a hatalmas vagy letiport, de mindenkor szent hazának bajvívói: szükké tennék a tágas pantheont, melyet SZÉCHENYI akart emelni nagyjainknak.

Tudom, hogy köztük is több név van, melylyel osztatlanul máig sem barátkozott meg a nemzet, amely nagy tetteik mellett egyes nagy tévedéseiket is ismeri. Tudom, mennyire félt SZÉCHENYI, hogy az egyoldalú érdek alapján benépesített pantheont, amint majd egyik vagy másik párt kerekedik felül, néha Augias istállója gyanánt ne kelljen kisépérni. Tudom, hogy SZÉCHENYI csak úgy remélt fölemelő és buzdító hatást a nemzeti temetőtől; csak abban az esetben hitte, hogy hatni fog nemzetünk felvirulására, ha ott csupán a kristálytisza jelleműek nyernek örök pihenést. De azt is tudom, hogy a nagy érdek gyakoriabbak, mint a nagy jellemek; és tudom, hogy egy-két hulló csillag miatt még nem kételkedtünk az égbolt erősségében.

A közélet férfainak történelmi jelentősége és nagysága nem függ föltétlenül köz- és magánéletök teljes összhangzásától. Inkább függ egy-egy nagy elvnek következetes képviselésétől. Az oknyomozó, bírálatos történelemnek sincs joga rá, hogy százados kegyeletünk tárgyait hamis bálványok gyanánt zúzza össze. Kiderítheti, hogy a dicsőítettnek érdemei nem a túlvilágiak s adatokkal mutathatja ki, hogy nagyon is a földön jártak; de föladatát téveszti, ha sárba, a föld alá akar tiporni oly neveket, melyek jelszavak lettek időközben. Tévedhetett a köztudat; de miben tévedett? Személyekben, az elvek képviselőiben. Talán képzelete alakította olyan eszményire az egyént, akiben egy-egy fölemelő elv megtestesülését látta. De amint nem tehette ezt minden ok nélkül, másrészt – ha az egyéni érdem talán nem is – annak ilyen fölfogása nagy társadalmi tény és tiszteletreméltó dolog.

Példája ennek II. ENDRE, akit a nemesség nagynak nevezett el, pedig ismerte szomorú történetét s tudta, mily kevés személyes érdeme volt a rákényszerített aranybullának, a magyar nemzeti szabadság szentírásának megalkotásában. Be-

hegedtek azok a sebek, miket a hazán könnyelműsége ejtett de főnmaradt ennek az egy cselekedetének érdeme s a nemesség a királyt ezért az egyért is pantheonba valónak Ítélté.

Tökéletesség mintaképe az ember nem lehet s vigasztalóbb ránk nézve az a tudat, hogy egyetemes kitűnőségen kívül is van hazafias érdem. Hadjáratokat vezetett és küzdött végig az egyik s hadi érdemek hosszú sorával vívta ki borostyánját. Volt, aki nem levelenként szedegette össze, hanem egyszerre vitte el az egész koszorút. A történelem nem szól egyéb tettökről, de halhatatlanítja őket azért az egyért, hogy nem alkudoztak lelkiismeretükkel, hanem habozás nélkül rohantak a biztos halálba: az örök dicsőség karjai közé.

Cum deo pro patria, rege et libertate!

Nem rajtuk múlt, hogy nem lehetett mindig pro rege, a királyért. A másik három eszmét, az Isten, haza és a szabadság eszméjét szüntelenül vallották. Rendületlenül hivei voltak hazájoknak, pedig nem mindegyiknek bölcsője ringott azon a földön, mely utóbb sirja lett; de mindeniket ápolta az a föld, mely végül eltakarta.

Kis nép története a mi történetünk, de a vitézségnek, a honszeretnek megdicsőítése; és kevés nagy nemzet történetében találunk annyi nemes példát a hazafias kötelességérzetre, mint a mienkben. Az az érzelem, amelylyel szülőföldünk iránt viseltetünk, nem országos osztaléka. »Szívet cseréljen az, aki hazát cserél«. A száműzött nem cserél. Önkény, erőszak messze vetheti, de nem olthatja ki kebléből a hazáért égő szeretetet. Életénél jobban őrzi azt a marék földet, melyet a határról vett föl, bujdosásában szíve fölött rejtegetett, számkivetésében százszor összecsókkolt s feje alá téteti azt a sírban is. Ez a maréknyi föld emelte az égbe azokat a lánglelkeket, RÁKÓCZIT, KOSSUTHOT, akiknek az életnél drágább volt a haza becsülete. Önfeláldozásuk tisztító tüzeben megszabadultak emberi gyarlóságuktól.

A dicsőség azonban nemcsak azoknak része, kik kezökben karddal estek el, vagy a közélet zajában éltek s nemzetök sorsát intézték. Államférfiak, hadvezérek, daliák nyomába igénytelen írók, tudósok léptek, kik nem szerveztek, nem bódítottak országokat, hanem egész világot teremtettek önmaguknak, népok és népek örökségül. A balvélekedések ellen

küzdő tudósnak szívét a honszeretetek ugyanazon tüze hevítette, amely a ZRÍNYIEKET lobbantotta lánggra. A tudomány nemeslevele nálunk nem olyan régi, mint a hadi érdeké, de nagy és méltó család hivatkozhatik reá. Írók, költők, tudósok lelkes csapata tartá fön országos életünk egyik legfőbb biztosítóját, a magyar nyelvet, amelyben – SZÉCHENYI szerint – a nemzet él. A nyugati műveltség befogadásával pedig minden diplomatiái alkotásnál jobban biztosította európai helyzetünket.

Jobbjaink SZENT ISTVÁN óta szakadatlanul fáradoznak a tanultság s az ismeretek terjesztésében. SZENT ISTVÁN nevéhez fűződik az első magyar irodalmi munka, az a szép parainézis, amit fiához intézett. Királyi kezdet ez! Az irodalom, főképp a történelem már régen fölismerte, hogy varázs van az ősi dicsőség emlegetésében. Azonban ez az irodalom csak a választottak szűk körére hatott. A latin volt az, mert nem szabadulhatott a kor classikus divatától. Az egyházi szónokok is a magyar nyelv csinosodásának útját egyengették s a népdalok ép úgy bizonyították annak zengzetességét, mint az egyházi és a históriás énekek, a regösök dalai.

A renaissance Európa sok más országánál előbb köszöntött be hazánkba és elismert humanistáink (Vitéz János, Janus Pannonius stb.) híresek voltak a hon határain túl is. Sőt ott inkább, mint itthon, mivel az irodalom, melyet műveltek, keveset törődött a néppel. Ezt az általános ismereteknek és az irodalomnak a sajtó nyerte meg. A hitújítás első századát protestánsok és katolikusok jeles magyarságú művekkel tették emlékeztetéssé. TINÓDI és mások verseikkel írták be nevöket a magyar irodalomtörténetbe. ZRÍNYINÉL, a hősnél, csak ZRÍNYI, a költő lehet nagyobb.

Irodalmunk a XVI. század óta állandóbban volt nemzeti, mint a mily irodalminak mutatkozott nemzetünk. A kölcsönös hatás így sem maradhatott el. A magyarságot, melyet MÁRIA TERÉZIA már-már álomba ringatott, szendergéséből az irodalom csókolta fel s tartotta ébren azontúl. Kevés írónk híre járta be Európát s akárhány ezt a hazát is csak lépésről-lépésre hódította meg. Az irodalom azonban nem állott a pillanat szolgálatában. Hatása tovább élt az azt képviselő egyénnél, tovább egész nemzedéknél. Esméket költött évtizedek, századok

múlva is és nem engedte, hogy elzárkózzék a szív, mely a nemesebb érzéseknek egykor tárva állt. Ez a tetemrehívás valóságos társadalmi igazságszolgáltatás.

A lelkes Íróknak egész csapata hozott új díszet, új fényt a hazára. Történetírók és más tudósok segítettek munkájukban. A nemzet történeti érzékét szilárdították, a művelődésre való hajlamát fokozták, a tudomány újabb sikereit, a tiszta és hamisítatlan democratia alaptételeit megismertették vele, hogy európai színvonalra emeljék, de ősi jellegét is megővják. Sőt nálunk valaha még a képzőművészet is a kereszténység s a nemzeti élet köréből vette legszebb gondolatait. A szobrok a XIV. században már történetünk nagy alakjait örökítették meg. Bevitték őket a templomokba is, a megdicsőült szentek közé, hol a régi kor magyarja Istent imádni, hónát szeretni s önérdékét feledni egyszerre tanulta meg. A nemzeti eredetű festmények, szobrok és templomok nemcsak tisztán esztetikai gyönyörűséget, hanem a múltból fakadó kiirthatatlan vágyakat is keltenek szíveinkben.

Nem az a nép legboldogabb, melynek története leggazdagabb a csillogó nevekben, hanem az, hol közszellem a honszeretet. Régi jeles királyaink, főuraink, főpapjaink termett a legkiválóbb királyok, hősök és más jelesek arczképei, szobrai ékesítették. S együtt volt minden király, nagy és kicsiny egyaránt, mert a szent korona fényében mindegyik megtisztult emberi gyarlóságaitól s minden király szent volt a magyar szemében. S volna-e kívülünk mégis egy másik nép, amely majdnem két évtizeddel ezredéves főnállásának megünneplése után, oly keveset törődne a magyar Westminster (Gyulafehérvár) üres koporsóival, összetört emlékeivel, nagy idők szent emlékeivel?

Pantheonba téve vagy sutba dobva találunk is egy szobrot, kijelölhetjük méltó helyét, ha nemcsak művészeti, hanem történelmi jelentőségüket is ismerjük. Ítéletünk, amitől SZÉCHENYI tartott – sohasem tévedhet annyira, hogy méltót méltatlanul zavarjon össze. Kifelejteni valakit a jelesek sorából: csekélyebb hiba, mint méltatlanon lelkesedni.

A nagyért lángoló, nemeslelkű ifjú kegyelettel lép a honkeretet múltjának oltártüzehez, hogy onnan vigyen parazsat az újhoz, melyet örök lobogásban kell tartania. S a parázs,

mely kialudnék, ha nem táplálná kötelessége érzetével, ismét jótévő meleget áraszt reá. így a vér a mai ködös, rideg időben is gyorsabban kering ereiben s hamarabb buzdul tetterre. Maradhat-e magyar érzéketlenül, ha belépett a kerepesi temetőbe, hol együtt találja a legújabb kor legjobb magyarjait, ha leborulhat BATTYÁNYI, KLAPKA, DEÁK, KOSSUTH, VÖRÖSMARTY, ARANY, JÓKAI sírján? Ha Aradra zárandokol a vértanúknak, Nagyczenkre SZÉCHENYINEK sírjához?

»Ha valaki azt kérdené« – szölt maga SZÉCHENYI – mit adnék a Pantheonban való eltemetésért, azt válaszolnám: érdemetlenül egy jó szót sem.« Pedig sietett hozzátenni, hogy »ezen a földön lelkét semmi sem ringathatná nagyobb kéjekbe, mint a hazafiak ily hálájának megérdemlése, S nem tudná pirulni azért, mert csupán népének egy kis méltánylása után sóvárog.« A közélet minden férfiának munkásságát megkönnyíti s nehéz küzdelmek közt erejét fokozza az a remény, hogy a társadalom az életben vagy a halálban, de valamikor mindenesetre igazságos lesz iránta. S mióta SZÉCHENYI éppen a feltámadás, a remény napján szomorította meg halálával nemzetét,

»Szentebb e föld, hazánk áldott alapja,
Mióta, nagy szív, benne nyugoszol,
Szentebb a múltak ezredévi lapja
Mióta, nagy név, hozzá tartozol.«

Ezer év óta hány nagyemberünk pora vegyült a haza földjével! Ez a nemzet, amely vigasztalannak érezte magát a veszteség első pillanatában, a másodikban már feltekintett az éltető eszméhez, amelylyé nagy embere finomult s ismét óhajtott, remélt, hitt és imádkozott.

A történelem betűi nem holt betűk: beszélnek és tanítanak. Tanulságaik, igazságszolgáltatásaik elől a nemzet nem zárkozhatik, de nem is zárkózik el. Ifjúnak és öregnek, egyaránt becsülnie kell a múltat, melyben országos életünk és egész társadalmunk gyökerezik. Nem alkot a jövőre ható jelent, kinek nincs érzéke a letűntek érdemei iránt.

Még jó, hogy – amitől SZÉCHENYI annyira félt – nem lehet sarkalatos elvvé emelni a középszerűséget, s hogy mindig lesznek nagyok, kikre koruk tisztelettel fog feltekinteni. De az

érzeteknek is művelődniük kell s a nemzeteket alkotó és összetartó erő e finomodás arányában fog növekedni. A második ezredév magyarsága sem feledkezhetik meg az elsőnek hagyományairól s a múlt tanulságain épült hitét és munkakedvét megőrzi a jövőre is. SZÉCHENYI, ki a múltnak ünnepeletése és dicsőítése ellen annyiszor kifakadt s a jövőbe sem mert bizni egészen, lelkének nagy hánykolódásai közt is elismerte, hogy »él bennünk isteni szikra s láthatólag bővül és terjed mindinkább.«

Szenvedésektől nem félve, az első ezer évben nemzetünk semmiről sem mondott le. Túrt, szenvedett, hogy megvédje jogait, s idő és kedvező szerencse visszahozta mindig, amit erő és hatalom vett el tőle.

Dicsőség, hála, kegyelet érte a múlt nagyjainak!

Többet adtak ők nekünk egy ezredév dicsőségénél, mert bizalommal töltötték el szíveinket a jövő munkájának sikerei iránt. A tömeg, a nép, a társadalom ezentúl is igazságos lesz egyesek iránt. S míg ÁRPÁD sírját keresi, a múlt század nagyjainak földi maradványai fölé már is oltárt emelt. Nem arra a szóra gondol, melybe maga a nemzet is elsüllyedhet: nem a halálra, hanem az életre készül. S nem megfogyva, nem megtörve, hanem gyarapodva, megizmosodva remél élni ebben a hazában. Az ifjúnak az iskolából a polgári élet számára azt a hitet kell magával vinnie, hogy »annyi szív hiába nem onthatta véré, keservben annyi hű kebel hiába nem szakadhatott meg a honért«. Ereznie kell, hogy »esze, ereje és szent akarata hiába nem sorvadozhat egy átok súlya alatt«. Azoknak, akik a hazáért s a társadalomért éltek, haltak, azzal szolgáltathat igazságot, hogy példájukat követhetőknek, sőt követendőeknek tartja. Ha megfogadja SZÉCHENYI tanácsát s nem éri be mulandó fényvel, amelyet ránk, mint planétára, más nap, a múlt lövel. Ha szívébe vési SZÉCHENYI mondását, hogy szép s a mindenen győző igazságnak kedvessé tétele a nemzetek legtartósabb alapja. De nem is bántják SZÉCHENYI aggodalmait és nagyjait nem tekinti romlása végső vigasztalásának, hanem diadalmaskodva akarja ünnepelni és követni őket.

Felülvizsgálat az önkormányzatban.

Írta: FERDINÁNDY GYULA.

I.

A törvényhatóság az állam meghatározott területén élő polgároknak testülete, mely saját területén és tagjai felett közügyintézési hatalmat gyakorol és ezenkívül egyetemes országos érdekeknek az előmozdítására is van hivatva.

Eme meghatározás értelmében a törvényhatóság kettős hatáskörrel bír. Az egyik közhatalmat jelent mindannak ellátására, ami a törvények megvalósítására szolgáló tevékenységnek tárgya. A másik a közjogi, politikai tartalmat foglalja magában.

Az 1886. évi XXI. t.-ez. a törvényhatóság közügyintézési hatáskörét tulajdonképpen a 18. §-ban foglalt rendelkezéssel írja körül, amely szerint »a törvényeket és kormányrendeleteket a törvényhatóság területén a törvényhatóság hajtja és hajtattja végre«. Ez a rendelkezés azt jelenti, hogy a törvényhatóság a végrehajtó hatalomnak törvényes szerve, »*Legalia executivae potestatis organa*«, amelyet a közügyintézési hatáskörében mind a *határozás*, mind az *önálló foganatosítás* joga ¹⁾ megillet. A törvényhatóság részére biztosított közügyintézési hatáskört a törvény 2. §-a részletezi, és pedig akként, hogy a törvényhatóság gyakorolja: *a)* az önkormányzatot, *b)* az állami közigazgatás közvetítését.²⁾ Összevetve egymással a két sza-

¹⁾ Lásd e kérdésről EGYED ISTVÁN-nak »A törvényhatóság foganatosító tevékenysége« című »A Jogállam« 1911. évi decemberi számában megjelent értekezését. (765-774. lapok.)

²⁾ A közigazgatási hatáskör törvényi megállapításából nem a magyar felfogás tükröződik vissza, mely 1848-ig az egyedüli magyar állami igazgatásnak éppen a vármegyei önkormányzatot tartotta. A hatáskörnek eme szembevető elválasztása a természetes és átruházott teendők ellátására irányuló megosztási elmélet francia földben sarjadt, ahonnan Belgiumon és Ausztrián keresztül szivárgott hozzánk s csempésztett be a köztörvény-

kasznak értelmét, nyilvánvaló, hogy a törvényhatóság, mint az állami végrehajtó hatalom törvényes szerve, arra hivatott, hogy saját területén és tagjai felett mind a helyi, mind az általános államügyek ellátását teljesítse.

A helyi államügyeket a törvény »belügyek«-nek nevezi, melyekre vonatkozólag kimondja, hogy a törvényhatóság azokban önállóan intézkedik és határoz; viszont a törvény 5. és 10. §-a a kormány részére széles ügyintéző felülvizsgálati jogot biztosít, amelylyel a törvényhatóság részére a belügyekben biztosított közügyintézési hatáskört korlátozza. És nézetem szerint ez a tartalmas felülvizsgálati jog oka annak, hogy a gyakorlati életben az önkormányzati tevékenység lényegesen meg van bénítva. Ennek káros hatása 1886 óta állandóan megnyilvánul mind a közigazgatásban, mind a törvényhatóságok közéleti tevékenységében.

Tanulmányomnak célja »a törvényhatósági belügyekben a kormány ügyintézési felülvizsgálati jogának tartalmát kifejteni és a valódi önkormányzat elveinek biztosítása szem-

hatóságokról szóló 1870. évi XLII. törvénybe, majd onnan az 1886. évi XXI. t.-cikkbe.

Ugyanis a francia alkotmánygyűlés által alkotott 1789. évi december 14-18-iki törvény 49. §-a a municipalitéknek kétféle hatáskört biztosít, u. m. 1. saját hatáskört, mely a municipiális hatalmat foglalja magában, 2. azt a hatáskört, amely az állam általános ügyeinek igazgatásához tartozik, és amelyet az állam a municipalitékra ruház. A francia departementben nem a conseile generálok, hanem a prefet működésén nyugszik a közigazgatás- súlypontja és a saját hatáskörükben hozott és végrehajtható határozataikat sem foganatosíthatják önmaguk, hanem a prefet, aki a tiszt¹ viselőkkel rendelkezik. (DR. EREKY ISTVÁN: »A magyar helyhatósági önkormányzat« I. kötet 155-156. lapja.)

A belga önkormányzat alapvonása, hogy csak határozatok hozatalára terjed ki, a végrehajtás ellenben a királyt illeti meg. A végrehajtó hatáskörrel felruházott tisztviselőket: a megyekormányzót, községek (városok) polgármestereit és tanácsbeliét a király nevezi ki és bocsátja el, ezek végzik tulajdonképpen a közügyintézést, míg a megyei önkormányzatnak az általános államügyek igazgatására csak segédkező¹ befolyása van.

Ausztriában a közigazgatás élén a tartományi főnökök (Landeschef) állanak, hivatva a tartomány egész közigazgatásának a vezetésére. A tartomány politikai járásokra oszlik fel, élükön a járási főnökkel (Bezirkshauptmannschaft). A helytartókat, a tartományi elnököket helyt, a artósági és tartományi kormányzósági tanácsnokokat a császár, míg a járási főnököket a belügyminister nevezi ki. A tartományokban az általános államügyekben az intézkedés és a végrehajtás joga a császári szerveket illeti meg.

pontjából megállapítani: hogy a kormány felülvizsgálati joga meddig terjedhet, anélkül, hogy annak gyakorlása az önkormányzat sérelmével járna; viszont hogy a felülvizsgálati jogmagában foglalja mindazt az erőt, amelynek érvényesítésével a belügyekben kifejtett önkormányzati működés is a törvényes koriátokon belüli területre szoríttassák.

I. A kormány, mint ügyintéző főhatóság.

Kormány (a fogalom közigazgatási értelméről szólva) jelenti a végrehajtó organismusnak ama főszerveit, amelyek az állami életet irányozzák és a végrehajtást vezetik (királyt és ministereket).¹⁾ A kormány hivatott az állami életet irá-

(EÖTTEVÉNYI NAGY OLIVÉR: Osztrák közjog 169 – 173. lapés a politikai közigazgatási hatóságok szervezetéről szóló 1868 május 19-iki törvény.)

Mindezek szerint tehát a felsorolt államok önkormányzati tagozatainak hatásköre sokkal szűkebb mederben halad és tulajdonképpen csak a helyi közügyek intézésére szorítkozik; míg a magyar törvényhatóság közügyintézési hatalma úgy az általános, mint a helyi államügyek ellátására¹⁾ és azokban az önálló foganatosítás jogára is kiterjed. Hibás cselekedet volt tehát a törvényhozás részéről, hogy a természetes és átruházott hatásköri idegen elméletet közigazgatási rendszerünkbe átültette, mert ezzel hatékonyan hozzájárult ahhoz, hogy a hazai közéletben az önkormányzat fogalmáról téves és helytelen nézetek kerüljenek ki és magának az önkormányzatnak a fogalma elhomályosított.

Lásd e kérdésről: LECHNER ÁGOST-nak »Az önkormányzatról« írt és 1871-ben a Jog és államtudományi folyóiratban megjelent tanulmányát 18-61. lap. – CONCHA GY. Politika I. k. 548-560. lap és Újkori alkotmányok II. 369. – BALOGH ARTÚR: »Törvényhatósági Önkormányzatunk hatásköre« című értekezését. Jogi értekezések 1902 és Politika I. k. 441-446.) – KUNCZ IGNÁ CZ »A nemzetállam tankönyve«. (Kolozsvár, 1900.) 298-306. 1. – POLNER ÖDÖN: »A végrehajtó hatalom a magyar közjogban«. 30. lap. – NAGY ERNŐ Közjoga (1907). 362. 1.

¹⁾ V. ö. DR KMETTY K. »A Magyar Közigazgatási Jog« I. k. 52. lap. Budapest 1911.

Kormány alatt tágabb értelemben az egész állami végrehajtó organ's-must is lehet érteni. A királyt, ministereket, közép- és alsó hatóságokat együttvéve, azaz a közzolgálati szervek összességét, mert a törvény csakis az egész végrehajtó szervezet cselekvésével valósul meg. Az állami akaratban rejlő különböző célokat és feladatokat nemcsak a ministereknek, hanem a közhatalommal felruházott szerveknek teljes és szerves tevékenysége teremti meg. »Kormányzat – írja NAGY E. Közjoga 329. lapon – az állami orgánumok olyan működése (az állam cselekvése, tette), mely a fennálló jogrenddel összhangban, szabad tevékenysége által valósítja meg az állam feladatait.«

nyítani és ugyancsak ő vezeti az állami akaratban rejlő belső elhatározásnak keresztülvitelét¹⁾ is. A kormány működése azonban nemcsak a végrehajtás szabályozására vonatkozik, hanem a végrehajtás sikerének a biztosítására is, amiért ő gondoskodik a végrehajtó szervekről és mindazon dologi eszközökről, amelyeknek útján az állami akarat mennél tökéletesebb formában válik megvalósíthatóvá.

A törvényt azután már nem a kormányzó, hanem a tulajdonképpeni végrehajtó szervek ültetik át az életbe. Ezeknek a szerveknek állandó és folytonos cselekvése létesíti a törvényi akaratot, biztosítja a különböző eredményeket és szükségleteket. A szervek arra a munkásságra nyerne az államtól közhatalmat, amelyet a törvényben meghatározott közjónak megteremtésére kell kifejteniök. Ebben a közszolgálati működésben merül ki a valódi közügyintézés.

De a törvényhatóság közügyintézési hatalmának jelentősége az igazgatási hatáskör mellett azokban a functiókban is kidomborodik, amelyek már nem intézési, hanem kormányzati jellegűek. A törvényhatóság hatásköréhez tartozik ugyanis jogszabályokat alkotni, szerveit megválasztani, sőt joga van a fleadatainak megvalósítására szükséges anyagi eszközökről is gondoskodni.²⁾

Miként az államnak egy tárgyra csak egyféle lehet az akarata, éppen úgy a törvény végrehajtásának is csak egynek, egységesnek kell lennie. Ezért gondoskodik az állam középügyintéző hatóságokról, és egy olyan főszervről, mely az ügyek vizsgálata útján a jogegység védelmében irányozza az összes hatóságok működését.³⁾ Ez a főszerv nálunk a

¹⁾ V. ö. CONCHA GY. »Politika« I. k. 483-484. 1. Budapest 1895. - Bár mi a MONTESQIEU által felállított s a közigazgatási íróink által elfogadott elméletnek megfelelőleg az államfői hatalomnak functióit a végrehajtó hatalom irányzó s a törvényhozó hatalom mozzanatai közzé sorozzuk, és a bírói hatalmat külön államhatalomnak ismerjük el.

²⁾ DR. KMETTY K. i. m. I. k 89 1. - BOÉR ELEK »Közigazgatási Jog« Budapest 1912. ez. munkájában 107-119. 1. A törvényhatósági önkormányzatot már a végrehajtási (szabályalkotó, szervező, a költségekről gondoskodó, intéző s karhatalmi) mozzanatokként elemzi és tárgyalja.

³⁾ CONCHA GY. Közigazgatástan. Budapest 1905. 76. lap. - A közigazgatási intézkedések megvitázhatásának és azok fokozatos felülbírlásának legkiválóbb eredménye a közigazgatási jog terén is az egységes joggyakorlat s ennek útján a jogegység megteremtése. Létrejön ez az által, hogy a legfelsőbb fokú közigazgatási hatóság hasonló, vagy egyenlő közigazgatási ebetek felett mindig hasonlóan, vagy egyenlően fog dönteni, tehát végső lókon a hasonló vagy azonos esetekre nézve is mindig egységesen fog intézkedni. Lásd BOÉR ELEK »Magyar Közigazgatási Jog«. Általános rész. Kolozsvár 1908. 54-55. lap.

kormány¹⁾ (minister), mely ennél fogva azonkívül, hogy az állami életet irányozza, a végrehajtást szervezi és vezeti, a concret ügyekben is a legfőbb ügyintéző hatóság.

Ezért a kormány nemcsak kormányoz, hanem közügy-intézési tényeket is létesít, amennyiben akár saját akaratából, akár közigazgatási panaszjárás (felebbvitel) útján az alsóbb hatóságoktól hozzakerülő ügyeket felülvizsgálat alá veszi és azokban az alsó fokú hatóság akaratát megerősítheti, vagy leronthatja vagy más akaratot hoz létre (revisionalis, cassatorius és reformatorius hatáskör). A kormány által a felülvizsgálat során kijelentett intézési akarat a legnagyobb tekintéllyel bír, amely előtt a hatóságok deferálni, azt hivatali viszonyukból eredő engedelmség folytán foganatosítani kötelesek.

A hatóság által a concret esetekben létesített akarat-kijelentéseknek formái a határozatok ²⁾ (intézkedések), amelyekben a hatóság valami tilalmat, vagy parancsot állít fel, (valaminek az eltűrésére kényszerít, vagy megtevésére kötelez). De nemcsak jogot szolgáltat, hanem szükségleteket is kielégít. Az állam ezért ruház a hatóságra közhatalmat, hogy ez annak kifejtésével megvalósítsa azt a célt, melyet a törvény meghatároz. A hatóságnak akaratára tehát kell, hogy az államcél teljesítésére irányuljon, de ehhez még más szabályozó tényezők is sorakoznak. A hatóság ugyanis akaratának megállapí-

¹⁾ Angliában nem úgy van. Az angol végrehajtó hatalom alapvonásai közé tartozik, hogy benne a vezetés (kormány) a tulajdonképpeni igazgatástól (adminisztrálás) lehetőleg el van választva. Áll ez a végrehajtásnak mind azokra az ágaira és feladataira nézve, melyeket az alattvalók nem életpályaképpen, hanem polgári kötelességből önkormányzatilag látnak el; mindazokra nézve, melyekben minősítés és mindig fizetés mellett alkalmazott, létfenntartásukról hivataluk útján gondoskodó bürokratikus közegek működnek, így a végrehajtás oly ágaiban is, ahol hivatalnoki és nem önkormányzati alapon van a közigazgatási személyzet szervezve, a ministerium rendszerint a vezetésre szorítkozik s a részletekben való igazgatás különös, a ministerium mellett álló főhatóságokra van bízva. Lásd: CONCHA GY. »Újkori alkotmányok« V. k. 367 l. Budapest 1888.

²⁾ A határozatoktól megkülönböztetendők a szolgálati parancsok, melyek a felsőbbségnek (kormány, minister, főispán, hivatali főnök) valamely közszolgálati szervhez intézett akaratnyilvánításai arra vonatkozólag, hogy a közhatalmat miképpen fejtse ki, közszolgálatában mit tegyen, vagy mit ne tegyen. Lásd e kérdéstről bővebben »Az önkormányzati alkalmazottak fejelemi felelőssége« című munkám 36-38. lapját. Budapest, 1912.»

tásánál kötve van ahhoz a külső rendhez, amelyen keresztül a határozat végbemegy, továbbá az intézkedésnek jogszabályból erednie és jogszabályon alapulnia, azaz anyagilag törvényszerűnek kell lennie és végül, a határozatban az összesség szempontjából érvényesülnie kell a méltányosság, a tér- s időbeli helyesség elvének is, minthogy a közigazgatási tényekben nemcsak jogot szolgáltatnak, de érdekeket, szükségleteket is elégítenek ki, ezekben pedig az összesség-szemponja a méltányosság érvényesülését is megköveteli.

Mindezek folytán a hatóságot akaratanak létesítésénél a következő tényezők szabályozzák: 1. a közigazgatási eljárás szabályai, 2. a törvényesség, 3. a célszerűség.

A legfőbb ügyintéző hatóság a felülvizsgálat során mérlegeli, vajjon a jelzett tényezők harmonikus összműködése eredményezte-e a kérdéssé vált közigazgatási tény *és a vizsgálat eredményéhez képest* jelenti ki a concret esetben a maga akarátát, melylyel: 1. megerősítheti az alsóbb hatósági határozatot, 2. vagy azt leronthatja, 3. vagy más akaratot létesít, mint a minőt a kérdéssé vált határozat tartalmazott.

Az ügyintéző főhatóság a végrehajtási akaratot lerontja (feloldja vagy megsemmisíti): 1. ha a közigazgatási eljárás szabályai mellőzettek, s így az első tényező az akarat megállapításánál szabályozólag nem érvényesült; 2. ha az intézkedő hatóság nem bírt közhatalommal a concret esetben határozni (hatáskör hiánya), vagy 3. ha a határozás joga a hatóságoknak terület és személy szerinti elhatárolása szerint nem az intézkedő hatóságot illette meg (illetékesség hiánya), mert ez utóbbi esetekben a határozat az intézkedést létesítő hatóság alanya szempontjából nem volt törvényszerű.

Abban az esetben pedig, ha a hatóság akarata a jogszabály helytelen vagy téves alkalmazásának az eredménye, avagy ellentétben áll a célszerűség érdekeivel, akkor a főhatóság a határozatot módosítja, azaz más végrehajtási akaratot hoz létre, mint aminőt az alsóbb hatóság kijelentett, mert tárgyi szempontból nem az állam akarata és nem az összesség érdeke érvényesült az alsóbb hatóság intézkedésében.

Azonban az állam a legfőbb ügyintéző hatóságnak felülvizsgálati hatáskörét korlátozhatja is, ha azt az összesség

érdeke megköveteli. A jogegység ugyanis minden bizonynyal oly szempont, amely jogállamban feltétlenül védelmet kíván meg, és a parlamentáris kormány, mint az állami élet irányására hivatott szerv, magában is foglalhatja mindazokat a kellékeket, amelyek őt a jogegység biztosítására képessé teszik. A jogegység elvei azonban megfelelő érvényesülést nyerhetnek a kormánynak már amaz ügyintézési működésében is, mely annak felülvizsgálatában nyilvánul, vajjon a kérdéssé tett közigazgatási tényben a közigazgatási eljárás és a törvényesség tényezői érvényesültek-e, kellően jelentkeztek-e. Az alaki és anyagi jognak érdeke ezeken a tényezőkön nyugszik, míg a ezélszerűség érvényesülésének kérdése már nem érinti a jogegységet s attól teljesen különálló tényező, amelynek vizsgálatára az ügyintéző főhatóság nem mindig alkalmas.

A közigazgatásban ugyanis, melynek működése a különböző szükségletek és feladatok óriási nagy körére terjed ki, vannak olyan közügyek is, melyekben az ügyintéző főhatóság a czélszerűség elveinek megállapítására nem bír kellő jártassággal., de mert egységességre törekszik, e különleges érdekek érvényesítésére nem is alkalmas. Az ily ügyekben a ezélszerűség kérdésének a vizsgálata speciális helyi ismereteket, helyi jártasságot igényel, amiért éppen az összesség érdeke követeli, hogy azokban teljes önállósággal azok a szervek intézkedjenek, amelyek a szomszédsági viszonylatok teljes ismeretével bírnak és így a legalkalmasabbak a czélszerűségi szempontok helyes mérlegelésére s eldöntésére. Az ily ügyeket az állam rendszerint az önkormányzat hatáskörébe utalja, mert az önkormányzati szervezet keretében maguk az állampolgárok a legalkalmasabbak sajátos feladataiknak a meghatározására,, különös érdekeiknek az érvényesítésére.

2. A kormány felületei hatásköre a törvényhatóságok felett.

Az önkormányzat a polgároknak közvetlen tevékenysége a közügyek intézésében.¹⁾ A lényeg azon az elven nyugszik,

¹⁾ Az a fonák felfogás, mely az önkormányzatot az állami igazgatással szembehelyezi, mely azt mondja, hogy van egyfelől állami igazgatás, másfelől önkormányzati igazgatás, azon a tarthatatlan eszmén sarkall, hogy az állam csak fizetett élethivatásos hivatalnokaiban él s nem minden polgárban, mihelyt ez közfunctiót végez; hogy állam csak az lehet, amit a kormánytól kinevezett hivatalnokok végeznek, de nem az, amit a polgárok, mint ilyenek, mint nem hivatalnokok látnak el. BALOGH A. Politika 442. l. »

hogy maguk az állampolgárok saját közreműködésükkel *polgári köteleességképpen* látják el a közügyet. E célból az államterületnek és a népességnek bizonyos része jogi személyiséggé tömörülve, annak szervezetében gyakorolja a közügyintézési hatalmat. Ezt az elvet az 188(5: XXI. t.-cz. 18. §-a akként érvényesíti, hogy kimondja, hogy a törvényhatóság a maga területén önmaga hajtja és hajtatja végre a törvényelvet és kormányrendeleteket. A törvényhatósági szervezetbe tömörült polgárok tehát a közügyek intézésére vannak hivatva.

A törvény 2. és 3. §-a részletezi a közügyeket és az önkormányzat fogalmának helytelen beállításával a közügyeket két csoportra osztja. ¹⁾ És pedig a törvény szerint vannak: 1. olyan közügyek, melyek az egész összességet érdekelvén, általános jelleggel bírnak és ezért azokat államügyeknek nevezi; 2. felsorolja azoknak az ügyeknek csoportját, melyek nincsennek kihatással az egész összességre, hanem csak bizonyos részében particularis szervezeteiben érintik az államot. És ezeket törvényhatósági belügyeknek nevezi. ²⁾

A közhatalomnak az a hányada, amelyet az állam a közügyek intézése végett a törvényhatóságra ruház, alkotja annak közigazgatási hatáskörét. Jelenti ez azt a cselekvési képességet, amelynek érvényesítésével a törvényhatóság megvalósíthatja a közfeladatokat. *A törvény szerveit alkalmazva*, a törvényhatóság hatásköre tehát azoknak a közügyeknek

¹⁾ A közügyek, melyeket az önkormányzat intéz, lehetnek csupán arra a helyre vonatkozók, melynek lakosai azt intézik, vagy az egész országot érdeklők, de a közügy eme fokozatairól az angol alkotmány nem vesz tudomást. CONCHA GY. i. m. 369. lap.

²⁾ Saját belügyek azok, melyeket a törvények kifejezetten olyanoknak nyilvánítanak és még mindazok, melyeket az állam sem a sajátos országos ügyeinek, sem más a törvényhatóságoktól különböző önkormányzati testületek ügyeinek nem nyilvánított. KMETTY K. i. m. 89. lap. – Saját belügyek csak azon részszerű közfeladatokra, illetve közszükségletekre vonatkoznak, amelyek úgy a czcl, mint a kivétel tekintetében is a törvényhatóságokhoz vannak kötve. BOÉR E. i. m. 806. lap. – Határozott megkülönböztető vonalat (tanította LECHNER ÁGOST. Közigazgatási előadásai. I. kötet 284. lap) csak köz- és magánügy között lehet vonni, de nem lehet azt mondani, hogy vannak az önkormányzat által ellátott ügyek, melyek csak az önkormányzati testületet érdeklik, az államot nem és vannak csupán állami ügyek, amelyek az önkormányzati testületet nem érdeklik. – Ha valamely ügy kivétetik a magánrendelkezés alól és egy hatóság hatalmának vettetik alá, az közügyé lesz.

ellátásában merül ki, melyeket a törvény állami és törvényhatósági belügyeknek nevez.

Az állam abból az okból engedi át a törvényhatóság részére közhatalmának bizonyos hányadát, hogy azt a törvényhatóság – mint az állam organismusának egyik szerve – a közjó létesítésére tényleg ki is fejtse. Ennélfogva a törvényhatóság hatáskörének betöltése végett állandó és folytonos munkásságot végez, amely tevékenység az állami életben, mint közszolgálat, a közügyek ellátására irányuló közhatalomnak tényleges és folytonos kifejtésében nyilvánul meg.

A közszolgálattal végzendő ez a tevékenység azonban nem korlátlan, hanem szabályozott, bizonyos rendet, egymásutánt kivan meg az összesség szempontjából.¹⁾ A működésnek ez a rendje, amely szerint az ügyintézés végbe megy, a közigazgatási eljárás.²⁾ Miután pedig a törvényhatóság szintén közigazgatási cselekvést fejt ki, nyilvánvaló, hogy a törvényhatósági ügyintézésnek is meg van a maga rendje és mi-kéntje.

A mozzanatoknak azt az egymásutánját, amelyeken keresztül a törvényhatóság az egyes közügyekben a maga végrehajtási akaratát létrehozza, megállapíthatja törvény, kormány (ministeri) rendelet, törvényhatósági szabályrendelet; vonatkozhatnak a közügyintézésnek mind külső, mind belső-rendjére. Az úgynevezett állami ügyeknek *belső eljárási szabályait* kivételesen törvény,³⁾ rendesen kormányrendelet,⁴⁾ míg

¹⁾ A közigazgatási functio rendje az által válik szükségessé, mert az egyes közigazgatási szerv nem a saját, hanem a láthatatlan nemzetszemélyiség, vagy ennek egyik önálló része, helyi szomszédsága ügyében jár el és mert a közigazgatási tények igen nagy számúak. Egyrészt biztosítani kell a közt az egyes közegének önkénye, tájékoztatlansága, gyarlósága ellen, másrészt pedig az egyes közeg alanyi tudását, akaratát, megbízhatóságát, lelkesedését fokozni, illetőleg tárgyilagossá kell tenni. Mondja CONCHA GY. Közigazgatás tana. 100. lapján. – Az egységes jogállam szempontjából a közigazgatási működés rendjének szükségét igen találóan fejtegeti BOÉR ELEK »Az Adó és Illetékügyi Szemle« 1913. januáriusi számában megjelent »Az új adó-törvények jogorvoslati rendszeréről« szoló tanulmányában.

²⁾ V. ö. DR. BOÉR ELEK »Magyar közigazgatási jog«. Általános rész. (Kolozsvár. 1908.) 34-41. lapok.

³⁾ Például a cselédügyről szóló 1876: XIII. t.-cz.

⁴⁾ Pl. az 1884: XVII. t.-cz.-be iktatott ipartörvény végrehajtása tárgyában 1884-ben kelt 39.266. sz. ministeri szabályrendelet.

a belügyek intézésének nevezett működés rendjét törvényhatósági szabályrendelet szokta körvonalozni. ¹⁾ A szabályok felölelhetik a közszolgálat teljesítésének egész rendjét, mind a külső ügy vitel, mind a közszolgálati működés egész mikéntjét. ²⁾ A törvényhatóság (annak szervei) a közügyintézési hatáskörnek betöltésénél a megállapított eljárási szabályokhoz kötvé van és azok értelmében köteles közszolgálati munkásságát teljesíteni.

Az állami organismusnak az élén áll a kormány, mint annak legfőbb szerve. A végrehajtó hatalomnak többi összes szervei a kormánynak, mint törvényes felsőbbségnek vannak alárendelve. A kormánynak felsőbbbségi helyzetéből folyik az a joga, amelylyel a törvényhatósági közszolgálat ellátását ellenőrzi.

Ez a *kormánynak felügyeleti joga*, melynek célja, hogy a 'közszolgálatot a törvényhatóság és annak szervei minden fennakadás nélkül a közfeladatok megvalósítására ellássák. A felügyeleti jog két mozzanatra szakad. Az egyik arra vonatkozik, vajjon a törvényhatóság a hatáskörébe utalt feladatokat tényleg végzi-e. A másik arra terjed ki, vajjon a törvényhatóság a közügyeket oly rend szerint intézi-e, amely rendet a közszolgálat mikéntjére a jogszabályok megállapítanak. E célbóh a kormány a törvényhatóság közigazgatási eljárását, belső ügyvitelét bármikor megvizsgáltathatja,³⁾ a törvényhatósági szerveknél hivatalvizsgálatot tarthat és: *a)* ügyviteli elnézések, eljárási hibák esetén a törvényhatóságot azoknak megszüntetésére utasíthatja, *b)* ha a törvényhatóság szerveinél a közszolgálat teljesítése körül pontatlanságot, szabálytalanságot, hanyagságot észlel, fegyelmi eljárást indíthat, *c)* ha pedig a törvényhatósági szerv tevékenysége a közszolgálat érdekeire veszélyesnek jelentkezik, tőle a közhatalom gyakorlásának jogát megvonhatja, (felfüggesztheti), *d)* sőt a végrehajtó szervezetet a közszolgálatra alkalmatlan, vagy

¹⁾ P. Heti vásároknak idegen iparosok által való látogatásáról, a törvényhatósági útibiztosok s útkaparókról vármegyei pótdadó kezeléséről, ebtartásról stb.

²⁾ A közigazgatási eljárás egyszerűsítéséről szóló 1901: XX. t.-cz. lapján kiadott vármegyei ügyviteli, közigazgatási bizottsági, stb. ügyviteli szabályok.

³⁾ 1886: XXI. t.-cz. 4. és 57. §. a) bj pontjai.

méltatlan törvényhatósági szerv eltávolításával meg is tisztíthatja, tehát gyakorolja teljes mérvben a fegyelmet is.¹⁾

Ezek szerint a kormánynak a közhatóságok felett a közszolgálat biztosítása érdekében teljes felügyeleti hatalma van. Mindazonáltal ez még sem terjed ki arra, hogy a kormány felügyelet címén a törvényhatóság ügyintéző hatáskörét magához vonhassa, mert ez már teljesen felfordítaná a jogállam rendjét. A hatáskörök a jogrend uralmának intézményei, azokat a felsőbbség nemcsak az önkormányzati, hanem a királyi szerveknél is mindig tiszteletben tartani köteles. Ebből a kötelezettségből ered, hogy a kormány felügyelete címén a törvényhatóságnak jogszabálylyal körülírt hatáskörébe be nem nyúlhat, annak hatáskörét magához nem vonhatja, azt meg nem változtathatja.

A kormány felügyeleti hatalmától megkülönböztetendő a kormánynak, mint legfőbb hatóságnak, ügyintéző hatásköre, mert míg az állam a felügyeleti hatalmat a közszolgálat biztosítása szempontjából, addig a legfőbb ügyintézési hatáskört a jogegység védelmére biztosítja a kormány részére. A felügyelet és ügyintézés tehát nem tévesztendő össze egymással, e kettő nem egy és ugyanaz a hatalom s ezért különösen nálunk, ahol mind a kettőt legfőbb fokon a kormány gyakorolja, fokozott lelkiismeretességgel és óvatossággal kell azt kezelni, mert különben könnyen a jogszabályokkal megállapított hatáskörök megbolygatását és így a jogrend megzavarását idézi elő.

3. A törvényhatósági belügyek.

A) Korlátozott belügyek.

A törvény a törvényhatóság ügyintézési hatáskörét az ügyek kettős (állami és önkormányzati) csoportjához képest különböző tartalommal állapítja meg. Az általános államügyekre vonatkozólag kijelenti, hogy – amennyiben intézésüknek joga eredetileg a kormánynál van – a törvényhatóság azokat csakis közvetíti, azaz a kormánynak állandó és folytonos ügyintézési ellenőrzése és annak utasításai értelmében intézheti, de ter-

¹⁾ 1886: XXIII. t.-cz. 2. §. c) és 9. §. a) pontja. Lásd e kérdésről »Az önkormányzati alkalmazottak fegyelmi felelőssége« című munkámat. Budapest, 1912.

mészetesen akként, hogy a kormány, ügyintézési ellenőrzésének gyakorlásával a jogszabályokkal megvont hatásköri korlátokat át nem törheti. Azokban az ügyekben ellenben, melyek csakis közvetve – a részek útján – érdeklík az összességet és közvetlenül egyedül a szomszédtsági viszonylatban éló, egymásra utalt állampolgárok érdekeit és szükségleteit szolgálják, a törvényhatóságot teljes ügyintézési önállóság illeti meg. (T. 3. §-a.) Ez utóbbi ügyeket a törvény belügyeknek nevezi és két csoportra osztja.

Az elsöbe azokat sorozza, amelyekben az elhatározás joga ugyan a törvényhatóság hatáskörébe tartozik, de kivitelük, foganatosításuk csakis akkor történhetik meg, ha a kormány az elhatározást jóváhagyta. A törvény »a korlátozott belügyek« csoportjának létesítésével már jelentékenyen korlátozza a törvényhatóság ügyintézési önállóságát, mert azokban az ügyintézés szempontjából a lényegét a kormány elhatározására fekteti. A minster ugyanis a »korlátozott belügyeket« minden esetben felülvizsgálat alá veszi, azokban a törvényhatóság elhatározását nemcsak a jogegység, hanem a czélszerűség kérdésében is mérlegeli és vizsgálata eredményéhez képest a törvényhatóság akaratát módosíthatja, korlátozhatja, sőt azt félretolva a maga akaratát is érvényesítheti. *Azaz a korlátozott belügyekben a kormány ügyintézési főhatósága teljes tartalmú.*

A törvény 3. §-a mindenekelőtt azt a jogot biztosítja a törvényhatóság részére, hogy az önkormányzat és a közigazgatás költségeit megállapítja s a fedezetéről gondoskodik és pedig a megyei törvényhatóság az 1883: XV. t.-cz., a városi törvényhatóság pedig az 1886: XXI. t.-cz. rendelkezései szerint.

Nézzük mindenekelőtt, hogy *mi volt és mi jelenleg a Vármegye költségvetési jogának és gazdasági önállóságának tartalma.*

A vármegyék gazdasági önállóságának jogáról először az 1486: 64. t.-cz. rendelkezik, amely szerint »a vármegye dolgaiban a közönség részéről elhatározandó költségeket ¹⁾ az

¹⁾ Ezek a költségek egyelőre az országgyűlésre küldött nemesek (nuncii, electi nobiles) ellátására szolgáltak. (Lásd TIMON ÁKOS »Magyar alkotmány és jogtörténet«) Budapest, 1910. 684-685. lapot.

összes birtokos emberek – bármely rendűek – fekvő jószágaik arányában viselik és mindenkor a megye pénztárába kötelesek megfizetni«. Az 1542: 17. t.-cz. 3. §-ának rendelkezése hasonlóan kimondja az elvet, hogy a vármegyék bármiféle közhaszonra szükségelt és az illető vármegyék közakaratóból tett kiadások fedezésére adót vehetnek ki. Az 1723:6. t.-cz. 4. §-a szerint a címeres nemesek¹⁾ is »a megyék házi szükségeire azok adózási tervezetéhez képest lelkiismeretesen adózás alá esnek«. Eme törvények alapján az a gyakorlat fejlődött ki, hogy a vármegyék saját szükségleteiket nemcsak önmaguk állapították meg, hanem viselésükről is önmaguk háziadó (domestica) útján gondoskodtak akként, hogy a ki vetett adónak megfelelő összeget a megye rendelkezésére a házipénztárba fizették be. Az önkormányzat költségeire szükséges háziadó megajánlása a közgyűlés hatáskörébe tartozott, kivetésének alapja a birtok, vagy jószág volt.²⁾ A vármegyék tehát a rendi alkotmány idejében³⁾ gazdasági ügyeikben teljes cselekvési szabadsággal bírtak, feladataiknak elhatározásában és megvalósításában nem függtek a kormánytól, annak jóakaratótól és hatalmától.

Az 1848-iki törvényhozás – bár a közös teherviselésnek elvét az 1848: VIII. t.-cikkkel biztosította s a XVI. t.-cikkkel a vármegyei szerkezetet is a népképviselői rendszerrel összeegyeztetni törekedett, – a vármegyét régi gazdasági önállóságukban meghagyta. A szabadságharcz leveretése után a vármegyék is megszűntek szabad intézmények lenni. 1861-ben pedig a vármegyék visszaállítottak ugyan, azonban a teljes alkotmányos élet nem következvén be, a vármegyei tisztviselők legnagyobb része tisztségéről lemondott. A kormány helyeiket kinevezett hivatalnokokkal töltötte

¹⁾ A címérleveles nemeseket eme taksa alól az 1805: 1. t.-cz. mentesíti.

²⁾ A vármegye házipénztára részére tartoztak továbbá a királyi felségnek a vármegye által kirendelt nemessel együtt működő adókiivetői a hadi adóból öt dénárt a vármegye szükségeire befizetni. 1543: 10. t.-cz.

³⁾ Pl. Somogy vármegyében 1791-ben az állami adó 70.261 fitra rágott, ezzel szemben a háziadó 165.945 frtot tett ki, vagyis az állami adó 235%-át. Lásd MELHARD GYULA »Somogy vármegye a rendi országgyűléseken« című munkáját 277. oldal és dr. EREKY ISTVÁN-nak »Tanulmányok a vármegyei önkormányzat köréből.« Budapest 1908. 225. lapot.

be, akik mind illetményeiket, mind a dologi kiadásokat már a kormány útján az állampénztárból nyerték.

Az alkotmányos életnek 1867-ben történt bekövetkezésével az önkormányzati élet a vármegyékben is beköszöntött, de a közigazgatási szükségleteikről való gondoskodás már nem a rendi alkotmány idejében fennállott rendszer alapján, hanem a provisoriumtól átvett pénzügyi keretben történt.¹⁾ És bár az 1870. évi XLII. t.-cz. a házi adó elvét fenntartotta, mert kimondotta, hogy addig, amíg a törvényhatósági költségek fedezésének és beszedésének módja törvény útján végleg szabályozást nem nyer, a házi adó az egyenes állami adó után százalékban vettetik ki, azonban már ekkor a vármegyék közigazgatási, árva és gyámhatósági kiadásaira a törvényhozás engedélyezett államsegélyt.

Az 1872. évi V. t.-cz. ezt az összeget évi 4,510.684 forintban az 1873. évi XII. t.-cz. pedig az 1873. és 1874. évekre 4,800.956 forintban állapította meg és kijelentette, hogy a törvényhatóságok ezen években közigazgatási, árva és gyámhatósági kiadásaikra *házi adót nem vehetnek ki, tehát már 1873-ban a domestica és ezzel a vármegyék gazdasági önállósága is tényleg megszűnt.* Az 1875. évi XLIV. t.-cz. mely az államsegély összegét 4,950.000 forintra emelte fel. a belügyminister részére biztosítja azt a jogot, hogy az államsegélyt a törvényhatóságok között feloszassa. Hasonlóan rendelkeznek az 1877. évi XXIII., az 1879. évi XLIV., az 1880. évi XLVI., az 1882. évi LXXII. t.-czikkek.

1883-ban az ez évi XV. t.-czikkel megalkottatott a megyék háztartásáról szóló törvény, amely szerint a megyei törvényhatóságok részére – oly célból, hogy közigazgatási, árva és gyámhatósági kiadásait a felhasználható saját jövedelmeik mellett fedezhessék – az 1884. évtől kezdve évenként 4,515.000 forint fog az állampénztárból az egyes vármegyék részére a törvényben megállapított hányadban havi részletekben előlegetesen kiszolgáltatni. Az 1893. évi IV. – az állami tisztviselők illetményeinek szabályozásáról alkotott – törvény 22. §-a^czt az összeget 4,947.500 forintban állapította meg, és a törvényhozás ezt az összeget a költségvetési törvények alapján évről-

¹⁾ Az 1904. évi X. t.-cz. ministeri indokolása 1901/1906. Képv. irományok 502. lap.

évre emelte, amit különösen a vármegyei tisztviselők illetményeinek bizonyos időszakonként 1900., 1902-1904., 1912. bekövetkezett felemelése és rendezése tett szükségessé, úgy, hogy már az 1913. évi költségvetésben a vármegyék közgazgatási, árva és gyámhatósági kiadásaira 22,013.140 K, a vármegyei alkalmazottak családi pótlékára 1,401.900 K irányoztatót elő.

Amíg az 1883 és a későbbi törvények egyáltalában nem rendelkeznek aziránt, hogy a belügyminister által az egyes törvényhatóságok részére engedélyezett állampénztárból mely összeg fordítandó az illetmények fedezetére, addig a vármegyei alkalmazottak illetményeinek szabályozásáról szóló 1904. évi X. t.-cz. 9. és 14. §-a félreérthetetlenül kijelenti, hogy a költségvetésekben a vármegyei alkalmazottak részére beállított fizetéseket és lakpénzeket *kizárólag* az állampénztár fedezi. Tehát mindazt, ami a vármegyei alkalmazottak fizetése, lakpénze és az 1912. évi LVII. t.-cz. értelmében a szolgálati pótlékok) címén felmerül, e törvény értelmében teljesen az állampénztár, illetve a belügyi tárca vállalja magára. Ennek ellenében azonban az 1904. évi X. t.-cz. hatályon kívül helyezte az 1886. évi XXI. t.-czikknek²⁾ ama rendelkezését, amely szerint a tisztviselő, a segéd- és kezelőszemélyzet és a szolgálk fizetésének szabályozása, felemelése vr.gy leszállítása kérdésében a közgyűlés határoz.

A vármegyék szükségleteik címén jelentkező egyéb kiadásait: (dologi általányok, ruházat, felszerelés, hivatalos helyiségek és fogházak bére, irodai szükségletek, épületek fenntartása, hivatalos lap költségei, stb.): 1. külön rendeltetéssel nem bíró alapok, hasznos jogosítványok és egyéb vagyon jövedelmeiből, 2. a vármegyei pótdoból, 3. az állampénztárból nyert segély útján fedezik.¹⁾ A belügyminister a törvény⁴⁾ szerint a vármegyei költségvetést egyszerűen tudomásul venni köteles: a) ha a vármegyének saját jövedelme és a megyéknek a törvények⁵⁾ szerint az állampénztárból nyert javadal-

¹⁾ 1912: LVII. t.-cz. 37. §-a.

²⁾ T. 47. §. 1. pontja.

³⁾ 1883: XV. t.-cz. 1., 3. és 9. §-ai.

⁴⁾ 1883: XV. t.-cz. 7. §-a.

⁵⁾ T. i. az 1904. évi X. 9. és az 1912. évi LVII. t.-cz. 37. §-a.

mazása kizárólag közigazgatási, árva és gyámhatósági kiadások fedezésére fordítatik, *b)* ha ezek a kiadások vármegyei pótdadó igénybe vétele nélkül fedezetnek, *c)* ha a megyei törzsvagyon nem csonkíttatik, *d)* ha a költségvetés, illetőleg a pótdadó kivetése ellen felebbezés nem történt. Ellenkező esetben a belügyminister a költségvetést részletesen felülvizsgálja, észrevételeit a törvényhatósággal közli, esetleg azt új költségvetés készítésére utasítja. Hogy azon az összegben felül, melyet az 1904. évi X. s az 1912. évi LVII. t.-cz. rendelkezései szerint az alkalmazottak illetményei címén a belügyi tárcza viselni köteles, a belügyminister a vármegyék javára egyéb szükségleteinek fedezésére mily összegű államsegélyt köteles adni, arról törvény nem intézkedvén, azt az összes vármegyék részére átalányban előirányzott összeg felosztásakor a belügyminister évről-évre a vármegyei költségvetések felülvizsgálata kapcsán dönti el.

Miután azonban a vármegyék oly számbavehető vagyonnal, melynek jövedelmei a költségvetésben beállított kiadások fedezésére tekintélyes hányadban szolgálnának, nem rendelkeznek, és a vármegyei pótdadó legnagyobb részben a nyugdíjigények ellátására szolgáló nyugdíjintézetek javára van lekötve, a vármegye sohasem jut abba a helyzetbe, hogy a belügyminister a költségvetést egyszerűen tudomásul venni tartozzék, hanem a vármegye minden évben külön államsegélyért kénytelen a belügyministerhez fordulni és így az ő jóakarától függ, vajjon az alkalmazottak illetményein kívül a vármegye a költségvetés útján meghatározott céljait mennyiben tudja megvalósítani.

Hogy mily csekély anyagi erő az, amelylyel a vármegyék önmaguk rendelkeznek és hogy mennyire vannak ráutalva a belügyminister támogatására, azt a következő adatok igazolják. A vármegyei törvényhatóságok közigazgatási, árva- és gyámhatósági szükséglete 1912. évben 21,938.996 koronára rúgott. Ebből az összegből az állam 92.1%-ot, míg a vármegyék 7.9%-ot fedeztek és pedig 4.4%-ot vármegyei pótdadó útján, 3.5%-ot pedig ingatlanok, alapok jövedelme és cselekvő kamatokból.¹⁾

¹⁾ Lásd a m. kir. belügyministeriumnak »A vármegyei törvényhatóságok közigazgatási, árva- és gyámhatósági kiadásai és bevételei az 1912. évi költségvetések alapján« című kiadványát. 200. lap.

Mindezek az adatok azt igazolják, hogy a vármegyék költségvetési önállósága megszűnt. És hiába biztosít a törvény 3. §-a a vármegyék részére költségvetési függetlenséget, mert a valóságban ezt a jogot a kormány gyakorolja, a vármegyék pedig csak véleményeznek és javasolnak.

A vármegyék háztartásáról szóló 1883. évi XV. t.-cz. biztosít jogot a vármegyék részére, hogy közigazgatási, közlekedési, közgazdasági, közművelődési és jótékonyági célokra pótdót vethessenek ki. A törvény a közigazgatási célok alatt a közigazgatási, árva- és gyámhatósági költség-előirányzat keretében meghatározható celokat érti, amelyekkel a vármegyék háztartására vonatkozólag az előbbieken tett fejtegetéseinkben foglalkoztunk. A közlekedési célokról az 1890:1. t.-cz. szól, amely szerint a törvényhatóság útiköltség-előirányzat szükségleteinek fedezésére 10%-nyi útdót vehet ki, amelyet a ministerium előző jóváhagyásával 13%-ig felemelhet. A közlekedési célok megvalósítása tehát külön törvény útján nyert biztosítást. E kérdésnél csak azt jegyezzük meg, hogy a törvényhatósági útdó a vármegyék szükségleteire elégtelen s azok állandóan kénytelenek a kereskedelemügyi ministertől tekintélyes államsegélyt kérni, hogy ügyi szükségleteiket elláthassák és így ebből a szempontjából is korlátolt költségvetési és ügyintézési hatáskörük.

A törvény szavai szerint a vármegyei pótdó, mely az egyenes állami adó után %-ban vettetik ki, a 3%-ot meg nem haladhatja. De a vármegyék a 3%-on felül még 2% erejéig vethetnek ki a jelzett célokra pótdót a bel- és pénzügyminister előzetes engedélyével, azonfelül nagyobb megyei pótdó kivétele csak a törvényhozás külön felhatalmazása alapján eszközölhető. Újabban a törvényhozás a vármegyék részére nagyobb anyagi erőt is biztosított, amennyiben az 1912. évi LIX. t.-cz. értelmében azok a vármegyék, amelyek az összesen 5% erejéig kivethető pótdó legmagasabb mértékét már kimerítették, további, legfeljebb 3% pótdót vethetnek ki, a bel- és pénzügyminister jóváhagyása mellett, *de kizárólag tisztviselői nyugdíjintézetük javára.*¹⁾ Mindezek szerint a

¹⁾ A vármegyei nyugdíjalapok terhe az utolsó időben tetemesen megnövekedett részint az által, hogy a vármegyei állások megszorodtak, részint, hogy ezek javadalma, mely a nyugdíj mértékének alapja, az 1904.

vármegyék összesen az egyenes állami adók 21%-ának megfelelő összeg erejéig bírnak önadóztatási joggal, amelyből 13%-ot útiügyi, míg 8%-nak megfelelő összeget sajátos (közigazgatási, nyugdíjigények kielégítésére, közgazdasági, közművelődési és jótékonyági) célokra használhatnak fel.

Lássuk, hogy mit jelent ez s mily anyagi erőt nyújt a vármegyék részére az önadóztatási jog. A vármegyei törvényhatóságoknak az 1912. évi állami egyenes adója 131,544.459 koronára, ennek 8%-a 10,523.556 koronára rúgott.

Abban az esetben tehát, ha a vármegyék 1912. évben önadóztatási jogukat teljes mérvben ki akarták volna használni, saját céljaik megvalósítására összesen tíz és fél millió koronát fordíthattak volna. Csakhogy a valóság más képet mutat. Az 1912: LIX. t.-cz. értelmében ugyanis az állami egyenes adó 3%-a (3,946.333 korona) csakis a nyugdíjintézetek javára ajánlható meg, ehhez kell számítani továbbá azokat az összegeket (2,838.000 és 290.000 koronát), melyeket a vármegyék már jelenleg is pótdadó útján fedezve a tisztviselői, illetve jegyzői nyugdíjigények kielégítésére fordítani kénytelenek, nemkülönben azt a pótdadóösszeget (614.000 K), amelylyel most is a rendes közigazgatási költségvetési kiadások fedezéséhez járulnak. Ennél fogva az állami egyenes adónak 8%-át kitevő 10,523.556 koronából a legnagyobb rész 7,692.339 korona már nyugdíj-és a rendes költségvetésben közigazgatási célokra van lekötve, így a 63 vármegyének közgazdasági, közművelődési és jótékonyági feladataira mindössze a fennmaradó 2,831.217 korona (az állami adó 3.4%-a) jut. Ebből

évi X. t.-cz. folytán megszorodott. Az ekként támadt teherfölletnek fedezésére a vármegyének alig nyílt más módja, mint a pótdadó. Ilyenképpen azonban az egyes törvényhatóságok a törvény által maximálisan engedett 5%-nak mérvét kimerítvén, rá vannak utalva arra, hogy ennél magasabb pótdadó szedésére törvényhozási felhatalmazást kérjenek. Ily felhatalmazást ad az új törvény. Más mód a teherföllet elviselésére nincsen és az államtól e tekintetben segítséget várni nem lehet, mert azt egyfelől elvi álláspont gátolja, másrészt gyakorlati nehézségekbe is ütközik; mert ha az állam csak részben is vállalná a vármegyei nyugdíjak terheit, megláztatna azt a féket, mely a vármegye közönségét a tisztújításokon a meglévő tisztviselők megtartásához és kíméletéhez köti, mert nem kellene számolni az ebből támadható nyugdíjterherrel. Ez tehát ma csitítója és temperálója a tisztújításokon. (Képv. Közigazg. bizottság jelentése 1912. június 29. 576. sz. irom. a Magyar Törvénytár 1912. évi törvényzikkék, 679. lap.)

az összegből pedig az egyes vármegyékre oly csekély rész esik, amelylyel a legkisebb, – annál kevésbé a fejlettebb, gazdasági és culturélettel bíró nagyobb vármegyék, – a közművelődési, közgazdasági, jótékonyági sajátos feladataikat megvalósítani nem képesek. Nyilvánvaló ennél fogva, hogy állandóan kénytelenek a kormány támogatását kérni.

A vármegyék önadóztatási jogának és gazdasági önállóságának ez a csekélysege az oka annak, hogy a vármegye közönsége hiába bír a belügyekben ügyintézési hatáskörrel, az érdem nem a törvényhatóságnál, hanem a kormánynál dől el, mert a feladatokat csakis akkor képes a törvényhatóság megoldani, ha a kormány a szükséges anyagi eszközöket megadja, ha pedig a törvényhatóságnak nem sikerül a kormány támogatását megnyerni, a törvényhatóság határozata nem hajtható végre. Ily nagyfokú gyámság alatt nem fejlődhetik ki a törvényhatóságban lüktető közélet, a mai helyzet nem a polgárok részvétele a végrehajtó hatalomban, ez nem önkormányzat, hanem annak csak halavány látszata.

Mennyivel másképp van ez a kérdés megoldva az önkormányzat valódi hazájában, Angliában, ahol a grófsági tanácsok 156 millió korona kiadásaikból 56%-ot megyei pótdók kivetése útján önmaguk fedeznek és ezen százaléknak megfelelő 86,736.000 korona felett a kormány gyámságától függetlenül maguk a megyék rendelkeznek¹⁾, ahol a Local Government Board a grófságok felett kényszerkölségvetési joggal nem bír, azoknak költségvetésén mitsem változtathat²⁾. De a centralisticus hatalomtól duzzadó Franciaországban is mennyivel tartalmasabb a départementok belügyi és gazdasági önállósága, mint nálunk. A francia départementok pl. 1897-ban 100 millió frankot szavaztak meg sajátos (utak, vasutak építésére, szegények gyámolítására, *tudományos és művészeti intézmények*) céljaikra anélkül, hogy az ily határozataikba a kormány vagy a köztársaság elnöke bármiféle beavatkozási hatáskörrel bírna.

Már a városi törvényhatóságok sokkal tartalmasabb gaz-

¹⁾ Lásd: DR. EREKY ISTVÁN »Tanulmányok a vármegyei önkormányzat köréből« Budapest, 1908. 225. lap.

²⁾ JOSEF REDLICH »Englische Lokalverwaltung« Leipzig, 1901. 491-506. lapok.

dasági önállósággal bírnak, mint a vármegyék. A városi törvényhatóságok ugyanis először tekintélyes törzsvagyonnal rendelkeznek, továbbá, ha törzsvagyonuk jövedelmeiből nem képesek a költségvetésükben megállapított szükségletet fedezni, a lakosokra és birtokosokra községi adót vethetnek ki és a pótdadó kulcsának magasságát – minden korlát nélkül – maguk a városok állapítják meg; azonkívül saját jövedelmeiket fokozhatják még akként, hogy a közvetett állami adókra is vethetnek ki külön (bor-, hús-, szeszfogyasztási) adópótlékokat, nemkülönbön illetekeket, helypénzeket és vámokat szedhetnek, sőt még az állam által igénybe nem vett új adókat is állapíthatnak meg.¹⁾ A városi törvényhatóságok tehát fejlődésük és haladásuk irányát önmaguk intézhetik, mert feladataik megvalósítására a szükséges anyagi forrásokat a maguk erejéből képesek előteremteni.

A városok köréből azonban az utóbbi években mindinkább nyomatékosabban hangzott fel a panasz, hogy a városok gazdasági ereje nem elegendő az előrehaladás feltételeinek biztosítására és ezért az államnak állandó segélyezését kívánták. Ennek a mozgalomnak tulajdonítható, hogy a törvényhozás a városok segélyezésére az állami költségvetésben az 1909. és 1910. évre 2-2 milliót, az 1911. évre 3 milliót ajánlott meg, míg az 1912. évben meghozta a városok fejlesztéséről szóló LVIII. t.-cikket oly czélből, hogy addig is, *míg a törvényhozás a városi szervezeti reformot megalkotja*, legalább azok a főbb rendelkezések történjenek meg novelláris úton, amelyek egyrészt a városok fejlődésének a jelenlegi törvényekben foglalt nagyobb akadályait elhárítják, másrészt a mostani szervezet keretei között a városok intensivebb és gyorsabb fejlődését is elősegítik.²⁾ Ez a törvény³⁾; a törvényhatósági joggal bíró és a rendezett tanácsú városok

¹⁾ 1886: XXI. t.-cz. 14., 15. §-ai.

²⁾ Lásd »A m. kir. kormány 1911. évi működéséről és az ország köz-állapotairól szóló Jelentés« Budapest 1912. 10-11. lap.

³⁾ »A törvény a városfejlesztés alapelvein sarkall. A fejlesztés fő-céljául azt tűzte ki, hogy a városok képessé váljanak arra, hogy saját magukban találják meg az anyagi eszközöket létszükségeik fedezésére.« T. ministeri indokolása »Magyar Törvénytar. 1912. évi törvényczikkek.« (Budapest, Franklin-társulat kiadása) 659-660. 1.

javára az 1913. évre 5, az 1914. évre 6, az 1915. évre 7 és az 1916. évtől kezdve évenként 8 millió koronát rendel a belügyi költségvetésbe felvenni. A megállapított államsegélyből az 1913. évre a törvényileg megállapított hányadban a törvényhatósági városok részére 1,761.000 K, a r. t. városok részére 2,090.000 K fordítandó, míg 149.000 K felett a város fejlesztéssel kapcsolatos célokra a belügyminister rendelkezik.

Ez a törvényi rendelkezés azonban a városi törvényhatóságok költségvetési jogát nem korlátozza, mert először az államsegélylyel való rendelkezés jogát a törvény kifejezetten a városok javára biztosítja és továbbá, mert a városok ezzel az államsegélylyel szükségleteiknek csak csekély részét fedezik. Összehasonlítva a vármegyéknek adott államsegély mérvét a vármegyék szükségleteivel és a városok részére engedélyezett államsegély nagyságát a városok szükségleteivel, arra az eredményre jutunk, hogy az állam a vármegyéket költségvetési kiadásaiknál oly %-ban segíyezi, mint aminő %-ban a városok saját anyagi erejükkel rendelkeznek. Például az állam 1912. évben Abauj-Torna vármegyének költségvetési kiadásaihoz 96.9%-ban járult segélylyel és a vármegye a maga anyagi erejéből szükségleteinek csak 3.1%-át fedezte, míg a vármegye székhelyét alkotó Kassa törvényhatósági joggal felruházott város szükségleteit 97.5%-ban a maga jövedelmeiből, míg 2.5%-ban állami hozzájárulással fedezte.

Igaz ugyan, hogy a városi törvényhatóságnak a költségvetés megállapítására vonatkozó határozata csakis minister^ jóváhagyás után hajtható végre, továbbá, hogy a fogyasztási adópótlékok, illetékek, stb. kivetéséhez a kormány engedélye is szükséges s így a kormány a városok háztartási függetlenségét felülvizsgálati jogainak gyakorlatával korlátozhatja; mindazonáltal kétségtelen, hogy a városok költségvetési jogának és gazdasági önállóságának terjedelme messze túlhaladja a vármegyék hasonló jogainak tartalmát és a városi törvényhatóságokban sokkal élénkebb az érdeklődés a közügyek iránt és sokkal elevebb az önkormányzati élet, mint a vármegyékben.

A városok fejlesztéséről szóló 1912. évi LVIII. t.-cz. a városok ügyintézési hatáskörét is tágította, amennyiben az 18Ó6. évi XXI. t.-cziknek azt a rendelkezését, amely

szerint az ingatlan vagyon szerzésére vagy elidegenítésére vonatkozó határozatok csakis ministeri jóváhagyás után fogantathatók, oda módosította, hogy az ingatlannak vagy jognak megszerzésére, elidegenítésére, átalakítására, felosztására vagy elcserélésére vonatkozó határozat csakis abban -az esetben . igényel felsőbb jóváhagyást, ha az eladási vagy vételár, illetve becsérték törvényhatósági joggal felruházott városban 50.000 K-t, rendezett tanácsú városban 10.000 K-t meghalad. Tehát még a r. t. városok is mint vagyoni személyek az 1912. év óta önállóbb ügyintézési hatáskörrel bírnak, mint a vármegyék, amelyeknek akarata a legcsekélyebb kérdésű háztartási kérdésben is lényegesen korlátozva van a kormány felülvizsgálati hatalmával.¹⁾

Mindezek az ügyeken kívül a korlátozott belügyek osztályába tartoznak a kölcsönvételekre, a költségvetésben elő nem forduló terhes szerződések kötésére, felbontására, közművek emelésére és végül a hivatalok rendszerítésére vagy a fennállók megszüntetésére vonatkozó közgyűlési határozatok. *Mindezekben az ügyekben a törvényhatóság cselekvési szabadsága korlátolt, míg a kormány ügyintézési főhatósága teljes; mert a felülvizsgálat során nemcsak a jogegység, hanem a célszerűség szempontjából is mérlegeli a törvényhatóság akaratát, így nemcsak jogi, hanem gazdasági tutelát is gyakorol a, törvényhatóságok felett.*

B. A szabad belügyek.

A törvényhatóságokról szóló törvény »a korlátozott belügyek« csoportján kívül felállítja »a szabad belügyek« osztályát. A törvénynek abból a rendelkezéséből, hogy a törvényhatóság saját belügyeiben önállóan intézkedik és határoz, következik, hogy a törvényhatóság érdekeltégi körén belül támadható mindazokat az ügyeket, amelyek nincsenek a csak ministeri jóváhagyás után végrehajtható ügyek között felsorolva, a törvényhatóság teljes cselekvési szabadsággal láthatja el. Ezek »a szabad belügyek«, amelyekben a törvényhatóság önállóan létesíti a maga akaratát és ha a vonatkozó határozatot a

¹⁾ Lásd e kérdésről dr. HORVÁTH JÓZSEF-nek »A vármegye, mint gazdasági alany« című »A vármegye« közigazgatási heti lap 1912. évi október hó 26-iki számában megjelent cikkét.

törvényhatóság valamely tagja felelőssel meg nem támadja, akkor azt a törvényhatóság nyomban foganatosíthatja is.

Azonban ezek a belügyek is csak látszólag vannak a törvényhatóság szabad elhatározási körébe utalva, mert a törvény egy másik szakaszával még ezekben az ügyekben is tartalmaz ügyintézési felülvizsgálati jogot biztosít a kormány részére. Ezzel a kormány a törvényhatóság szabad cselekvését korlátok közé szoríthatja, sőt félre is tolhatja.

A törvény 10. §-a ugyanis akként rendelkezik, hogy a kormány *a főispán – törvénytelenység vagy az állam érdekeire való sérelem miatt – hozzá felülvizsgálat végett felterjesztett, úgyszintén a törvényhatóságok közgyűlési jegyzőkönyveiben foglalt, avagy az elintézésék rendes folyamán hivatalból észlelt illetéktelen vagy törvénybe ütköző határozatokat: a) megsemmisítheti, b) amennyiben intézkedésének tétele szükséges, új eljárást rendelhet el, c) és ha ez célra nem vezetne, amennyiben törvények, vagy törvényes rendeletek szerint intézkedni szükséges, közérdekű ügyekben határozhat.* Ez a rendelkezés sem a köztörvényhatóságokról szóló 1870: XLII. törvényben, sem a kormány részéről 1886-ban benyújtott törvényjavaslat tervezetében nem volt felvéve, azt a törvényhozás a képviselőház közigazgatási bizottságának javaslatára illesztette be a törvénybe, abból a szempontból, hogy a törvényhozás a törvény és törvényes rendeletek feltétlen végrehajtását a törvényhatóság ellenállásával szemben biztosítsa.¹⁾

¹⁾ A képviselőház közigazgatási bizottsága által elfogadásra ajánlott szakasz a következőleg szól: »A kormány az e törvény 57. §-a és az 1876. évi VI. t.-cz. 61. §-a értelmében hozzá felterjesztett, úgyszintén a törvényhatóságok közgyűlési jegyzőkönyveiben foglalt, avagy az elintézésék rendes folyamában hivatalból észlelt illetéktelen, vagy törvénybe ütköző határozatokat megsemmisítheti és amennyiben intézkedés tétele szükséges, új eljárást rendelhet el s ha ez célra nem vezetne, közérdekű ügyekben határozhat«. A javaslat tárgyalása alkalmával GRÜNVALD BÉLA javasolta, hogy a jelzett § utolsó mondata hagyassék ki, mert ez a szó »közérdekű ügy« vonatkozhatik úgy az állami, mint a helyi ügyekre is, már pedig, ami kívánatos, hogy a kormány részére az általános államügyekben teljes felülvizsgálati hatalom biztosíttassék, éppen annyira szükséges, hogy a kormány minden olyan hatalom elvonassék, amely az önkormányzatra veszélyessé válhat. GÜLNER GYULA hasonlóan kifejezést adott abbeli felfogásának, hogy a javasolt szakaszban oly hatalmat nyer a kormány, melylyel teljesen absorbeálja az önkormányzatot, mert – mint monda – mihelyt megadatik

Az ely, mely ebben a törvényszakaszban kifejezésre jut, a törvény uralmának szempontjából teljesen helytálló és jogállamban minden körülmények közt biztosítandó. Azt ellenezni egyáltalában nem lehet, hogy a kormány felruháztassék azzal a joggal, hogy a törvényhatóságnak a törvény és törvényes rendeletek végrehajtása körüli jogtalan ellenállását megtörje, továbbá a jogállamban nem szabad megengedni, hogy a kisebb tekintélyű szerv oly ügyeket intézzen el, amelyekre hatásköre ki nem terjed. Biztosítani kell tehát egy főhatóság részére hatalmat, melynek érvényesítésével a törvényhatóságot hatáskörének korlátai közé szorítja és amelylyel a törvények és törvényes rendeletek feltétlen végrehajtását biztosítja.

a kormánynak az a jog is, hogy mindenben, amit közérdekű ügynek kvalifikál, direkt intézkedhessek, akkor felesleges arról beszélni, hogy a megyék önkormányzati joggal bírnak.

GRÓF APPONYI ALBERT szintén azt hangoztatta, miszerint arra hogy, a belügyminister az érdemleges intézkedési jogot is magához ragadja, szükség nincsen, mert, ha helyi érdekű ügyek, akkor bátran az önkormányzatra bízhatók, ha pedig államügyek, ott van a kormánynak a törvény keretén belül rendeleti joga. SZILÁGYI DEZSŐ szintén azt a felfogást képviselte, hogy a »közérdekű« kifejezés nem csak igen ruganyos, hanem önkényes magyarázatokat is megenged és miután afelett, hogy milyen jogkör adatik itt és milyen nem, bírói ellenőrzés nem létezik, ebből önként következik, hogy az általános és rugalmas kifejezéssel visszaélni lehetséges. Célszerű lenne, ha ebben a szövegben az mondatnék, hogy – amennyiben a törvények, vagy törvényes rendeletek szerint intézkedni szükséges – a minister nemcsak a megsemmisítésre szorítkozik, de kötelessége új eljárást rendelni és ha ez az új eljárás célra nem vezetne, önmaga határozhat, mert törvényes, azaz oly rendeleteket, melyek kiadására az államkormány törvényesen fel van hatalmazva, lehetetlen végrehajtás nélkül hagyni s kell módnak lenni, hogy az megtörténhessék. Jobban ajánlja tehát ezt a szöveget: »A kormány a hatáskörön túlható vagy törvénybe ütköző határozatokat megsemmisítheti és amennyiben törvények, vagy törvényes rendeletek szerint intézkedni szükséges, új eljárást rendelhet el és ha ez célra nem vezetne, önmaga határozhat«.

UGRON GÁBOR szerint a kérdéses szöveg azt jelenti, hogy többé nem az önkormányzatra hivatott testületek, hanem a belügyminister intézkedik. És ha ez szükséges, hogy a törvények végrehajtsanak, az is szükséges, hogy az institutiók tartalommal bírjanak és nem lehet megengedni, hogy egy közeg, mint amilyen a belügyminister, az institutiók tartalmát magához ragadja. DÁRDAY SÁNDOR – a törvényjavaslat előadója – GRÜNVALD indítványát, mely a kormány hatáskörét a cassatorius eljárásra kívánja szorítani, nem fogadja el, mert – ha az célra nem vezet – kell valahonnan egy rendelkezési intézkedésnek következnie. Hivatkozik

A törvényszakasz azonban tisztán közérdekű ügyről szól, így magában foglalja a törvényhatósági belügyeket is,¹⁾ amelyek minden vonatkozásukban szintén közérdekűek. A törvény hatalmat ad a kormány részére, hogy a 3. §. szerint különben teljes önállósággal intézendő törvényhatósági belügyekben létesített határozatokat megsemmisíthesse, ezekben az ügyekben új eljárást rendeljen el, sőt ha a törvényhatóság másodízben is ugyanazt az akaratát hozná létre, amelyet a kormány nem helyesel, akkor a törvényhatósági határozat félretolásával a kormány maga dönthet. Ez utóbbi esetben a törvény tisztán csak azt a korlátot állítja fel, hogy a kormány csakis oly ügyekben határozhat, amelyekben törvény vagy törvényes rendeletek szerint intézkedni szükséges, minthogy azonban kormányt nemcsak a felügyelet és a legfőbb fokbani ügyintézés, hanem a rendelkezési (rendelet alkotási és utasítási) jog is megilleti,²⁾ nyilvánvaló, hogy a kormány az intézkedés szükségének voltát önmaga állapítja meg és így lényegében a határozás feltételül felállított korlát jelentősége a minimumra csökken. És mert a törvény kifejezései rugalmasak, önkényes interpretációt engednek meg, a joggyakorlat az önkormányzat

Franciaországra, ahol ha a semmitőszék megsemmisíti az eljárást, az első bíróság akkor még nincsen kötve és másodszor is meghozhatja ugyanazt a határozatot, de ekkor a semmitőszék megegyezően megsemmisíti és delegál egy másik bíróságot, mely már kötve van a semmitőszék határozatához. A közigazgatásban oly cassatorius eljárás, mely végintézkedési joggal nem bír, egészen elfogadhatatlan. A közérdekű szó azt jelenti, hogy a kormánynak intézkedési joga csak a közügyekben van, vagyis a contentiosus magánügyekben csak cassatorius eljárása van a kormánynak. (Ez utóbbi felfogás az 1911. évi XX. t.-cz. következtében ma már teljesen tárgytalan.) TISZA KÁLMÁN belügyminister Dárday felszólalását megerősíti s a kérdéses 1. §-t SZILÁGYI DEZSŐ módosítása szerint ajánlja a háznak elfogadásra, amelyet a képviselőház 159. szavazattal 80-el szemben elfogadott. A kérdéses 10. §. tehát ekként illesztett be az 1886. évi XXI. t.-cz.-be. (Lásd az 1884-87, országgyűlési képviselőház naplója X. kötet 157-170. lapjait.)

¹⁾ A törvényszakasz itt nem tesz különbséget a sajátos belügyekben, önkormányzati hatáskörben és az állami közigazgatás közvetítésképpen hozott határozatok között, ezért az mindkét esetre szól (POLNER ÖDÖN »A végrehajtó hatalom a magyar közigazgatásban« Budapest, 1891. 38. lap.)

²⁾ Lásd DR. MOLNÁR KÁLMÁN-nak »Kormányrendeletek« című tanulmányát. Eger 1912.

kárára teljesen centralistikus irányban fejlődött ki, melynek az az eredménye, hogy a törvényhatóság hatáskörébe utalt »szabad belügyek« »korlátolt belügyek«-ké minősítettek. A kormány a törvényhatóság önálló intézkedése alá tartozó belügyeket is a 10. §. alapján nemcsak a törvényesség, hanem a czélszerűség szempontjából is felülvizsgálata alá vonja, és azokban tetszés szerint hozza létre, érvényesíti a maga akaratát, így vált a törvényhatóság a maga »szabad belügyekben is javasló szervvé, míg a határozó funkciót a kormány végzi. Ennek tulajdonítható, hogy – bár az 1907: LX. t.-cz. a kormánynak felülvizsgálati ügyintéző hatalmát birói ellenőrzés alá helyezi – a törvényhatóság nem használja ki panaszjogát. Megszokta a positiv ministeri ügyintézési felügyeletet, beletörődött a gyámságba, és azt már a béke és kényelem szempontjából is hajlandó elviselni.

(Folytatása következik.)

Az osztrák közjog tanítása.

Írta: EÖTTEVÉNYI NAGY OLIVÉR.

A kassai kir. állami jogakadémia tanári kara javaslatomra feliratot intézett a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minister úrhoz, hogy hívja fel a hazai egyetemek jogi facultásait, valamint a jogakadémiákat arra, hogy az osztrák közjognak *speciális collegiumokban* való előadását vegyék fel állandó tantervükbe, vagyis gondoskodjanak arról, hogy ez a stúdium minden esztendőben tényleg előadassék. Felterjesztésünket kellőleg megokoltuk s a minister úr javaslatunkat a jog- és államtudományi karokhoz véleményezés végett le is küldte. Ez idő szerint – mikor e sorokat írom – nem ismeretes még az összes karok állásfoglalása, de a dolognak közérdekű volta miatt talán nem czélszerűtlen, ha a kérdést a nagy nyilvánosság előtt is megbeszélés, illetve megvilágítás tárgyává tesszük, ily módon remélve, hogy az ügy iránt szélesebb körök érdeklődését is felkeltjük, sőt kilátásunk nyílik talán arra is, hogy az ellenérveket is meghallgatva, ennek a minden kétséget kizárólag közérdekű jogtanítási problémának a megoldása végett mindnyájunkat megnyugtató végeredményhez jutunk.

Megokoltnak tartom a kérdésnek a közönség szélesebb köreiből való tárgyalását annál inkább, minthogy értesülésem szerint foglalkozott azzal a Jogakadémiai Tanárok Országos Egyesületének ez évi április hó 18-án Budapesten tartott gyűlése is, amelyen megjelenni – sajnos – nem nyílt alkalom, minthogy pedig ez ügy a nevezett gyűlés tárgysorozatában nem szerepelt, nem volt módomban az ott javaslatom ellenében megnyilvánult felszólalások érvei ellen írásbeli előterjesztés útján sem okaimat kifejteni. Mintegy a javaslatom védelme s az általam elfoglalt álláspont mellett szóló érvek

kényszerítenek tehát arra, hogy azokat a szélesebb nyilvánosságának is előadjam.

Kétségbevonhatatlan tény, hogy Ausztriával meglehetősen szoros közjogi kapcsolatban élünk, hisz a *pragmatica sanctio* értelmében a magyar birodalom és az Ő Felsége uralkodása alatt lévő többi országok *individuliter ac inseparabiliter* együttesen birtoklandók és kormányzandók. Ezen a közjogi alapon épült fel az osztrák-magyar dualismust megteremtő 1867-iki kiegyezés is és a közös, valamint a közös egyetértéssel intézendő ügyeknek a jelzett törvényben megállapított *complexuma*. Azt hiszem, teljesen felesleges egy magyar közjogász részéről annak a különös hangsúlyozása, hogy mi magyarok sem a *pragmatica sanctio*t, sem pedig a dualismust nem foghatjuk fel akként, mintha ez által az osztrák-magyar közjogi viszony a magyar államisággal ellentétes szorosabb összeköttetést létesített volna köztünk és Ausztria közt, semmint az Magyarország állami függetlensége szempontjából megengedhető volna, szóval, hogy azt a függetlenséget, melyhez minden körülmények közt ragaszkodunk s mely közjogi helyzetünknek is megfelel, korlátok közé szorítottuk, vagy a kapcsolatot államiságunk kárára a monarchia érdekében tovább fejlesztettük volna. Viszont azonban az is elvitázhatatlan tény, hogy Ausztriával közjogi kapcsolatban vagyunk s ennek a viszonyoknak az alapja két fontos törvényünk, a *pragmatica sanctio* s az ennek alapján felépült 1867: XII. t.-cz. Nem tekintve tehát azt, hogy vajjon ez a mai közjogi kapcsolat megfelel-e mindnyájunk közjogi ideáljának, vagy sem, a döntő az, hogy tényleg létezik. Ebből pedig az a további következtetés folyik, hogy nekünk elvitathatlan érdekünk Ausztria közjogi szerkezetét, különösen pedig a nevezett államnak arra vonatkozó törvényes határozmányait megismerni, melyek az osztrák-magyar közjogi viszonyra vonatkoznak. De tévedés volna azt hinni, hogy a *pragmatica sanctio* és az 1867-iki kiegyezés osztrák közjogi értelmezésének és szabályozásának a megismerése által már kimerítettük ebbeli teendőinket. Ellenkezőleg. A dualismusból folyó s majd minden esztendőben egyik, vagy másik szempontból elbírálást kívánó intézmények, a hadsereg kérdései, a külügyi problémák, a vám- és kereskedelmi szerződések, a bankügy stb. évente meg-

újulólág teendőink közé iktatják a két állam közjogi viszonyának helyes megítélését és megoldását. Nézetem szerint tehát nem lehet tagadni azt, hogy Ausztria közjogi szerkezetének s különösen a dualismust érintő törvényhozási ténykedéseinek alapos ismerete nélkül közjogi képzettségünk hiányos.

Az osztrákok – természetesen a maguk szempontjából – régen felismerték már ennek a tételnek az igazságát. Közjogi kézikönyveikben – tanúság erre közkézen forgó műveik egész sorozata, ULBRICH, GUMFLOWITZ, HERRNRITT és mások munkái – a magyar közjog fontosabb intézményeit és rendelkezéseit beható ismertetés tárgyává teszik. Nekik ezzel az a céljuk, hogy jogtanuló fiatalságukat az Ausztriával közjogi kapcsolatban élő Magyarország közjogának alapelveivel megismertessék s elérjék azt, hogy az a fiatal ember, aki valamelyik osztrák egyetemen jogot végzett, a mi hazánk közjogi viszonyairól is tájékozva legyen. Igaz, hogy ők ezt azzal a célzattal teszik, hogy az *összmonarchiának* általuk úgyszólván kivétel nélkül elfogadott jogeszméjét is szolgálják, Ausztria alkotmányjogába éppúgy beleillesztve a magyar közjog vezérelveit, mint ahogyan mi a magyar közjog keretében tárgyaljuk Horvát-Szlavonországok közjogi helyzetét is. Ámde, ha valahol jogosult volna az a felfogás, hogy a cél szentesíti az eszközt, úgy itt valójában ennek a tételnek a megfordítottjaként állíthatnánk fel azt a tételt, hogy az eszköz szentesíti a célt, mert az eszköz, ahogyan azt eléri, kétségkívül előnyös reájuk nézve, ily módon könnyű szerrel megismerve hazánk fontosabb közjogi törvényeit is. *A végeredmény tehát az, hogy az osztrák jogi egyetemet végzett egyének legalább nagy vonásokban tájékozva vannak Magyarország közjogáról is.*

De tovább megyek. Az *összmonarchia* célzatával dolgozó újabb osztrák közjogi írók – BERNATZIK, TÜRBA, STELNACKER, TEZNER s mások – akkor, mikor ezt a nekünk mindenképpen gyűlöletes s általunk minden körülmények közt perhorreskálendő irányzatot szolgálják, a magyar közjog-történetébe mélyednek, apróra kikutatják minden, az ő álláspontjukat csak némileg is támogató törvényhelyeinket s *ezekből kovácsolnak fegyvert ellenünk.* Elég e téren arra rámutatnunk, hogy az utolsó tíz esztendőnek mindazok a tudományos, vagy legalább is a tudomány mezébe burkolt

munkái, melyek évezredek alkotmányunk kincseit az *összmonarchia* látászögéből igyekeznek pozdorjává törni, a magyar közjognak és a magyar alkotmánytörténetnek – bár irányzatosan magyarázott, sőt a legtöbbször félremagyarázott – tételeiből kísérlik meg a maguk felfogásának a bizonyítását eszközölni. Ez pedig másként, mint a magyar közjog egész anyagának az ismerete nélkül nem lehetséges. Azok az idők már elmúltak, amikor közjogi ellenségeink csak vádaskodtak s állításaiknak az alapja egyedül ez ellenünk érzett gyűlölet volt. Ma ők már tanulnak, apróra széjjelszedik közjogi törvényeinket s ha valahol csak egy kis rést találnak, amelyen át az *összmonarchia* délibábját a valóság mezébe tudják öltöztetni, ott ezt megtenni el nem mulasztják. E tekintetben is éppen az említett osztrák közjogászok eléggé ismert munkáira hivatkozunk, melyek lépten-nyomon egy-egy magyar törvény valóságos, vagy vélt hézagába, téves terminológiájába kapaszkodva, mutatják ki, illetőleg igyekeznek kimutatni az általuk képviselt irány helyességét, vagyis azt, hogy Magyarország a teljes állami függetlenséget már a mohácsi vész óta nem élvezte.

Micsoda ezzel szemben a mi kötelességünk? *Semmi esetre sem a struczpolitika*, vagyis az, hogy fejünket a homokba dugva, ne vegyünk tudomást az ő érveléseikről. Ez már azért is helyrehozhatatlan hiba volna, mert ők oly nyelven irnak, amely a culturvilágban a mienkénél hasonlíthatatlanul jobban, sokkal jobban van elterjedve s mely ennél fogva alkalmas arra is, hogy az író eszméit sokkal szélesebb köröknek tegye hozzáférhetővé, mint ahogy a mi hazai nyelvünkön megjelent munkák erre képesek volnának. De helytelen politika volna az osztrák részről tett támadásokat negligálni azért is, mert ez könnyen a beismerés, a védekezni nem tudás látszatát keltheti még azok előtt is, akik különben rokonszenveznek velünk. Ámde hogyan védekezzünk a támadás ellen? Lelkes tirádákkal, ősi alkotmányunk szentségébe vetett subjektív hitünkkel semmi esetre sem, mert ez csak a mi házi ügyünk. Mi meg vagyunk a szívünk mélyén győződve arról, hogy a támadások igaztalanok, sőt nem egyszer rosszhiszeműek és ezt bizonyítani is tudjuk. Csakhogy a nagy világ előtt annak lesz a végső fokon igaza, aki tudományos

állításait ellenvetés nélkül közre adta, vagy aki ellenfele állításait tudományos alapon megczáfolta. Épp azért elengedhetetlen, hogy mindazok, akik a közéletben Ausztriával szemben bármily alkalommal is szóhoz jutnak, tisztában legyenek nemcsak a mi közjogunk rendelkezéseivel, hanem az osztrák közjog egész szerkezetével, tanaival is, mert csakis így lesznek abban a helyzetben, hogy a két – egymással kétségkívül ellentétes – közjogi felfogás harczában a magunk igazát meg tudják védeni. Szánalmas annak a perbeli félnek a szerepe, aki csak a maga igazát bizonyíttatja, de a másik fél állításait czáfolni nem képes. Az osztrákokkal való harc pedig nemcsak a papíron folyik, sőt azt tapasztaljuk, hogy parlamentjeinkben, sajtónkban s a közélet számos egyéb, modern megnyilvánulási formájában is mindennapos az. Miként vétezzük fel tehát arra a harczra törvényhozásunk tagjait, sajtónk munkásait s más, a fórumon küzdő elvtársunkat, ha elzárjuk előle ellenfele harczyi készségének a megismerhetését? Meggyőződésem szerint tehát nem férhet kétség ahhoz, hogy amint az osztrák politikai és tudományos világ – bár más czélzattal – bepillantást szerez a mi közjogunkba, azonképpen nekünk is kötelességünk az ő közjogukat közelebről megismerni.

Nagy elégtételemlre szolgál tehát POLNER ÖDÖN-nek az a czikke, melyet a *Magyar Figyelő* 1913. évi április hó 16-iki számába irt *Osztrák közjog* című munkámról s különösen hálás vagyok neki azokért a bevezető szavakért, melyeket az osztrák közjog előadásának, illetve megismerésének a szükségességéről irt. »Sajátságos jelensége közéletünk orgánumainak – írja POLNER – hogy a velünk egy uralkodó alatt élő másik országnak, melylyel nemcsak szoros jogi kapcsolatban vagyunk, de melylyel a gazdasági érdekeknek és a társadalmi kölcsönhatásnak számtalan szála fűz össze, belső viszonyaival alig törődnek valamit. Egyik oka ennek a nemtörődömségnek talán Magyarország saját egyéniségének és önállóságának féltése és az a hit, hogy nem foglalkozva Ausztria belső állapotaival, a magyarságnak teszünk szolgálatot. *Semmi sem tévesebb ennél a hitnél és ha van okunk félteni Magyarországot önállóságát és egyéniségét Ausztria felől, eljárásunk hasonlatos a struczmadáréhoz, amely a közelgő*

vihar elől a homokba dugja a fejét, hogy ne halljon és lásson semmit, de máskülönben védtelenül kiszolgáltatja inadat a rázúduló veszedelemnek»

POLNER-nek ezt a véleményét nemcsak azért vélem fontosnak, mert ő mint a magyar közjognak hosszú idő óta rendkívüli egyetemi tanára kétségkívül illetékes arra, hogy az osztrák közjog elvei megismerésének a szükségességéről is nézetet nyilvánítson, hanem főként azért, mert ő mint az igazságügyministerium X. ügyosztályának a főnöke, amely ügyosztálynak a közjogi ügyek általában s ezek során a Magyarország és Ausztria közt fennálló viszonyból folyó kérdések is közvetlen hivatali ressortjába tartoznak, számtalanszor tapasztalhatta, hogy az osztrák közjog ismeretére égető szükség van, sőt anélkül ministeriumaink az Ausztriával folyó tárgyalásoknál egyáltalában el sem lehetnek. Ami pedig a nagy, alapvető fontosságú ügyekben a ministeriális ügykörre nézve jelentőségteljessé teszi az osztrák közjog elveinek az ismeretét, az részleteiben számos alkalommal érezteti hatását a törvényhatósági és községi tisztviselők munkájában is, mert ezeknek a teendőjük az egyes osztrák hatóságokkal való érintkezés a közigazgatás ezerféle változatában.

De hogy speciálisan magyar szempontból is mily szükséges nekünk az osztrák közjog megismerése, azt egy hozánk nagyon is közelálló közjogi kérdéssel kívánom igazolni. Az 1867-iki kiegyezési törvény tudvalevőleg magyar alkotás. Magyar főben fogamzott meg a dualismus gondolata, a magyar törvényhozás tette ezt magáévá s O Felségét magyar részről sikerült ennek a megoldási módnak megnyerni. Az osztrákok elé már csak befejezett tényeket állítottak, hisz addig, míg mi itthon a kiegyezési törvényt tárgyaltuk, az osztrák parlament nem volt együtt s csak akkor kezdte meg a kiegyezés kérdésének törvényhozási taglalását, mikor minálunk az már szentesített törvény volt. Elégszer fel is panaszojják nekünk azt, hogy mi őket *fait accompli* elé állítottuk. De a maguk módja szerint meg is bosszulták ezért magukat rajtunk. Az ő kiegyezési törvényüknek már a czíme is negatiója a dualismusnak (*az osztrák monarchia minden tartományát érintő közös ügyekről* szól az), maga a törvény tartalma pedig lépten nyomon bebizonyítja azt, hogy míg a mi kiegyezési törvényünknek az

alapeszméje a magyar birodalom függetlensége, amelyet csakis a közös ügyekben, a *pragmatica sanctio* szellemének megfelelőleg, korlátozunk némileg, addig az osztrákok idevágó törvényeinek az alapeszméje, mely törvényük rendelkezéseiből is félreismerhetetlenül megállapítható, az *összmonarchia*, a *birodalom egysége*, melyből nekünk, a mi önállóságunknak csak *engedményeket* tettek. Mi azután ennek a következménye? Az, hogy az osztrák-magyar közjogi viszonyból eredő *bármely* vitás kérdés elbírálása, az osztrákok ellentétes álláspontjának a megczáfolása elképzelhetetlen anélkül, hogy az osztrák törvényt ne ismernők. Íme, csak egyetlen példa is mily élesen bizonyítja azt, hogy az osztrák alkotmányjog ismerete nélkül abban az immár négyszáz esztendőös harcban, melyet nemzeti, alkotmányos intézményeinkért folytatunk Ausztria ellen, lehetetlen a helyünket megállani.

Azonban menjünk egy lépéssel tovább. Nemcsak a közélet porondján küzdő politikusnak, publicistának s más harczosnak van szüksége erre, hanem a közigazgatás akár-melyik ágában működő tisztviselőnek is. Mily gyakori az érintkezés Ausztria hatóságaival a közigazgatás legkülönfélébb fokozatain, a ministeriumoktól le egészen a községekig! S az a tisztviselő, akinek ezt az érintkezést le kell bonyolítania, esetleg még azzal sincs tisztában, hogy Ausztriának minő hatóságai vannak, melyeknek mi tartozik a hatáskörébe? Ez a mai helyzetben nemcsak hogy előfordulhat, hanem – ha az illető tisztviselő magánszorgalomból nem kutat utána – természetes is, hisz hol tanulta volna meg Ausztria közjogi szerkezetét? Alig lehet tehát tagadni, hogy az osztrák közjog ismerete sokkal szélesebb körökben is kívánatos, sőt nélkülözhetetlen, mint éppen a közélet exponált harczosainál.

Végső eredményben azután nem nélkülözheti ezt bármely művelt ember sem. Hisz a hírlapok cikkei, Ausztria politikai küzdelmei s az ezekről szóló tudósítások megértése egyenesen megkövetelik, vagy legalább. is felette óhajtandóvá teszik az osztrák alkotmány ismeretét. Hogy itt ismét csak egy és pedig megint actualis példával éljek, a most nálunk annyira vitatott választójogi reform vajjon nem kelti-e fel önkéntelenül is minden, a közügyek iránt érdeklődőben azt a vágyat, hogy megismerje a velünk szomszédos s velünk közjogi

kapcsolatban élő állani választójogát? Nem egy kérdésben ugyanis élénken érezzük az onnan jövő eszmék hatását, tehát természetes, hogy meg szeretnők ismerni azok lényegét eredetét és megoldási módozatait is.

Úgy vélem, ezekkel sikerült igazolnom az osztrák közjog tanításának a szükségességét. De most azután egy oly mozzanatra kell még rámutatnom, amely ellen nem lehet eléggé védekezni s melyet ugyan egész közjogi felfogásom, irodalmi munkásságom és katedrai működésem nemcsak hogy kizár, de amely ellen való védekezésnek még a szükségességét is ab ovo képtelenségnek kell minősítenem, de amely esetleg mégis felhozható az osztrák közjog tanítása ellen. *Ez pedig az az érv, hogy az osztrák közjog főiskolai tanításával mintegy mi magunk is az összmonarchia eszméjének tennénk szolgálatot*, elismerve ez által, hogy érdekel, érint bennünket az ő közjoguk is!

Mivel egyáltalában nincs kizárva, hogy az osztrák közjog előadásának elvi ellenségei ezt azzal okadatolják, hogy azáltal, ha jogi főiskoláinkon az osztrák közjogot is tanítjuk, egyúttal – legalább hallgatagon – beismerjük Ausztriával való szorosabb kapcsolatunkat is, amely azután az összmonarchia eszméjét erősítené meg: könnyű volna ezt az ellenvetést azzal czáfolni meg, hogy egy *idegen* állam törvényeit *nem* ismerni még nem hazafiasság s azokat megismerni még nem feladása a függetlenségünknek. Minél többet tanulunk és tudunk, annál nagyobb sikerre lehet kilátásunk is. A felvetett kérdés azonban nézetem szerint sokkal komolyabb, semhogy azt ily könnyen lehetne elintézni. Czáfoljuk meg tehát az ellenvetést.

Azt már kimutattuk, hogy az osztrákok előadják a mi közjogunkat s ezzel el is érik azt, hogy ők tájékozottak ami alkotmányunk főbb intézményeiről. Azt is említettük, hogy az újabb osztrák közjogászok mélyrehatóan, bár irányzatosan bonczolgatják a mi közjogunk történeti előzményeit s tételes intézményeit. Vajjon szabad-e tehát nekünk ezzel szemben egyszerűen a negligálás álláspontjára helyezkednünk? Czélt érünk-e ezzel? Szolgáljuk-e ezzel nemzetünk függetlenségének az ügyét? És kicsoda lesz nyertes ebben a küzdelemben, az-e, aki a magáén kívül a másiknak a jogát is ismeri, vagy pedig

az, aki ellenfele jogától irtózik? Azt hiszem, ebben a harcban a nagy világ ítélőszéke előtt mi maradunk alul, ha a negligálás kétségkívül kényelmesebb álláspontjára helyezkedünk.

Kérdés azonban, hogy vajjon, ha mi egy más állam közjogával foglalkozunk, elismertük-e ez által a mi közjogi hozzájárulásunkat, vagy éppen annak a felettünk való hegemóniáját? Igaz, hogy az osztrákokkal évszázadok óta folyó harc s az ő összmonarchicus felfogásuk esetleg az ő túlzóikban azt a véleményt keltheti fel, hogy íme, mi is elismerjük fölényüket, mert tanuljuk is már az ő alkotmányukat. De vajjon lehet-e reánk nézve irányadó az, hogy a túlzók mily értelmezést *imputálnak* elhatározásunknak s nem az-e a döntő, hogy *nekünk* mi a célunk ezzel? Kishitőség volna a mi részünkről ugyanis az, ha azért nem mernénk az osztrák ügyekkel foglalkozni, mert esetleg ezt egyik-másik osztrák tudós, vagy író a *Gesamtmonarchie* diadalának tekinthetné! Hisz még akkor is, ha közjogukkal tényleg foglalkoznánk, nem az volna reájuk a fontos, hogy osztrák közjogot tanítunk, hanem az, hogy az ő közjogi felfogásuk szerint tárgyaljuk ezt a stúdiumot, ami pedig eo ipso ki van zárva. Én sem tartanám továbbá megokoltnak azt, hogy az osztrák közjogot *kötelező* tantárgyként tanítsuk, de nem tudom belátni, hogy a *specialis collegiumok* sorában, amilyenek tartására minden közjogtanár kötelezve van, miért ne lehetne ezt a mi reánk kétségkívül fontos stúdiumot több joggal előadni, mint akárhány egyéb idevágó problémát? A kérdés súlypontja tehát éppen ezen van: a *specialis collegiumon*, amivel ki van mondva az is, hogy a magyar jogi főiskolák egyáltalában nem tekintenek ezt a tárgyat *kötelező* stúdiumnak, tehát olyanak, amelyet minden magyar jogásznak hallgatnia *kell*, hogy jog végzettségi bizonyítványt kaphasson. Amde hogy ennek a tudománynak a megismerésére minden jogi főiskolán a fiatalságnak *alkalmat* adjunk, ennek a szükségességétől szintén nem tudnék elzárkózni. Hisz alkalmat adunk számos egyéb szakkérdés megismerésére is, mennyivel megokoltabb volna tehát ezt egy oly studiummal megtenni, amelynek *gyakorlati előnyeit* is élvezhetné majdan a hallgató.

A magyar-bosnyák gazdasági központ – élén LÁNCZY

LEÓ-val – nemrég mozgalmat indított abban az irányban, hogy a bosnyák jogot is adják elő minden jogi főiskolánkon. Én a magam részéről ezt az eszmét is melegen pártolom, mert tudom és érzem, hogy Boszniára vonatkozó és oly gyakran hirdetett történeti jogaink csak akkor lesznek élő valósággá, ha az annektált tartományokat megismerjük, ha ott összekötéseket szerzünk, szóval, ha ott megvetjük a lábunkat. Ezt pedig csak úgy érhetjük el, ha megtanuljuk jogrendszerüket is, sőt ha nemcsak magunk szerzünk tájékozottságot az ottani köz-, magán-, hitel- s büntetőjogi viszonyokról, hanem informálni tudjuk ezekről azokat a kereskedőket, iparosokat és mezőgazdákat, valamint azokat a nagyobb vállalatokat is, amelyek ott lenn akarnak letelepedni, ott óhajtanak maguknak existenciát teremteni s ott kívánják a magyar suprematiát a közgazdasági tevékenység erejével megszilárdítani. Ha tehát bosnyák földön is egyedül akkor leszünk képesek igazán nemzeti politikát folytatni, midőn előzőleg megszereztük az ott való érvényesülés feltételeit, tehát az ottani közviszonyokat megismertük: akkor lehetetlen be nem látnunk, hogy Ausztria ellen sem hadakozhatunk az ő viszonyaik ismerete nélkül s minthogy köztünk különösen a közjogi ellentétek élesek, éppen közjogi helyzetüket nem szabad ignorálnunk.

Rámutattam fentebb, hogy *absurdum az még gondolatnak is*, mintha az általam felvetett terv útján az Ausztriával való szoros közjogi kapcsolatot óhajtanám még szorosabbra fűzni. Hisz évek óta élőszóval és a nyomtatott betű erejével hirdetem a külföldön, de különösen az osztrák közéleti férfiak által beszélt német nyelven *a mi* közjogi igazságainkat. Ebben a küzdelemben, melyet különben egyáltalában nem tekintek érdemnek, csupán hazafias kötelességnek, egyetlen végső eszme irányított engem a múltban s ez fog irányítani a jövőben is; ez pedig *az intransigens magyar közjogi álláspont*. Amikor tehát az osztrák közjog tanításának az eszméjét éppen én vettem fel, bizonyára minden jóhiszemű ellenfelem eo ipso kizártnak tekinti ezzel azt a célt, hogy ily módon én, mint magyar közjogász, az osztrák-magyar közjogi viszonyt kívánám szorosabbra fűzni, vagy pláne – *risum teneatis amid* – az összmonarchia eszméjének akarnék szolgálatot tenni! Csakhogy viszont az is meggyőződésem, hogy merev

elzárkózás útján soha az osztrákokkal sikeres tudományos és politikai harcot nem vívhatunk meg. Mert amint a modern hadvezér igyekszik az ellenség hadállásáról, harci készségéről, felszereléséről biztos tájékozódást szerezni, mielőtt döntő ütközetbe bocsátkoznék: éppúgy mi is csak akkor vívhatjuk meg az *összmonarchia* lovagjaival a csatát, ha épp oly jói ismerjük meg az ő közjogukat s alkotmányfejlődésüket, mint ahogyan azt ők mivelünk cselekedték.

Közjogi igazainknak a külföldi irodalomban annyi kitűnő szolgálatot tett egyik vezető politikusunk, APPONYI ALBERT GRÓF, tavaly a budapesti Szabad Egyetemen tartott előadás-sorozatában éles elmével szedte darabokra az *összmonarchia* tudósainak az érveléseit, melyekkel hazánk függetlenségét akarták azok lerombolni. Kérem most már, hogy melyik irányzat tesz tehát nagyobb szolgálatot a mi közjogi önállóságunk ügyének, az-e, amely kikutatta ekként az osztrák közjog rejtett zugait is s innen merítette az anyagot az ellenünk szőtt érvek megsemmisítésére^ vagy pedig az, mely *azért, hogy utóbb valaki ne gondolja rólunk, hogy mi alárendelteknek érezzük magunkat*, inkább meg sem tanulja ellenségünk jogrendszerét? Azt hiszem, a felelet erre nem lehet vitás.

Ez évi április 19-én ünnepelték meg az osztrák hivatalos körök az osztrák *pragmatica sanctio* létrejöttének kétszázados évfordulóját s ezt felhasználták arra, hogy a *birodalom* oszthatatlanságának az eszméjét az egykorú okiratok kiadásával dokumentálják. Ezek sorában foglal helyet a horvát rendek 1712-iki határozata is, melylyel – felkínálkozva Bécsnek - annak daczára, hogy erre közjogi helyzetükből kifolyólag joguk nem volt, külön, önállóan vetették alá magukat a dynastia leányági örökösödésének, igaz, hogy ezt ott fenn sem tekintették végleges elintézésnek, sőt a horvát rendek a *mi* *pragmatica* *sanctiónk* elintézésénél országgyűlésünkön résztvettek s ez által elismerték azt, hogy ebben a kérdésben csupán a magyar birodalom törvényhozó szerve volt jogosítva határozni. De nem kell-e ebben a tényben, a horvát határozat *publikálásában* is az *összmonarchia* eszméjének a szolgálatát látni? És nem érdekünk-e nekünk az, hogy belemélyedjünk ennek a fontos közjogi alaptörvénynek az *osztrák felfogás*

szerint való bírálatába is, hogy a magunk igazát annál inkább bebizonyíthassuk? Mi helyesebb: az-e, ha mi büszke önérzettel constatáljuk azt, hogy az osztrákok itt is túllóttek a czélon, de a *pragmatica sanctio* egész joganyagának, létrejövetei formájának s ennek sorában osztrák közjogi értelmezésének a kapcsán a mi álláspontunk külön voltát, alkotmányos tekintetben is specialis elbírálásunkat *nem* igazoljuk, vagy pedig az, hogy *megismerve az osztrák közjogi fejlődést és érvelést*, szembeállítjuk azt a magunké\al s abból vonjuk le a javunkra szóló következtetéseket?

Természetes és jogi érvelésre sem szoruló vágyunk az, hogy a velünk állandó érintkezésben élő szomszédunk viszonyait ismerjük; ismerjük gondolkozását, velünk szemben elfoglalt álláspontját. És akkor az tartson vissza bennünket ettől, hogy ő ebből esetleg azt a subjectiv meggyőződést, vagy éppen csak gyanút meríthetné, hogy mi az ő viszonyainak a megismerése révén az ő *felsőbbségét* elfogadjuk? Sokkal önérzetesebbeknek kell lennünk, közjogi függetlenségünk, évezredes alkotmányunk intézményeibe vetett hitünknek sokkal mélyebbnek kell lennie semhogy ilyen, az ellenségünk részéről netán felmerülő gyanú megfoszthatna bennünket attól a törekvéstől, hogy alaposan megismerjük az ő helyzetét!

De fejezzük be a vitát. Kapcsolatunk ellenére is sok tekintetben ellenséges a viszony miköztünk és Ausztria közt. Mi jobb: az-e, ha nem ismerjük ellenfelünket, vagy az, ha ismerjük őt? Ez a kérdés lényege. A választ minden tárgyilagos gondolkodó s az ügyet – a kifejtett érvek megfontolása után – ekként megítélő egyénre rábízhatjuk. Épp azért nem lehet aggódnom amiatt, hogy előbb-utóbb az összes illetékes tényezők be fogják látni a felvetett eszme hézagpótló voltát s amit a múltban elmulasztottak, sőt ami ellen talán még ma is ellenszeggel vannak, azt sietnek majd valóra váltani.

KÖZLEMÉNYEK ÉS ISMERTETÉSEK.

Közgazdaság.

Új pénzelmélet.

(*Mises Ludwig*: Theorie des Geldes und der Umlaufsmittel. München und Leipzig, Duncker und Humblot. 1912.)

MISES munkája három czélt követ. Az első megczáfolni azokat a felfogásokat, amelyek a pénz fejlődésére az államnak nem helyes irányban való és túlságosan előtérbe lépő befolyást tulajdonítanak. A munka második célja a pénzelméletnek a subjectiv értékelmélet alapján való kiépítése, míg harmadik feladatát a szerző a bankjegypolitika metallistikus felfogásának megczáfolásában és annak megvilágításában keresi, hogy a fedezetlen bankjegyforgalom miképp befolyásolja a pénz értékalakulását.

Az állam és a pénz közötti viszonyra vonatkozó rész főképpen KNAPP elmélete, az u. n. nominalismus ellen irányul. KNAPP és kevésbbé szélső nézettársai a szerző szerint ugyanis teljesen félreismerik a pénz lényegét. Nem látják, hogy az csak magából a forgalomból fejlődhetett és hogy annak fizetési eszköz szerepe, mely szerep útján az államnak szerintük a pénzre oly nagy befolyása van, nem is külön szerep, hanem a pénz csereeszköz funkciójának csak egyik oldala és természetes következménye. De az állam befolyását a pénz fejlődésére, sőt annak lényegére MISES szerint azért is helytelenül ítélik meg ennek az iránynak a hívei, mert túlságosan jogászai szempontból nézik a problémát. Azt hiszik, hogy a súly az államnak a fizetések teljesítésére és az adósságok miképp való törlesztésére vonatkozó rendelkezésein van; az állam parancsszava nézetük szerint befolyásolhatja a pénzrendszert, holott a valóságban a pénz közgazdasági szerepének befolyásolása magában ily rendelkezések útján nem lehetséges.

Ha az állam a pénzrendszerre csakugyan eredményes befolyást akar gyakorolni, akkor ez MISES nézete szerint csupán a pénz közgazdasági feltételeinek befolyásolásával lehetséges. A pénzrendszer igazi irányítása sikeresen nem történhetik az állam törvényhozói és bírói hatalma útján; ezek igénybevétele inkább már csak a második lépés, amelyet meg kell előznie az állam pénzverő és pénzjegykibocsátási hatalmából származó eszközeiknek. Nem nehéz MISES-nek példát találni arra, hogy bebizonyítsa, mennyire keresztülvihetetlen minden olyan állami akarat, amely hatalmi szóval kívánja megállapítani valamely pénzjóságnak a szerepét akkor, amidőn az a közgazdasági feltételeknek meg nem felel; a bimetallistikus törekvések sikertelensége és annak az eredménytelensége, hogy az állam az arany és ezüst értékviszonyát hatalmi szóval döntse el, fényesen illusztrálják azokat a határokat, melyeket a közgazdasági törvények a pénzforgalom terén az állami akaratnak szabnak. Viszont nem kis befolyást biztosít a valutaügy terén az államnak az a körülmény, hogy nagy háztartásával, valamint a gazdasági intézményekre gyakorolható befolyásával, maga is fontos közgazdasági tényező; midőn az állam erről az oldalról fogta meg a pénzrendszer kérdését, akkor a siker nem is maradt el. Így nagyobb rázkódtatások nélkül és teljesen az állami intencióknak megfelelően sikerült az alternatív valutáról az arany valutára való áttérés akkor, midőn az állam nemcsak akaratát fejezte ki abban az irányban, hogy ezentúl csak az arany fogadtassék el csereeszközzül, hanem a szükséges arany mennyiséget be is szerezte és a forgalomnak rendelkezésére is bocsátotta. Ezzel ugyanis mintegy önmagától rá lehetett a forgalmat vezetni arra, hogy a csereeszköz használatában oly irányba tereitessék, amelyet az államhatalom magasabb közgazdasági szempontokból kívánatosnak tartott.

Amint látjuk, távol áll MISES-től is kétségbevonni azt, hogy az államhatalom a pénzforgalomra és annak természetére igen lényeges befolyást tud gyakorolni; e tekintetben egyébként már BORTKIEWITZ is kimutatta, hogy KNAPP pénzelmélete és az uralkodó felfogás között igazán éles ellentétből nem lehet beszélni; ¹⁾ csak az ellen fordul MISES munkájában, és e részben a mai közgazdasági irodalom számos művelőjének felfogásával is találkozunk, hogy a pénz lényegileg az államhatalom teremtménye, amelyet az államhatalmi minőségéből kifolyólag tetszés szerinti irányba kényszeríthet.

Széles alapon fog hozzá MISES második feladatának megoldásához, melyet talán műve főfeladatának tekinthetünk, a subjek-

¹⁾ V. ö. »Die geldtheoretischen und die währungspolitischen Konsequenzen des Nominalismus« ez. értekezését (Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Socialpolitik XXX. Jahrg. 1311-1344.)

tív értékelméleten nyugvó pénzelmélet felállításához. Mint a subjectív értékelmélet lelkes híve és a MENGER-féle pénzelmélet nagy tisztelője, főképpen annak a hiánynak a pótlására törekszik, hogy a subjectív értékelmélet alapján a pénz csereértékének kielégítő magyarázatát máig nem adták meg, holott nézete szerint az új értékelmélet sokkal alkalmasabb arra, hogy segítségével a pénz értékalakulását megmagyarázzuk, mint a régi objectív értékelmélet, melynek pedig megvolt a maga, formális szempontból tökéletes pénzelmélete. Éppen ezért visszautasítja MISES azok nézetét, akik a subjectív értékelméletet nem tartják alkalmasnak arra, hogy rája pénzelméletet alapítsanak. Pedig ily felfogással találkozunk oly írónál is, kik maguk is a subjectív értékelmélet hívei: így például WICKSELL-nél, kinek a felfogását a szerző igyekszik is megczáfolni.

Ha helyes pénzelméletet akarunk felállítani, akkor MISES szerint a pénz valódi természetéhez és szerepéhez keli alkalmazkodnunk; nevezetesen figyelembe kell vennünk azt, hogy a pénz a használati javak sokaságából kerül ki hosszú kiválasztási folyamat eredményeképpen és így a tulajdonképpeni pénzelméletnek csak az lehet a feladata, hogy a pénz értékalakulását egész addig a pontig visszavezesse, amíg az még áru szerepét töltötte be; ezen a fokon ugyanis az éppoly értéképződésnek volt a tárgya, mint bármely más áru. Ha ezt figyelembe vesszük, akkor elesik az az ellenvetés, amelyet főképp HELFFERICH támaszt, hogy tudniillik subjectív alapon azért nem lehet a pénz értéképződését megmagyarázni, mert a pénznek nincsen subjectív használati értéke. A pénznek az értéke abban a korszakban, amidőn az még áru volt, egészen úgy alakult, ahogy a többi árúké és így a subjectív értékelmélet alapján megmagyarázható, viszont a későbbi tisztán a pénzfunctióból származó értékalakulás ezen mint adott alapon épül fel.

Akkor ugyanis, midőn valamely jószágból már csereeszköz lett, annak az értéképződése tényleg jelentékenyen eltér az árúké értékalakulásától. Az árúnál midőn cserélni óhajtunk, azon használati értékéből indulunk ki; a pénznél azonban ez csak akkor lehetséges, ha valamely csereerőt, vevőképességet veszünk alapul, mert a pénz használati értéke csere esetében vásárló képességében rejlik. Csak valamely pozitív vásárlóképesség háttérével lehet tehát a pénz értékváltozásait megmagyarázni, ez a vásárlóképesség pedig, amelyből az értékváltozások a pénznél kiindulnak, nem lehet más, mint az addig tapasztalt vásárlóerő. A pénznél tehát a múltban, az előző vételeknél fennállott vásárlóképesség tovább tart és ez adja a kiindulási pontot a pénz becslése számára. Ha így visszafelé követjük a pénzjószág értékalakulását egé-

szen addig az előbb említett pontig, melyen az az árú csoportjából kiválva pénzjósággá lett, akkor az illető pénzjóság áruértékében, használati értékében fogjuk megtalálni azt az alapot, amelyre épült fel azután az az érték, mely a pénz cserefunkciójából származott. Így tehát a pénzjóság áruértéke a kiindulási pont melyre azután a pénz cserefunkciójából folyó tényezők is behatnak. Amint ugyanis pénzzé lesz valamely jóság, természetesen ezen szerepe sem maradhat közömbös értékalkulására, sőt azok a változások, amelyek akkor, amidőn már pénzszeret teljesít az illető jóság, bekövetkeznek, inkább annak pénzszeretével függenek össze. Igen tévednek tehát azok, akik azt hiszik, hogy az arany vagy ezüst elveszítene értékét és a pénz szerepének betöltésére is alkalmatlanná válnék, ha ipari használatra valamely körülménynél fogva már többé nem lenne alkalmas. Ellenkezőleg, bizonyosnak veszi MISES azt, hogy a mai aranyérték nagyrészt pénzszeretéből folyik és hogy az arany demonetisálása alaposan megrendítené annak áruértékét is. Elég ez irányban azokra a következőkre utalni, amelyek az ezüst demonetisálásával kapcsolatban mutatkoztak.

A pénz értéke tehát két oldalról szenved változást. Egy részről áruszeretéből, másrészt pedig pénzszeretéből kifolyólag. Az első az ipari felhasználással függ össze és azon alapul, hogy az átmenet a pénzjóságnál az ipari és a pénzbeli felhasználás között szabadon történik. A kérdés ezen oldalának vizsgálata nem tartozik a tulajdonképpeni pénzelmélet keretébe, mert a pénz-anyag értékalkulása árutermészetéből kifolyólag a többi árúképtől eltérő vonásokat nem mutat. A pénzelmélet keretébe csak azon okok vizsgálata tartozik, amelyek a pénz oldaláról hatva változtatják meg annak értékét. Ilyen mindenekelőtt a pénz mennyiségének növekedése vagy csökkenése.

Hogy ennek hatását megérthessük, MISES szerint abból kell kiindulni, hogy minden gazdaság bizonyos pénzkészletet kell, hogy tartson. Más ez falun, ahol a természetbeni gazdálkodás elterjedtebb és a pénz használata ritkább és más a városban, ahol a pénzgazdaság általános, de változik az egyének körülményei szerint is. Vannak azonban olyan tényezők, amelyek egy közigazdaság egyénei nagy részének készpénztartási szükségletét egy irányban befolyásolják. Ezek gyakorolnak azután hatást a pénz belső értékének változásaira és tolják el a pénzkészlet és a pénzszükséglet közötti viszonyt. Történetileg különösen nagy szerepet játszanak azok a tényezők, amelyek a pénzkészletet hirtelen növelik. Ezek hatása abban nyilvánul, hogy azokban a gazdaságokban, melyek példának okáért a beözönlő nemes érezet először kapják nagyobb mennyiségben, a pénz értéke csökken; ezen egyé-

nek ereje növekszik és így nagyobb árakat hajlandók a részük-ről keresett cikkekért fizetni. Ennek az eredménye előbb-utóbb a jelzett osztály részéről használt cikkek árának növekedése. Az áremelkedés azonban nem állapodik meg itten; azok ugyanis, akik termékeikért ezeket a magasabb árakat kapják, szintén nagyobb vásárló erőhöz jutnak és így módon lassanként az árak általános emelkedése kezd mutatkozni. A pénz egysége az így emelkedett árak mellett természetesen már nem biztosítja tulajdonosának azt a hatalmat, amelyet a drágulás megindulása előtt biztosított és így végeredményben a pénz értéke azon hatásnál fogva, melyet a pénzmennyiség gyarapodása egyesek fizetőképességére gyakorol, csökken. Azok, akik legtovább maradnak bevételeikben a régi fokon és akik termékeinek árai emelkednek legutoljára, azok károsodnak természetesen ezen folyamat következtében legjobban, míg a nyereség első sorban azoké, akikhez érkezik el legelőször a gyarapodott pénzmennyiség. A pénzmennyiség gyarapodásának az árakra gyakorolt hatását MISES sok tekintetben ahhoz a felfogáshoz hasonlóan fejt ki, melyet a drágaság kérdéséről szóló tanulmányomban az árváltozások magyarázása tekintetében magam képviseltem; különösen áll ez a pénzürtékcsökkenés társadalmi hatásaira vonatkozó fejtegetéseiről.

Úgy hiszem igen helyes nyomon jár MISES, midőn az időbeli mozzanatnak nagy jelentőséget tulajdonít a pénz értékváltozásánál. Az a körülmény, hogy nem egyszerre, nem egy csapásra megy végbe a jövedelmek és az árak növelése, hanem hogy az csak fokozatosan terjed az egyes termelői csoportokról másokra, okozza ugyanis azt, hogy egyesek hirtelen magasabb jövedelemhez, termékeik árának emelkedése folytán nagyobb bevételekhez jutnak, mi az ár-színvonalat emeli, míg a többiek bevételeik változatlanul maradása mellett kénytelenek a magasabb árakat megfizetni. Annak a kiemelésében, hogy az áremelkedések terjedésének fokozatossága és időt igénylése okozza azokat a bajokat, amelyek a pénz értékcsökkenésével járnak, van a rokonság a MISES-féle elmélet és az én magyarázatom között.

Kevésbé lehet úgy hiszem osztani MISES felfogását, amelylyel a pénztári készletek befolyásolása útján kívánja megmagyarázni azt, hogy a mennyiség változása az egyének subjectiv becsléseit befolyásolva dönti el a pénznél is az érték-alakulás kérdését. A pénztári készlet ugyanis az egyén jövedelmének vagy vagyonának nem ily alakban (hanem a bankban letétként vagy egyéb módon stb.) levő részétől lényegileg nem különbözik, mert a bankban levő letét, vagy folyószámlahitel csekk útján ma éppúgy használható fizetésre, mint a pénzesládában heverő pénz. Helytelen tehát a pénz-

tári készletet itt mint külön constructiót bevezetni és ellentétbe állítani a jövedelem és vagyon többi részével, mert hiszen fizetőképességem és fizetői készségem szempontjából közömbös az, hogy az arany a pénztáramban fekszik-e, vagy pedig a bankban van, ahol letétem alakjában is bármikor folyósíthatom. Az, ami által MISES felfogása szerint is az aranykészlet és a pénzkészlet növekedése annak értékalkulására hat, a fizetőképességnek a befolyásolása, tehát nemis a pénztári készlet alakjában fekvő pénzkészletnek a növelése; amint azt WIESER sokkal helyesebben találja el, új vevőerőnek a teremtése az, aminek útján a pénz mennyiségének gyarapodása az árakat befolyásolja és a pénz értékcsökkenését előidéz. Tehát ahhoz, hogy MISES magyarázatát fenntartsuk, nincs is voltaképpen szükség arra, hogy a pénztári készletet mint valamely különös fogalmat a pénzülméletbe bevezessük, hanem teljesen elegendő annak a megállapítása, hogy a pénz mennyiségének gyarapodása új vevőerőket teremt és egyes osztályok fizetőképességét növelvén hat az árak emelkedése irányában.

MISES a fentiek szerint nem feltétlen ellensége a kvantitási elméletnek, mert hiszen nem tagadja a pénzmennyiség gyarapodásának hatását az áralakulásra; csak egészen másképp, subjectiv alapon kívánja ezt értelmezni. Szerinte a hiba az volt, hogy eddig mindig egységesen akarták a társadalom pénzszükségletét felölelni és a pénz mennyiségváltozásainak hatását ily alapon kívánták megmagyarázni. Subjectiv alapra helyezve más irányba visz ez az elmélet. Elismeri ugyan azt, hogy mint más javaknál, úgy a pénznél is bekövetkezik az értékcsökkenés akkor, ha a mennyiség növekszik, de ez az értékcsökkenés nem mutatkozik közvetlenül magában a közgazdaságban, hanem először azon egyéneknél és társadalmi csoportoknál, amelyek a megnövekedett pénzmennyiséget legelőször kapják. Csak ezek gazdasági helyzetén keresztül hat azután ki a változás a többi gazdaságokra és az egész közgazdaságra MISES idevágó érdekes fejtegetései egyébként sok analógiát mutatnak a pénzmennyiség gyarapodásának nemzetközi hatásaira vonatkozólag CAIRNES részéről felállított ismert elmélettel.

A pénz belső értékváltozásának azt az irányzatát, amely az értékcsökkenésben nyilvánul, MISES azon tényezőkben látja megalapozva, melyek általában a pénz belső értékére hatnak. Nem fogadja ugyanis el WAGNER azon magyarázatát, hogy főképp az a túlhatalom idézi elő a pénz értékcsökkenését, vagyis jobban mondva az ezt előidéző áremelkedéseket, amellyel az eladók a mai gazdasági rendben a vevőkkel szemben bírnak; nem is csatlakozik WIESER felfogásához, aki viszont azzal próbálja a pénz értékcsökkenési irányzatát magyarázni,

hogy mindszélesebb körben terjed a pénz használata és így az árakban mindig több és több oly szolgáltatásnak a megterítése foglaltatik, amelyek azelőtt pénz közbejövete nélkül a termelők saját gazdaságában mentek végbe. Mises szerint a pénz értékcsökkenése főképp abból folyik, hogy a mai gazdasági rend és általános pénzforgalom mellett mindenki könnyen beleegyezik magasabb áraknak a fizetésébe is, remélve azt, hogy maga is sikeresebben fog a piacon vevőivel szemben fokozott követelést támaszthatni.

Ez a remény, t. i. az abban való bizakodás, hogy fokozott követelések támasztása útján saját jövedelmét növelheti, indítja a legtöbb embert arra, hogy az áremelkedések korszakával jobban rokonszenvezen, mint az áresések időszakaival, melyeket általában a depressio korának szoktak tekinteni. Bizonyos fokig önámításon alapul ez a felfogás, mert sokszor inkább képzelt, vagy legfeljebb pillanatnyi előnyök azok, amelyeket különösen a szélesebb rétegek az ily korszakokban elérhetnek, igen érdekesen mutatja ki Mises, hogy ennek dacára mily számos törekvés nyilatkozott ebben az irányban az utolsó század gazdasági politikájában. Természetesen első sorban a pénzpolitika terén bekövetkezett eseményeket kíséri Mises figyelemmel. A XIX. századnak egyik az ó- és újvilágban egyaránt nagy jelentőségre vergődött gazdasági mozgalmának, az inflationismusnak és a bimetallismusnak az árak emelése és a pénz értékének csökkentése volt az alap gondolata. Az a rész, mely ezen mozgalom történetének és bírálatainak van szánva, a mű legérdekesebb részei közé tartozik. Igen szépen magyarázza meg Mises azt is, hogyan és miért tűnt el ez a mozgalom oly gyorsan: megtalálták ugyanis a vámvédelemben azt az eszközt, a mely az áremelkedéseket sokkal biztosabban és állandóbban idézte elő, mint ahogy azokat a pénzpolitikánk bármely befolyásolása létrehozhatta volna.

A pénz értékcsökkenése és csökkentése irányában tehát nagy részben lélektani tévedések és tudatos törekvések hatnak. Mindezek közt a legtermészetesebb és legjobb, minthogy nem károsít egyes osztályokat, a pénzpótló forgalmi eszközöknek, főképp pedig a fedezetlen pénztulványoknak kiadása. Ez ellensúlyozza ugyanis legjobban a pénznek a forgalom terjedésével egyébként okvetlenül bekövetkező értékemelkedését, amelynek abból kellene származnia, hogy a forgalom egyre nagyobb pénzmennyiségeket szükségei, amelyek nem állának ezen pénzhelyettesítők hiányában kellő mennyiségben rendelkezésre. Ezért Mises igen nagy barátja a fedezetlen pénztulványoknak, melyeknek szerinte a pénzhelyettesítők között különös és pedig a legjelentősebb szerep jut. Míg ugyanis a fedezett bankjegy mellett a forgalom csak

az ezen jegyek forgalma nélkül is meglévő pénzmennyiséggel rendelkezik úgyszólván és a bankjegy ez esetben inkább csak kényelmesebbé teszi a forgalmat, addig a fedezetlen bankjegyek kiadása óriási terjeszkedési lehetőséget nyújt a forgalomnak. Igaz, hogy a banktörvényhozás a fedezet előírásával erősen gátolja a bankokat abban, hogy szabadon siethessenek a forgalom segítségére, mindazonáltal a bankok megtalálták a módját annak, hogyan lehet kellő mértelvben a forgalomnak fizetési eszközöket rendelkezésére bocsátani. – MISES általában nem nagy barátja a bankaktáknak. Utal arra az ellentmondásra, amely magának a fedezetlen bankjegynek a természetében rejlik akkor, amidőn azonnali beváltást ígér a bank, amelyet azonban még igen óvatos fedezeti rendszer mellett sem képes teljesíteni általános roham esetében. A szerző az ércfedezetre vonatkozó, valamint egyéb fejtegetéseiben is általában a metallistikus felfogástól teljesen mentnek mutatkozik. A bankelméletre vonatkozó fejtegetéseiben igen sok az eddigi tapasztalatokkal és felfogásokkal ellenkező, de kellőleg nem igazolt nézet íoglatatik.

Természetesen a fedezeti rendszerek kritikájával MISES nem akarja azt bizonyítani, hogy a bankjegyforgalmat teljesen magára kell hagyni. Ellenkezőleg azon az állásponton van, hogy sem a clearing, sem pedig a bankjegy kibocsátás automatikusan nem képes ellensúlyozni a pénz értékének azt a növekedését, mely a forgalom kiterjedéséből származik. A clearing és a compensatio ugyanis a kölcsönös követelések és clearing-összeköttetések mértékében hatalmas korláttal bír és e tényezők közvetlenül a pénzszükséglettel nem állanak összefüggésben. A'árszról a bankjegyek kibocsátása szintén nem szabályozza automaticamente a pénzszükségletet, mert a tőke iránti szükséglet, melytől a leszámítolásra benyújtott váltók száma függ, nem önmagában álló tény, hanem erősen a bank discontpolitikájának hatása alatt áll. Ennél fogva a bankjegy kibocsátásnak a pénzszükséglethez való alkalmazása csakis a tervszerű bankpolitika útján jöhet létre. Az indexszámokról, a pénz értékében végbemenő nemzetközi kiegyenlítődésről és a pénzegység nagyságának az árakra gyakorolt hatásáról szóló fejezeteken kívül az elmélet iránt érdeklődők figyelmét különösen a pénzmennyiség és a tőkekamat közti összefüggésre vonatkozó fejezet fogja magára vonni, mely egyébként szélesebb köröket is érdekelhet. A pénzmennyiség és a kamatláb között ugyanis általában közvetlen összefüggést szoktak sejteni abban az irányban, hogy, amint köznapiasan mondani szoktuk, pénzbőség esetén alacsony, pénzhiány esetén pedig magas a kamat. MISES ezzel szemben bebizonyítja, hogy ez nem a pénz bőségével vagy szűk voltával, hanem a tőkejavak nagy vagy kis mennyiség-

ben rendelkezésre állásával függ össze. A kereslet ugyanis, mely a bankoktól termelési célokra hitelt óhajt igénybevenni, nem pénzre, hanem végeredményben tőkejavakra irányul. A pénz csak mint az ezen javak megszerzésére szükséges eszköz kell. Az tehát, hogy sok vagy kevés a forgalmi eszköz, nem hat közvetlenül a kamatra, hanem csak az által, hogy a jövedelemeloszlást befolyásolja és így a jövedelemeloszlási viszonyok alakulása folytán a tőkegyűjtést gyorsítja vagy lassítja. Ha a tőkegyűjtés üteme gyorsabb lesz, a kamat süllyed; ha pedig lassabban következik be a tőkefelhalmozás, a kamat emelkedik. Az átmeneti korokban azután, midőn a pénz mennyiségének változása az egyes osztályokon végigvonult, mindehhez még egy hatás jön; ha tudniillik növekszik a pénzmennyiség és süllyed a pénzérték, a vállalkozók rendszeren nyernek, mert azt, amit még a régi alacsony árak mellett állítottak elő, az új magasabb árak mellett értékesíthetik; ilyenkor jobban keresik és fizetik a tőkét és így a kamat a pénzmennyiség növekedésével rendszeren emelkedik.

A bankjegy kiadás sincs hatás nélkül a kamatra. De a hatás itt is csak közvetett és csak a jövedelemeloszlás változásával következik be. A bankok azonban jegy kibocsátásukkal közvetlenül is befolyásolhatják a kamatot. Ha bőkezűek a hitellel, a kamat süllyedését idézhetik elő; ha pedig visszatartók a váltók leszámítolásánál, akkor az emelkedését érhetik el. Ez azonban csak ideiglenes jelenség. Ha ugyanis a bankok túlságosan bőkezűek a hitellel és így nagyon lenyomták a kamatlábat, a termelést sokkal élénkebb tevékenységre bírják, mint amely a tényleg meglevő tőketartalékoknak megfelelő és így a termeléshez szükséges javak, a reális tőkék ára felszökik. A termelés tehát az adott helyzet határain túlterjedhet oly mértékben, mely az adott helyzetben közgazdaságilag már nem termelőkény. Ez a tőkejavak túlgyors ütemű felhasználására és beruházására vezet, mialatt kész fogyasztási javak a hosszabb termelési eljárások választása folytán csak lassabban érnek meg. Rövid idő alatt tehát a visszahatásnak be kell következni. A fogyasztási javak értéke emelkedik, a termelési tevékenység ellanyhul és a kamat süllyed, míg a termelésnek a reális tőkejavak által adott helyzetéhez nem alkalmazkodott.

MISES könyve fényes bizonyítéka annak, hogy az új értékelmélet kiépítésében lehetővé kezdi tenni most már nemcsak a közgazdasági jelenségek statikájának vizsgálatát, hanem különösen alkalmas azok dinamikájának földerítésére is. Számos jelenség, melyet a régi közgazdasági felfogás mellett nem tudunk kellőképp megmagyarázni, ma már nagy részben megmagyarázható.

Bennünket magyarokat e könyvben még az is érdekelhet, hogy az osztrák-magyar bank és a mi valutaügyünk ismételt tárgyalásai folyamán a szerző a közjogi helyzetünk érintésében általában ment azon tévedéstől, amely német szerzőknél nem ritka, hogy tudniillik osztrák valutáról vagy osztrák bankról beszélnek. Egyetlen egy helyen fordul elő ez irányban botlás, ahol a szerző a takarékbetétek magasságának közlése alkalmával Ausztria után zárójelben odateszi, hogy Magyarország nélkül.

Heller Farkas.

Társadalmi politika.

A magyar munkásbiztosítás 1911-ben.

(Az Országos Munkásbetegsegélyző és Balesetbiztosító Pénztár negyedik évi jelentése Budapest 1912.)

Most, midőn a magyar munkásbiztosítás ügye nem egy ízben foglalkoztatta a szakkörökön kívül a napi eseményekkel kapcsolatban a politikai világot is, értékes és még a munkásbiztosítással behatóbban nem foglalkozó körök számára is igen figyelemre méltó adathalmazt nyújt az Országos Munkáspénztár 287 oldalra terjedő nagy negyedrétt alakú jelentése, mely szöveges és statisztikai kimutatásokat tartalmazó táblás részeiben a magyar munkásbiztosításnak – alig pár éves tapasztalatai alapján – különféle körülmények által gátolt, de mégis kétségtelen fejlődését tárja elénk.

A táblázatos kimutatásokból mindenek előtt megállapítható, hogy az 1911. év átlagos taglétszáma az előző év átlagos taglétszámával szemben abszolút számokban kifejezve közel 120.000-rel szaporodott, s ezzel majdnem eléri az ötnegyed milliót (3,120.992). Az évi átlagos taglétszámnak ezzel az örvendetes emelkedésével kapcsolatban constatálható azon körülmény is, hogy, bár az egyre rosszabbodó gazdasági helyzettel, s a megszűnni nem akaró drágasággal még mindig nem kellő arányban, de az 1911. évben kifizetett munkabérekkel szemben az 1911. év az ipari munkásság kereseti viszonyaiban mégis

jelentős javulást hozott, amennyiben az országos pénztár jelentésében foglalt kimutatás szerint a 8 napibér osztályba sorozott munkásság minden egyes osztályában számba vehető emelkedés mutatkozik. Az emelkedés főleg a IV. napibérosztálynál magasabb osztályban levők, tehát a napi 4 K-nál többet keresők munkabéreiben mutatkozik, míg általában a munkásság kereseti viszonyaira kedvezőtlen és lehangoló eredmény az, hogy a IV-VIII. napibérosztályba tartozó, a napi 4 K-nál többet kereső munkások száma némi aránylagos emelkedés dacára még mindig csekély.

Az ipari munkásság egészségi viszonyait kevésbé kedvezőtlen színben tünteti fel az évi jelentésnek a betegségyezést felölelő része. A táblázatos adatokból ugyan az tűnik ki, hogy az egy tagra eső betegségi napok száma állandóan emelkedő irányzatú, azonban a külföldi ausztriai és németországi jelentésekből vett adatokkal egybevetve mégis alacsonyabb, bár nincs kizárva, sőt valószínű, hogy a látszólagos kedvező állapot azon körülményből folyik, hogy munkásságunk nagy része az 1907. évi XIX. t.-cikkben biztosított jogait nem érvényesíti oly mértékben, mint a külföldön.

A munkásbiztosítás szempontjából igen nagy jelentőségű az Országos Pénztárnak a balesetbiztosítás terén az eddigihez képest sokkal nagyobb mérvben, intenzívebben, s a szociális szempontoknak gyakorlati felfogásával kifejtett működése. Mindenekelőtt említésre méltó az a körülmény, hogy a baleset esetére biztosítottak számának szaporodása az 1911. évben 4.9%-kal magasabb, mint a betegség esetére biztosítottaké. Az évi jelentés erre vonatkozó része ezt részben a kerületi munkásbiztosító pénztárnak vonatkozó nyilvántartásainak eddigi hiányos voltával is magyarázza, ami kétségtelen garanciát nyújt arra nézve, hogy az előző években a kezdet nehézségeivel küzdő, s így gyakran kevésbé megbízható statisztikai kimutatásokat most már kevesebb fenntartással lehet fogadnunk.

Az üzemnyilvántartás az 1911. évben 22.017 nagyipari, vagyis 5-nél rendszerint több alkalmazottat foglalkoztató üzemet tüntet fel s ez – szemben az 1910. évben nyilvántartott 18.641 nagyipari üzemmel, – valamint a szintén jelentős emelkedéssel szereplő 91.487 kisipari üzem mindenesetre annak bizonyítékai, hogy az Országos Pénztárnak a balesetbiztosítás szempontjából oly fontos üzembesorozó működése a rendelkezésre álló eszközöket nem eredménytelenül használja fel.

A balesetbiztosítás másik ágának, a balesetek kártalanításának adatait szintén táblázatos kimutatásokban tárja elénk a jelentés.

Eszerint az eddiginél most már jóval pontosabb adat-

szolgáltatás alapján készült, s így megbízhatóbb statisztika az 1911. évben összesen 40.362 balesetet mutat ki, üzemsopor-tonként részletezve – az adatok további feldolgozását azonban, így pl. a balesetekből előállott pénzügyi terhek alakulását stb., mint az évi jelentés keretét messze túlhaladó s külön munkálat tárgyát képező anyagát külön kiadványban óhajtja a pénztár közrebocsájtani.

A jelentés az Országos Pénztárnak munkásvédelmi szempontból nagyfontosságú actiójáról a balesetek elhárítására irányuló intézkedések megindításáról is megemlékezik mint a legközelebbi jövő feladatáról.

Panaszkodva említi a jelentés, hogy a munkásság tekintélyes részét úgy a törvényhozás, mint a végrehajtó hatalom különböző intézkedésekkel vonja ki az 1907. évi XIX. t.-cz. hatálya alól, amely intézkedések sociális szempontból a leg súlyosabb kritika alá esnek; de egyúttal az ipar egyoldalú pénzügyi megterhelése szempontjából is súlyosan esnek latba.

Ami az Országos Pénztár anyagi helyzetét illeti, tagadhatatlan, hogy a pénztár 1911. évi jelentése e tekintetben nem kedvező, mert a zárószámadások adatai tényleg 43.000 korona hiányt tüntetnek fel. E hiány ugyan csekély, ámde súlyosabb az a körülmény, hogy a mérlegben 8 millió korona künlevőség szerepel, amelyből behajthatatlanság címén a jelentés szerint is nagy összeg lesz leírandó, viszont azonban az államnak a kezelési költségek nagyobb mértékben való fedezésével, valamint az államvasutak betegsegélyző pénztárával szemben fennálló 2 millió koronára becsült követelés betudásával, meg van a remény, hogy a most még kedvezőtlen anyagi viszonyok az állam és az érdekeltségek támogatásával mielőbb megváltoztathatók lesznek s így a munkásbiztosítással szemben támasztott igények is teljes kielégülést nyerhetnek majd.

Az évi jelentésnek az Országos Pénztár gazdag munkaprogramjára vonatkozó adatai, a sociális hygienie és a munkásvédelmi szempontból megbecsülhetetlen értékű baleset-elhárítás terén kifejteni tervezett működése, fürdők, sanatóriumok vásárlása, a csak nemrégiben létesült munkáskórház megnyitása: mind olyan körülmények, amelyek ezen intézmény életképességéről tesznek tanúbizonyságot s a gazdasági válság elsimulása után megvalósulással is kecsegtetnek.

Természetes, hogy a tárgyilagossá bírálat mindenütt jogosan helyet foglalhat, azonban e kritikának mindenkor positivumokon, s nem benyomásokon kell alapulnia, mert mi sem károsabb a magyar ipari munkásság ügyére, mint ha az őt legközvetlenebbül érintő, s bizonyára legsajátlagosabb ügyét abszolút szempontokból ítélik meg s esetleg ítélik el. Nem lehet helyeselni, ha a munkásbiztosítást, a sociálpolitika e speciális

faját a részletek kellő és alapos ismerete nélkül egyéni szempontok szerint bírálják el, s így mindazok, kik ez irányban akár elvontan, akár a gyakorlatban állást foglalnak, az Országos Pénztár itt csak vázlatosan ismertetett évi jelentését bizonyára szívesen fogják venni.

Az Országos Pénztár – tudomásunk szerint – e jelentést az érdeklődőknek készséggel megküldi, ugyanis a jelentés, mint a pénztár hivatalos kiadmánya jelent meg, s a könyvpiacra nem szerepel.

Tors Tibor.

Az új angol Shops-Act (1 & 2 Geo. 5., cap. 54.) socialis jelentősége.

Az angol parlament az utóbbi időkben több olyan socialis fontosságú törvényt alkotott, melyek egyrészt a munkaadók és munkások közötti viszony helyes irányban való fejlődését, – a híres 1906. évi Workmen's Compensation Act korszakot alkotó reformjai mellett, – nagy mértékben biztosítják, másrészt pedig főként az ipar és kereskedelem terén, a vasárnapi üzleti tevékenység terjedelmére, a hetenkénti hatvan órás munkaidőre s az üzleti alkalmazottak (Shop-assistants) pihenési idejére vonatkozó kérdéseket szabályozzák.

Ez utóbbiak közé tartó dk a múlt év folyamán életbelépett *Shops-Act* (1 & 2 Geo. 5., cap. 54), melynek egyes lényegesebb intézkedéseit kívánjuk most szövé tenni. Angolországban is úgy volt az egészen a legújabb időkig, hogy az ipari és kereskedelmi tevékenység keretén belől éppen az üzleti alkalmazottak, közelebről a kereskedő-segédek heti és napi munkaidejének kérdése volt a leglazábban szabályozva. Ennek a látszólag jelentéktelen kérdésnek a modern socialis élet követelményeivel leendő összhangba hozatala céljából alkotta meg az angol törvényhozás a szóban forgó *Act-ot*, melynek már eddigi rövid érvényben létele is kétségtelenül beigazolta, hogy arra valóban szükség volt s példája a többi államokban is követésre érdemes.

Az új angol Shops-Act a kereskedő-segédet a hétnél legalább egy köznapján d. u. 1½ órától kezdve mentesíti az üzleti tevékenység alól. E szabályt illetőleg azonban azt a kivételt állapítja meg a törvény, hogy az említett mentesség egyáltalában nem terjed ki azokra a hetekre, melyek az angol

hivatalos ünnepeknek egy speciális nemét, az úgynevezett »bank-holiday«-t megelőzik. Négy ilyen bank-ünnepet rendszeresített az angol parlament 1871-ben, u. m. húsvét és pünkösd hétfőjén, aztán augusztus hónap első hétfőjén, végül december 26-án, s illetve amennyiben ez a nap vasárnapra esnék: december 27-én. Ezeken a napokon az angol pénzintézetek mindennemű üzleti tevékenysége szünetel: az összes angol bankok zárva vannak. Ha azonban a kereskedőség az ilyen *bank-holiday* napján rendes üzleti szolgáltatásban van, vagy ha az utána következő hét valamelyik napján a rendes szolgálati ideje délutáni 1½ óránál tovább nem terjed, a legelőli említett mentesség a bank-ünnepet közvetlenül megelőző hét folyamán is kiterjesztendő.

Egyik lényeges rendelkezése a törvénynek, – amely princípium már nem csupán az üzleti alkalmazottak munkaidejének, hanem általában az egész üzleti tevékenység tartamának szabályozását czélozza, – hogy hetenként egy napon délutáni 1 órakor valamennyi kereskedés bezárandó. Ez időtől kezdve aznap a vásárlókkal szemben szünetel az illető üzlet. Hogy ebben a hetenkénti félnapos szünetben bizonyos egyöntetűség biztosíttassék az egyes községek üzletei közt, a törvény felhatalmazza a helyi hatóságokat, hogy az említett hetenkénti félünnepp napját a saját hatáskörében valamennyi üzletre nézve egy napban, vagy a különféle üzletágak szerint külön-külön meghatározott napokban, esetleg kerületek szerint, vagy az évnek egyes időszakaira nézve más-más napokban állapítsák meg. A mi speciális társadalmi berendezésünk terén merőben ismeretlen emez intézkedések alól a Shops-Act bizonyos kereskedési ágakat mentesít s azokat taxatív felsorolva találjuk. Ezek a hetenkénti félünnepp megtartásának kötelezettsége alól kivett üzletágak pedig a következők: szeszes italok, szesztartalmú üdítő-italok kicsinyben való árusítása, villás-reggelik árusítása (ideértve a vasúti éttermek enemu készleteit), azután motor-, bicikli- és léghajóalkatrészek és járulékok árusítása, hírlapok árusítása, bizonyos romlás veszélyének kitett árucikkek (p. o. húsneműek, kenyér, tej-termékek, gyümölcs, virágok stb.) eladása, vasúti könyv-árusítás, orvosi- és sebészeti-készülékek eladása, dohány-árusítás, végül a kiállításokra és látványos mutatványokra szállított kereskedési tárgyak kicsinyben való árusítása azon esetben, ha ezek az üzleti forgalomba adott tárgyak az illető kiállítás vagy látványos mutatványok főczéljának szükség-szerig segédeszközei gyanánt tekinthetők.

Ámde ez a bizonyára meglehetősen széleskörű mentesség sem alkalmazható föltétlenül minden esetben. A felsorolt üzletágakra vonatkozó kedvezmény is megszűnik s illetve, miként a törvény szövege mondja: »ez a mentesség... figyel-

men kívül lesz hagyható» az esetre, ha az ugyanazon üzletágakhoz tartozó kereskedések tulajdonosainak legalább kéiharmadrésze az illetékes helyhatóságnál a hetenkénti félünnep-megtartásának kötelezettségét az elősorolt kicsinybeni elárúsítókra is kiterjeszteni kívánja. Ez az intézkedés tagadhatatlanul a nagyobb kereskedők üzleti érdekeit is védi s már az eddigi tapasztalat is mutatja, hogy ezek lehetőleg igyekeznek is érvényesíteni a törvény által biztosított jogukat a detailzúletek rovására.

Sociális tekinteteből igen figyelemre méltóak az új Shops Act-nak azok a rendelkezései, melyek az üzleti alkalmazottaknak étkezési szüneteit s az ezekkel kapcsolatos pihenési idejét szabályozzák, a különböző munkás-törvények által is érvényre juttatott idevágó kívánalmak szem előtt tartásával. A Shops-Act-nak egyik főelve ugyanis az, hogy bármily nagy terjedelmű üzletágban is, egyetlen kereskedő-segéd vagy más alkalmazott sem tartható szolgálatban egyfolytában hat óránál tovább anélkül, hogy ezen az időtartamon belül legalább húsz percnyi munkaszünet be ne következzen.

Nem hagyja figyelmen kívül a törvény a hajózási ügyletekkel foglalkozók s a hajókon utazók érdekeinek megfelelő biztosítását sem. E tekintetben, – a munkaidő tartamát illetőleg – bizonyos kivételes szabályokra találunk benne. Kimondja ugyanis, – ami egyébként a törvény intenióiból is szükségszerűen következtethető, – hogy a vevőközönség a kikötőbe való megérkezéskor vagy közvetlenül a kikötőből való elutazás előtt a vendéglői helyiségekben, áruraktárakban avagy hajózási szükségletek tekintetében a törvényes üzletzárási órák tartama alatt is kiszolgálható.

Ami aztán a vasárnapi és egyéb ünnepnapra üzleti árusítást illeti: a törvény az illetékes helyhatóságoknak megfelelő jogkört biztosít arra nézve, hogy ezek a vonatkozó évszakokban a különböző kereskedésekkel szemben felfüggeszthessék azt az előirt s fentebb már ismerteti kötelezettséget, hogy a hetenkénti félünnep napján az illető üzlet bezárassék. Ennek a felfüggesztésnek évenkénti együttes időtartama azonban négy hónapot meg nem haladhat.

Láthatjuk az előadottakból, hogy ez a kisebb terjedelmű új törvény csupán egyik csekélyebb kiegészítő részét képezi azoknak a nagyfontosságú törvényhozási alkotásoknak, melyeket Angolországban az egyre fejlődő szociális élet kívánalmi tesznek szükségessé. S az angol parlament a Shops-Act révén ezzel a kevéssel is – sokat alkotott.

Zsoldos Benő.

Magyar Társadalomtudományi Egyesület.

Az egyesület VI. rendes közgyűlése.

Május hó 1-én tartotta egyesületünk f. évi közgyűlését, melyet ANGYAL PÁL igazgató elnöki megnyitója vezetett be, melyben a nemes cél érdekében való kitartó munkára buzdította az egyesület tagjait.

Ezután HELLER FARKAS titkár felolvasta a választmány jelentését az 1911-1913. évi működésről. A jelentés a következő:

A haladás legbiztosabb záloga az előre, a jövőbe tekintés. Erre kell törekedni mindig, ha valamely nagy célt, nagy eszmét kívánunk elérni. Néha, bizonyos pillanatokban azonban nem mellőzhetjük a múltba való visszatekintést sem. Bátorít, ha látjuk, hogy sikerült eredményeket elérnünk, hogy sikerült célunkhoz közelebb jutnunk. De fontos tanulságokat is nyújt, mert mutatja, helyesen választottuk-e célunk megvalósítására az utat, nem tértünk-e le arról és megbízhatunk-e abban az irányban, amelyben elindultunk.

A visszatekintésnek szentel ezen szempontból kiindulva, minden egyesület évenként egy napot, amidőn beszámol az előző éveredményeiről. Egyesületünkben azonban minden harmadik év ez irányban kétszeres jelentőséggel bír, mert akkor lejárván a tisztikar megbízatása, nemcsak a közvetlen elmúlt évről, hanem három évre visszamenőleg kell áttekintenünk működésünk eredményeit.

Ily lustrum előtt állunk ma is. Egyesületünk életében letelt immár a második hároméves ciklus. Ennek eredményeiről kell ma számot adnunk.

Mielőtt erre rátérnénk, meg kell állapítanunk, hogy általában nehéz korszak volt e három év. Nemcsak számunkra, hanem mindenkire nézve Magyarországon. Nagy politikai küzdelmek töltötték be e három évet és kötöttek le nagyrészt minden érdeklődést és vezettek másrészt bizonyos elfásultságra éppen azon rétegekben, melyekre számíthat egyedül minden oly egyesület, amely tudományos célokat tűz maga elé. A nagy politikai küzdelmek közepette elveszítették ezen rétegek kedvüket a társadalmi kérdésekkel más irányban való foglalkozáshoz is. Az ily bizonytalan mozzanatokban gazdag, forrongó korszakok általában nem alkalmasak a békés társadalmi és tudományos munkára, melynek legfőbb feltételét, a nyugalmat, ölik ki az emberek lelkéből, amely nélkül pedig nagyobb elmélyedés és mélyebbreható elmélkedés nem lehetséges. Az ily

korszakok különösen hátráltatják az olyan munkálkodást, mely nem épít a szenvedélyelvre, nem dolgozik jelszavakkal, hanem tárgyilagosan akarja az igazságot felderíteni.

Pedig egyesületünk akkor, midőn megalakult, tagjaihoz intézett felhívásában ily munkát, a társadalmi kérdések nyugodt, szenvedély nélküli vizsgálatát helyezte kilátásba. Ehhez az elvhez kellett hűnek maradnunk a megpróbáltatás eme nehéz korszakában is, midőn jelszavakkal könnyen boldogulhattunk volna, de csendes és komoly tudományos munkára csak nehezen tudtunk munkatársakat kapni. A felhívásban ígért irányhoz hű maradt egyesületünk, nem törődve azzal, hogy a szenvedélyeknek, pártoknak és jelszavaknak szolgálatába állva, külsőleg sokkal nagyobb sikereket mutathatott volna fel. Abból indultunk ki, hogy nem azért alkottuk meg ezen egyesületet, hogy Magyarországon egy egyesülettel több legyen, hanem azért, mert arra a célra, amelyet magunk elé tűztünk, szükség volt és úgy hisszük, hogy ezen cél fontossága a szenvedélyek korszakában nem csökkent, hanem még inkább emelkedett.

Ebben a tudatban dolgoztunk második hároméves ciklusunkban is és úgy véljük, hogy azon csekély támogatást tekintve, melyet e kedvezőtlen korszakban egyesületünk misszióját még mindig eléggé át nem értő és át nem érző értelmiségünk munkánkban nyújtott, az egyesület ezen korszakbeli tevékenysége is derekasan megfelelt az alakulási felhívásban jelzett célznak. E felhívásban ugyanis többek között a következőket mondtuk: »A Magyar Társadalomtudományi Egyesületnek hazánk nagy társadalmi, gazdasági és nemzeti kérdéseivel kell foglalkoznia, de szigorúan tudományos, azaz tárgyias és összehasonlító alapon, minden egyoldalúságnak, minden pártpolitikai irányzatnak és személyes tekintetnek kerülésével«. Azok a kérdések, amelyekkel foglalkoztunk, tényleg mindhárom csoportba vágnak és azoknak legjelentősebbjei is. Társadalmi kérdéseinknek ugyanis mintegy synthesisét, nagy összefoglaló áttekintését adtuk SZÉCHENYI ciklusunkban, mely a Legnagyobb Magyar emelkedett nézőpontjából igyekezett megvilágítani összes fontosabb társadalmi kérdéseinket; egy másik idevágó actio pedig, a közegészségügy kérdésének megvitatása, társadalmi életünk gyökerének, az egészséges népség kifejlesztésének az alapkérdését vizsgálta. Gazdasági kérdéseink közül a birtokpolitika kérdéseit ragadtuk ki, melyek Magyarország gazdasági fejlődésére nézve a legalapvetőbb problémákat tartalmazzák. Nemzeti kérdéseinknek is a kellő közepébe igyekeztünk beletalálni akkor, amidőn a maga egészében közvetlenül a nemzetiségi kérdést tűztük vita tárgyává és igyekeztünk teljes tárgyilagossággal és őszinteséggel megvilágítani. Ezek természetesen csak a leg-

fontosabb kérdéselv, melyekkel foglalkoztunk; mellettük számos más nem kis jelentőségű kérdés is foglalkoztatta egyesületünket. De térjünk át a részletekre.

Mint az előző években, úgy a lefolyt cyklusban is, egyesületünk a szélesebb körű előkészítést és vizsgálatot igénylő kérdéseket *szakértekezletek* keretében tárgyalta. Ilyen szakértekezletünk, melyet előre kiválasztott előadók vezettek be, három volt. Az első a birtokpolitikai szakértekezlet, csak részben esett ezen három évbe, amennyiben az már 1909. év februárius havában vette kezdetét; az innen egész 1910. év ősziéig tartó időszakban azonban csak a bevezető előadások folytak le, melyek a külföldi országok birtokpolitikájáról számoltak be. Maga a tulajdonképpeni szakértekezlet, a birtokpolitika egyes kérdéseinek megvitatása, csak 1910. év november havában kezdődött és az 1911. év első két hónapjában folyt le. Mint előadók GAAL JENŐ igazgató, GÁRDONYI ALBERT, SELESS DÉNES, FASCHING ANTAL, IVÁDY BÉLA, BÖRCSÖK ANDOR, BERNÁT ISTVÁN, GYÖRGY ENDRE, MATTYASOVSKY MIKLÓS, BAROSS JÁNOS, LÉVY BÉLA, VANCSÓ GYULA, EBK Antal, KÁROLY REZSŐ és BUDAY BARNA szerepeltek, kik mind behatóan foglalkoztak a birtokpolitika egyes kérdéseivel és előadmányaikkal magas színvonalú vitát tettek lehetővé. Egyes felszólalók hozzászólásai is valóságos előadásoknak illettek be, így példának okáért SEBESS DÉNES, GYÖRGY ENDRE és HORVÁTH SÁNDOR felszólalásai. Sikerült is egyesületünknek ezen szakértekezlet folyamán, melyet a földművelésügyi minister is figyelmére méltatott, birtokpolitikánk egyes fontos mozzanataira, hiányaira és kitűzendő céljaira rámutatni.

Második szakértekezletünk, mely a közegészségügy kérdésének volt szentelve, már egészen a most tárgyalt cyklusba esik. Kiindulási pontját azok a tanulságok képezték, amelyeket az 1911. évi drezdai egészségügyi nemzetközi kiállítás nyújtott; de egyesületünk programjának megfelelően azokat a következtetéseket igyekeztünk e kiállítással kapcsolatban levonni, melyek a magyar közegészségügyi viszonyok javítása szempontjából fontosak. A szakegyesületekhez e kérdésben intézett felhívásunk nem maradt eredménytelen, mert a közegészségügyi kérdések megbeszélésére a következő előkelő egyesületek küldöttek el 1912. évi február hó 6-án, 13-án és 25-én lefolyt értekezletünkre kiküldötteiket: az Országos Közegészségügyi Egyesület, a Budapesti Királyi Orvos-Egyesület, a Magyar Királyi Természettudományi Társulat, a Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesülete, az Országos Gyer-Hicksanatórium-Egyesület, a »Charité« poliklinika, az Országos Magyar Népfürdő-Egyesület, a Nemzetközi Munkásbiztosítás Magyarországi Egyesülete, a Magyarországi Nőegyesületek Szövetsége és az Ingyentej-Egyesület. A három napig tartó

értekezleten megbeszéltük mindazokat a teendőket, amelyek közegészségügyünk javítása érdekében úgy az államra, mint a társadalomra és annak egyes szerveire várnak és hozzászólt e kérdésekhez orvosi társadalmunk és tudományos világnak számos kitűnősége. A vitában az első nap LIEBERMANN LEO, ILOSVAY LAJOS és LUKACS GYÖRGY, a második nap NÉKAM LAJOS, FORBÁIH IMRE, TUSZKAI ÖDÖN, PERCELNÉ-KOZMA FLÓRA, DFTRE LÁSZLÓ és OKOLICSÁNYI KUITTY REZSŐ, a harmadik nap pedig MANDKLO GYULA, PERTIK OTTÓ, OKOLICSÁNYI KUTHY DEZSŐ, SCHÄCHTER MIKSA, GERLÓCZY ZSIGMOND, HAVAS ADOLF, HELLER FARKAS, PATAKI BELA és PACH HENRIK vettek részt. A szakértekezlet eredményeinek feldolgozására GAAL JENŐ-igazgató elnöklete alatt a következő tagokból bizottság küldetett ki PETRIK OTTÓ, LIEBERMANN LEÓ, LUKÁCS GYÖRGY, ILOSVAY LAJOS, NÉKÁM LAJOS, SCHÄCHTER MIKSA, GERLÓCZY ZSIGMOND és HELLER FARKAS.

Már az 1913. év elején folyt le harmadik szakértekezletünk, amely a nemzetiségi kérdésnek volt szentelve. Februárius 18-án nyitotta meg azt SZÉLL KÁLMÁN volt miniszterelnök, ki a második napon is elnökölt az értekezleten. Ez az értekezlet is a tények alapos megállapításának, a nemzetiségek erőviszonyai felderítésének és azon problémáknak volt szentelve, amelyek előtt a nemzetiségi kérdés tekintetében hazánkban az állam és a társadalom állanak. Az értekezletet két tartalmas előadás vezette be, melyek egyikét KOVÁCS ALAJOS, másikat pedig AJTAY JÓZSEF tartotta. Ezen értekezleten is sikerült társadalmunk színét-javát részvételre bírni és a felszólalók sorában ott találjuk APPONYI ALBERT GRÓFOT, KENÉZ BÉLÁT, GRÓF BETHLEN ISTVÁNT, SÁNDOR JÓZSEFET, GYÖRGY ENDRÉT, GERGELY GYÖRGYÖT és BALAZSY DÉNEST. Írásban nyújtottak be véleményüket JANKÓ ÁGOST és BÁLÁS KÁROLY. Ezen értekezletünk ma még nincsen egészen lezárva, amennyiben a tanácskozás végeztével az egyesület igazgatósága bízott meg avval, hogy egy későbbi pontban összehívandó szűkebbkörű bizottságban tegye megbeszélés tárgyává az értekezleten felmerült adatokat és eszméket és így ezen actionk teljes eredményéről már a következő jelentés lesz hivatva beszámolni.

Bár a szakértekezleteink az egyesület vezetőségének idejét és munkaerejét erősen igénybe vették, mégsem hanyagolta el felolvasások tartását sem. Az ezen cyklusba eső előadások közül elsősorban a Széchenyi cyklus érdemel említést, amely 1911. november 12-én indult meg, amidőn azt GAAL JENŐ igazgató a Széchenyi cultus jelentőségéről szóló előadásával megnyitotta. Célja e cyklusunknak Széchenyi szellemének szélesebb körökben való terjesztése, amit különösen fontosnak kell tartanunk oly korszakban, amidőn a magyarság határozott vezető gondolatok és tisztán előtte álló célok

hiányában szűkölködik és amidőn éppen azért szüksége van egy olyan egységes világnézetre, amilyen a Legnagyobb Magyarot vezette. A magyar értelmiséget kívánja ezzel egyesületünk fölrázni közönyéből, amely áthatja azt akkor, midőn Magyarország fejlődése és jövője érdekében leglázásabb és leglelkesebb tevékenységére és éber érdeklődésére volna szükség. A megnyitó előadáson kívül az 1911. évben még két előadás volt, melyek egyikét BEÖTHY ZSOLT főrendiházi tag, a Magyar Tudományok Akadémia elnöke tartotta »A magyar jelleg és fejlesztésének fontosságáról Széchenyi szerint« czímen, másikat pedig PPOHÁSZKA OTTOKÁR püspök »Gróf Széchenyi István valláserkölcsei nézetei« czímen. Az 1912. év első két hónapjában KENESSEY BÉLA püspök Széchenyi világnézetét és életbölcseletét világította meg, GRÓF VAY GÁBORNÉ, ZICHY MARIM grófnő »A nők feladata a magyar nemzeti probléma megoldása körül«, GRÓF ANDRÁSSY GYULA pedig »Gróf Széchenyi István politikája« czímen tartott előadást. A cyklus második előadás-sorozata 1912 november havában indult meg APAIHY ISTVÁN egyetemi tanár »A magyar jelleg és jellem fejlesztése Széchenyi szerint« című előadásával. Folytatást nyert azután az 1912. év december és az 1913. és januárius és februárius hónapjaiban, amidőn IMRE SÁNDOR »Széchenyi és a magyar nevelés jövője«, PAULER ÁKOS »Széchenyi socialis erkölcstana«, MÁRKI SÁNDOR »A társadalmi igazságszolgáltatás Széchenyi szerint« és ZSILINSZKY MIHÁLY »Széchenyi nemzetiségi politikája« czímen tartottak előadást. BERZEVICZY ALBERT a Széchenyi közművelődési politikájáról vállalt előadását közbejött akadályok folytán meg nem tarthatván, GAAL JENŐ igazgató vállalkozott »Széchenyi társadalmi politikája« czímen a Széchenyi cyklus második sorozata befejező előadásának megtartására. Ezzel azonban Széchenyi cyklusunk még nincs befejezve és a jövő feladata lesz a kilátásba helyezett harmadik sorozatot is az első kettőhöz méltóan megtartani.

Az egyes kérdéseknek szentelt előadások közül még 1910. október 15-én foglalkozott egyesületünk FERENCZY JÓZSEF műegyetemi tanár előadása keretében a főiskolai reformunk kérdésével. Ezen érdekes előadást, mely az új egyetemekről szóló törvények előkészítésének idejére esett, beható vita követte, amelyben RADOS GUSZTÁV műegyetemi tanár, GIESSWEIN SÁNDOR kanonok, JANCÓSÓ BENEDEK igazgató és mások vettek részt. A választójog kérdésének két előadás volt szentelve, melyek mindegyikét BERNÁT ISTVÁN országgyűlési képviselő tartotta, az egyiket 1911. márczius 24-én a választójog kérdésének Északamerikában való állásáról, a másikat pedig 1911. december 9-én az általános választójognak Franciaországban való hatásáról. Mindkét előadás után vita volt, amelyben az első felolvasás után GAAL JENŐ, NÉMETH JÓZSEF és SZEMENYEI KORNÉL,

a második felolvasás után pedig AJTHAY JÓZSEF vettek részt. 1911. november 29-én GIESSWEIN SÁNDOR kanonok a fajok harczároi Londonban tartott congressusról számolt be. Egy másik congressussal is részletesen foglalkozott egyesületünk, nevezetesen a Hágában tartott második erkölcsnevelésügyi congressussal, amelyről GEÖCZE SAROLTA igazgatónő tartott 1912. november 12-én előadást. Ezen előadást is beható és érdekes vita követte, amelyben GRÓF APPONYI ALBERT, KEMÉNY FERENTZ, GIESSWEIN SÁNDOR, RUFFY PÁL, CZETTLER JENŐ és ROSENBERG AUGUSZTA vettek részt. Ezen előadás kapcsán az egyesület felterjesztéssel is fordult a vallás és közoktatásügyi minister úrhoz aziránt, hogy tegye lehetővé ezen congressus általános érdekű kiadványainak a magyar közönség részére való hozzáférhetését is. 1912. november 9-én még egy igen fontos előadása volt egyesületünknek, amelyet IMRE JÓZSEF egyetemi tanár tartott az orvosi hivatásról. Ezen előadás voltaképp ismét egy hosszabb cyklus megnyitását jelenti. Egyesületünk ugyanis egyes előadások keretében óhajtja megvilágítani az összes hivatások feladatkörét, hogy ez által mintegy a hivatások sociológiája teremtsen meg. Az ezután felkérendő előadók a tanár, tanító, a hivatalnok, a lelkész, a vállalkozó stb. hivatásait fogják megvilágítani. Lustrumok korszakába esik még két birtokpolitikai előadás is; nevezetesen 1911. január 14-én BÁLIN ı IMRE az Ottoman birodalom valamint Bosznia és Hercegovina mezőgazdasági viszonyairól tartott felolvasást, míg 1911. december 9-én PETHEŐ KÁLMÁN a francia birtokviszonyokról értekezett.

Egyesületünk *Szabad Iskolája* serényen folytatta működését a lefolyt három évben. 1911 november havától kezdve Budapesten a következő előadásokat rendezte: BÁLINT IMRE a kereskedelemről társadalmi és nemzetközi vonatkozásaiban, FERENCZY JÓZSEF a magyar sajtó fejlődéséről és társadalmi hatásáról a XIX. században, GÁRDONYI ALBERT a magyar földbirtokrendszer történeti fejlődéséről, GIESSWEIN SÁNDOR a keresztény-socialismus nemzetgazdasági rendszeréről, JANCsó BENEDEK a faj, nyelv és nemzet fogalmának sociologiai szempontból való vizsgálatáról, EÖTTEVÉNYI NAGY OLIVÉR pedig a bosnyák kérdés társadalmi, gazdasági és politikai vonatkozásairól tartottak sorozatos előadásokat. Kolozsvárt 1911 elején indult meg a Szabad Iskola, melyen ezen félévben KOSSUTÁNYI IGNÁCZ a hitről és vallásról mint társadalmi jelenségről, IMRE JÓZSEF az orvos munkájáról, CHOLNOKY JENŐ az emberi megtelepülések formáiról, MÁRKI SÁNDOR a történelmi felfogásról, KENESSEY BÉLA a reformatio társadalmi jelentőségéről, LECHNER KÁROLY az elmebetegségek társadalmi jelentőségéről, ERDÉLYI LÁSZLÓ a jobbgység szerepéről a középkori társadalomban, BARABÁS ENDRE pedig a falu társadalmi életéről

tartott előadást. A Szabad Iskola Brassóban is rendezett előadásokat 1911. április 2-től 7-ig; APÁTHY ISTVÁN a fejlődés törvényeiről, POSTA BÉLA pedig az őskor társadalmáról adott elő. 1911. év november hava 4-én ismét Budapesten indultak meg az előadások. Az első előadást GRÓF TISZA ISTVÁN vállalta nemzet és társadalom címén. Sorozatos előadásokat továbbá KENEDI GÉZA »Destruktív elemek a fejlődésben«, PALA GYÍ MENYHÉRT »A Darwinismus kritikája«, FARKAS PÁL »Szabadelvűség és radikalismus a történelmi fejlődésben«, HORNYÁNSZKY GYULA »Történetbölcseleti elméletek«, BÁLINT IMRE »Nemzetes közgazdaság« és KACSÓH PONGRÁCZ »Hypothesisek és hazugságok a természettudományokban« címen. Az 1912. év december havában Kolozsvárt PAULER AKÓS »Kérdések a társadalmi erkölcsstan köréből, FINKEY FERENCZ »Társadalmi védekezés a büntett ellene, APÁTHY ISTVÁN »A nemzetek örökölt és szerzett tulajdonságai«, PÓSTA BÉLA pedig »A művészetek társadalmi jelentősege« címen tartottak igen nagy számú hallgatóság mellett előadást. Az 1913. év februárius 3-tól terjedő hat héten át ismét folytak Szabad Iskolánkon Budapesten a sorozatos előadások. KORNISS GYULA a szellemi tudományok törvényszerűségéről, FARKAS PÁL afrancia forradalomról, HORNYÁNSZKY GYULA a tömeg szerepéről a görög történelemben, HELLER FARKAS a drágaság kérdéséről, GYÖRY TIBOR pedig a nagy járványok kérdéséről adtak elő.

Egy sajnálatos körülményt is fel kell említenünk Szabad Iskolánkkal kapcsolatban. Nevezetesen JANCSÓ BENEDEK igazgató hivatali állásából kifolyólag összeférhetlenséget látott fenforogni Szabad Iskolánk további vezethetése tekintetében, minélfogva ezen igazgatói tisztéről lemondott; helyét FARKAS PÁL és HORNYÁNSZKY GYULA tagtársaink foglalták el.

Egyesületünkől fenntartott Kolozsvári Munkás-gymnasium az 1912. évben »Kolozsvári Munkások Szabad Iskolája« címen folytatta működését, mely 2 elemi és 2 középfokú tanfolyamra terjedt ki. Az egyik elemi tanfolyam tartott januarius 22-től április 5-ig, a másik szeptember 1 (3-tól december 13-ig. Az I. elemi tanfolyamon tanította a magyar helyesírást és fogalmazást KOLUMBÁN GYÖRGY tanító, számtant MEZEY MIHÁLY tanító, és előadásokat az emberi egészség követelményeiről KONRÁDI DÁNIEL egyetemi magántanár tartott, mindenik heti 1 órában. Beiratkozott 96 iparos, átlag járt 25. A II. elemi tanfolyamon a magyar helyesírást és fogalmazást tanították KERTÉSZ JÓZSEF és KRIZSÁN GÁBOR tanítók, számtant KERTÉSZ JÓZSEF tanító heti 1-1 órában. Beiratkozott 76 iparos, átlag-jait 33. Az egyik középfokú tanfolyam tartott januarius 22-től április 5-ig, a másik szeptember 16-tól december 13-ig. Az I. középfokú tanfolyamon CHOLNOKY JENŐ egyetemi tanár »A természet erői és a Föld története«, FÖRSTNER TIVADAR ipari

szakiskolai tanár »A művészet megnyilatkozása«, APÁTHY ISTVÁN egyetemi tanár »A természet háztartása« és HEGYI GYULA ipari főfelügyelő »Társadalmi politika« címen heti 1-1 órában tartottak előadásokat. Beiratkozott 84 iparos, átlag járt 50. A II. középfokú tanfolyamon előadást tartottak APÁTHY ISTVÁN egyetemi tanár »A fejlődés és az átöröklés törvényei« és MÁRKI SÁNDOR egyetemi tanár »Magyarország története és gazdasági földrajza« címen heti 1 órában. Beiratkozott 91 iparos, átlag járt 40.

Szakértekezletek és előadások rendezésén kívül egyesületünk a kiadványok eszközét is hathatósan igyekezett felhasználni céljai elérésére. Mindenekelőtt Szemléjét igyekezett oly irányban vezetni, hogy az fontosabb társadalmi kérdéseinkről megemlékezzék. Folyóiratunkban számos oly cikknek is helyet adtunk, amely elvontabb elméleti színvonalon áll és így oly mélyebb megvilágítását tartalmazza az egyes kérdéseknek, mely előadás keretében talán kellő számú közönségre nem számíthatna, ellenben nyomtatásban megjelenve és szélesebb körben elterjesztve mégis alkalmas az ilyen kérdések iránt való érdeklődést is felkelteni. Szemlénk közleményei rovatában igyekeztünk a fontosabb könyvekre felhívni a közönség figyelmét és utóbb különösen a bennünket érdeklő congressusok és egyéb tanácskozmányok ismertetését is minél szélesebb alapon és lehetőleg közvetlen résztvevő tollából nyújtani. A Szemlén kívül több önálló kiadványunk is jelent meg, melyek nagyrészt szakértekezleteinkkel és egyéb actióinkkal kapcsolatosak. Megjelent nevezetesen az 1912. év folyamán »A Magyar Társadalomtudományi Egyesület 1910/11. évi birtokpolitikai szaktanácskozmányának előzményei, lefolyása és eredményei« című vaskos, 680 lapos kötet, melyet GAAL JENŐ igazgató rendezett sajtó alá. Megjelent továbbá ugyanez év nyarán a közegészségügyi értekezletünk eredményeit magában foglaló külön kiadvány is. A Széchenyi-cyklus előadásait szélesebb körben óhajtván terjesztetni, »Széchenyi eszmevilága« címen három kötet megjelenését vettük tervbe; ezek közül az első, mely a hat első előadást tartalmazza, a Franklin irodalmi társulat kiadásában már is megjelent. Új vállalatot is indítottunk meg a Magyar Társadalomtudományi Egyesület Könyvtára címén. Ennek már két kötete jelent meg. Ezek APÁTHY ISTVÁN »A fejlődés törvényei és a társadalom« és IMRE SÁNDOR »Nemzetnevelés« című munkái.

Igen tévesen fognók fel azonban e beszámoló célját, ha csupán arról kívánnánk szólni, amit a lefolyt korszakban megcsináltunk. Ki kell terjeszkednünk arra is, amit tenni elmulasztottunk. Szükséges ez azért, hogy ne mutassuk egyoldalú világításban működésünket, de szükséges azért is, mert ha egyesületünk egyes működési területeit nem ápoltuk

eléggé, az nem feledékenységből vagy más okból, hanem főképpen azért történt, mert ott mélyebben fekvő okok állták utunkat. Így jelentésünk ezen része magának egyesületünknek bizonyos hiányait fedi fel.

Ilyen mindenekelőtt a bizottságnak működése, mely ugyan egyes nagyobb kérdések tárgyalásánál megfelelő volt, mégis a bizottságok talán nem fejtettek ki oly állandó működést, mint a milyenre hivatva volnának. Ámde amikor tagjaink a legérdekesebb előadásokat sem látogatják oly számban, amilyenben azok azt megérdemelnők, nehéz volna még bizottsági ülésekkel is igénybe venni őket. A másik hiány, amelyet el nem hallgathatunk, vidéki fiókjainkkal kapcsolatos. Ezek működését ugyanis élénkebbé, belterjesebbé kell tennünk. A választmány utolsó ülésében TIMON ÁKOS elnöklete alatt ANGYAL PÁL, HEILER FARKAS és SZEMENYEI KORNÉL tagokból álló bizottságot küldött is ki azzal a feladattal, hogy az Egyesületnek minden célravezető úton propagandát csináljon. S annak a vidéki központokkal való érintkezését mind gyakoribbá és bensőbbé tenni igyekezzék. Kétségtelen, hogy ez buzgóbb tagjainktól nagy áldozatot és fáradságot kivan, amilyent nehezen várhatunk el mindenkitől, kivált, midőn azok, kik egyesületünk ügyeivel a legjobban törődnek, más irányban is erősen elfoglalt férfiak. De multhatatlanul igyekeznünk kell jövőre ez irányban is fokozottabb tevékenységet kifejteni. Ha ez bekövetkezik, reméljük, hogy kivált, ha országunk egéről a súlyos politikai fellegek elvonulnak és ismét derültebb korszak következik el, amely működésünket némileg megkönnyítendi, egyesületünknek ez irányban is sikerülni fog nagyobb eredményeket elérni.

Azzal a kívánsággal, hogy ez mielőbb megtörténhessék, zárjuk be jelen visszapillantásunkat.

Ezután GAAL JENŐ igazgató bemutatta az Országos Magyar Szövetség átiratát, mely az egyesületet a külföldön megjelenő és a nemzetiségekkel szemben tanúsított viselkedésünket elferdítő sajtótermékek ellen való küzdelemre és e téren valamelyes összműködés létesítésére hívja fel. Az átirattal az egyesület választmánya foglalkozni fog és az egyesület keresni fogja a módot, hogy az ellenünk az említett sajtótermékek útján folytatott aknamunkával szemben actio indíttassék.

SZEMENYEI KORNÉL mindenekelőtt az igazgatóságnak fejezi ki az egyesület köszönetét azon önfeláldozó működéséért, melyet kifejtett. Magához a választmányi jelentéshez hozzátartozva, örömmel látja, hogy az egyesület a birtokpolitikai értekezlet keretében mezőgazdasági kérdéssel már foglalkozott. Kívánatosnak tartaná, ha már most ipari, bányászati és kereskedelmi tárgyak is sorra kerülnének, hogy gazdasági

életünk minden ága egyenlő figyelemben részesüljön az egyesület részéről. Ezenkívül nézete szerint egész tárgyilagosan és minden politikai irányzat kikapcsolása mellett foglalkozni kellene a Balkán térképe újjáalakításával kapcsolatos események jövődő kihatásával érdekeink szempontjából.

APÁTHY ISTVÁN igazgató közművelődési kérdések beható tárgyalását is szükségesnek tartaná.

A választmány jelentésének tudomásulvétele után HELLER FARKAS titkár a számvizsgáló bizottság jelentését és a zárszámadást terjesztette elő.

A számvizsgáló bizottság jelentése következőképp hangzik:

Tisztelt közgyűlés! Tisztelettel jelentjük, hogy a reánk bízott tisztünknek megfelelően a Szűcs pénztárnok úr által vezetett könyveket megvizsgáltuk, az ezekkel kapcsolatos támlapokkal összehasonlítottuk és úgy a könyvvezetést, mint a pénztárkezelést a legnagyobb rendben találtuk.

Az 1912. évi zárszámadást felülvizsgálva, tisztelettel jelentjük, hogy ezen zárszámadás az 1912. év végével 2.122 K 54 fillér egyesületi tiszta vagyont tüntet fel.

Ezekután tisztelettel javasoljuk, hogy úgy a pénztárnok úrnak, mint az ellenőr úrnak a felmentvényt megadni szíveskedjék.

Budapest, 1918. április 2-án. LANER GYULA s. k., Hosszú ISTVÁN s. k., STROMSZKY SÁNDOR s. k., CSERY KÁLMÁN s. k.

A zárszámadás az 1912. évről a következő:

B e v é t e l e k :

Vagyonáthozat az 1911. évről	6.355 K 88 f
Hátralékos tagdíjak	1.020 » — »
1912. évi tagdíjak	6.740 » — »
1912. évi előfizetési díjak	5.260 » — »
Társadalomtudományi Könyvtár bevétele	31 » 10 »
Kamatok	391 » 12 »
1913. évre még 1912-ben befolyt bevételek	892 » 92 »
Összesen	20.691 K 02 f

K i a d á s o k :

Igazgatási költségek	3.605 K 33 fillér
A folyóirat költségei	11.937 » 46 »
Birtokpolitikai munka költségei	2.132 » 77 »
1913. évet illető tételek átvezetése	892 » 92 »
Mutatkozik egyenleg, mint vagyon	2.122 » 54 »
Összesen	20.691 K 02 fillér

A fölmentvény megadatván, az 1913 évi költségvetés az alábbiakban állapotott meg:

Bevételek:

Tagsági díjak	7.700 K
Előfizetési díjak	7.000 »
Kamatok	300 »
Térítvények az egyesületi könyvtár és szabadiskola részére előlege- zett összegekért (már tényleg befolyt)	1.500 »
Alapítvány	200 »
Összesen	<u>16.700 K.</u>

Kiadások:

Igazgatási költségek	4.500 K
Folyóirati költségek	12.000 »
Összesen	<u>16.500 K.</u>

A költségvetés elfogadása után a választmány kiegészítése és a számvizsgáló bizottság megválasztása eszközöltetett.

Megválasztottak a *választmányba*:

3 évre: APÁTHY ISTVÁN, BÁLINT IMRE, EÖTTEVÉNYI NAGY OLIVÉR, FERDINANDY GEYZA, GAAL JENŐ, GERGELY GYÖRGY, GYÖRGY ENDRE, HELLER P'ARKAS, HORVÁTH SÁNDOR, JANCsó BENEDEK, KENEDI GÉZA, KENÉZ BÉLA, MÁRKI SÁNDOR, MÉHELY KÁLMÁN, PAULER ÁKOS, POSTA BÉLA, SZEMENYEI KORNÉL, SZÜCS BERTALAN, TIMON ÁKOS.

2 évre: MELICHÁR KÁLMÁN.

A számvizsgáló bizottságba három évre: LANER GYULA, CSERY KÁLMÁN, STROMSZKY SÁNDOR.

Kirándulás a székesfőváros socialis alkotásainak megtekintésére.

A múlt évi közgyűlés alkalmával első ízben történt kísérlet arra, hogy a közgyűléssel kapcsolatban socialis intézmények megtekintésére az egyesület tagjai kirándulást rendeztek. Az a nagy érdeklődés, mely a kispesti munkásházak megtekintése alkalmával mutatkozott, arra készítette az egyesület igazgatóságát, hogy a folyó évet is ily socialis kirándulással kösse

egybe. Ezúttal a székesfőváros új socialis alkotásainak szólt a kirándulás.

Először az V. kerületben levő *Népházat* kereste fel a társaság, hol HANVAI SÁNDOR, az V. ker. előjárója és a székesfőváros jótékonyági és socialis munkájának lelkes harcosa már várta a társaságot, hogy a Népházon végig kalauzolja. A Népház építését 1909-ben kezdték meg és az 1911. évi április 24-én nyílt meg. Felépítése a telek értékével együtt 660.000 K-ba került. Természetesen a székesfőváros áldozatkészsége ezzel még nincsen kimerítve, mert a fenntartáshoz is jelentékeny összeggel járul; így az 1912. évben 90.300 K-t fordított e célra. Örvedetesen állapítható azonban meg, hogy a társadalom is jelentékeny összeggel járult hozzá a fenntartás költségeihez.

A Népház első sorban a munkanélküli és félig kiöregedett munkásokon akar segíteni. Ezek részére foglalkoztató műhelyt tart fenn, melyben megfelelő munkához jutván a munkanélküliek vagy csak kisebb erőfeszítést igénylő munkára képesek, ennek fejében szerény ellátást és éjjeli hajlékot kapnak. A bevezetett munkák a következők: diótörés papircsokkészítés, (főképp nők részére), faaprítás, préselt képek ragasztása és berakómunka; végre mosás és tisztítás. E munkáknál az egész vonalon a socialis vonatkozást keresi a vezetőség és a munka termékének értékesítésénél is tekintettel van erre. így a feltört dió héját olcsó tüzelőszer gyanánt árusítja és meghonosította az ócska és romlott ruha- és bútordarabok, valamint egyéb holmik gyűjtését, hogy azután azok kijavításával is foglalkoztathassa látogatóit és a kijavított darabokat a szegényebb népek olcsón eladhassa. A közönségpártolását épp ezért mindenképp megérdemli úgy ez az üzem, mint az egyéb munkák is. A faaprításnál a közönség igényeire a vezetőség annyira tekintettel van, hogy a csomagonkint 3 fillérért árusított aprított fát még házhoz is szállítja 50 csomag vételénél. A minimalis munkamennyiség, mely az ellátásért és szállásért teljesítendő, meg van állapítva; ha valaki ennél többet dolgozik, annak megfelelő bért is irnak javára, melyet a műhelyből kilépéskor kézhez kap. Aki nem a Népház foglalkoztató műhelyébe megy, az is kaphat szerény díjért – 20 fillérért – éjjeli szállást, de csak, ha a foglalkoztató műhely munkásai el nem foglalják a rendelkezésre álló 150 hálóhelyet.

A Népházban nyilvános étkező is van, hol olcsón étkezhet a szegényebb néposztály. Ugyancsak a Népházban talált elhelyezést a kerület népkonyhája is. A Népházzal kapcsolatban gyermekotthon is van, mely oly 14 éven aluli gyermekek részére áll nyitva, kiknek szülői napközben mun-

kában vannak. A Népház anyaságvédelmi célú is szolgál; szülés előtt és után könnyű munkát és hajlékot ad a nőknek.

Természetesen a munkások szellemi szükségletei sem maradnak figyelmen kívül. Ennek a célnak szolgál a nyilvános társalgó és a könyvtár és olvasóterem, valamint a tartott különböző tanfolyamok és szórakoztató előadások. Nyilvános tanácsadó és a jogvédő egyesület kirendeltsége egészíti ki a Népház berendezéseit. A vezetőség szívesen látja mindazok közreműködését, kik a Népházban nagyszámúban megforduló munkásokkal szellemi tekintetben foglalkozni hajlandók és ezzel a munkásság szellemi színvonalának emelésére is ki akarja terjeszteni működését.

Hogy mily szükség volt már egy ily socialis alkotásra, mutatja az a nagy igénybevétel. Az 1911. évben 135 munkanélküli 206 napon át 2.507 munkanap egységgel dolgozott ottan, míg 1912-ben már 306 munkanélküli 407 napon át 9.229 munkanap egységgel. Az éjjeli szállást 1911-ben 656, 1912-ben 1.358 egyén vette igénybe; az étkezőkben pedig 1911-ben 545.580, 1912-ben pedig 1.420.483 adag ételneműt szolgáltatott ki. Érthető tehát, hogy máris a Népház kibővítéséről van szó.

Miután GAAL JENŐ igazgató megköszönte az előjárónak a szíves útbaigazítást és vezetést, FERENCZI IMRE székesfővárosi socialpolitikai előadó vette át a társaság vezetését és a fővárosi kis és nagyobb lakások bemutatása után a Nép-szállóba vezette a társaságot, hol a fővárosi theára látta vendégül a társaságot. Már a tágas és szép freskókkal díszített, tisztaságtól ragyogó étterem, melyben a szálló rendes látogatói is jelen voltak, megragadta mindenki figyelmét. A szálló helyiségeinek megszemlélése teljesen ezen első benyomással összhangzatos képet mutatott.

A szálló a Rowton-typus szerint épült, melynek lényege, hogy közös nappali helyiségek mellett külön-külön éjjeli fülkét nyújt minden vendégnek. E fülkében csak ágy, mosdó és szék van és azokban csak 7 óra estétől reggel 8 óráig szabad tartózkodni; napközben a társas helyiségek használandók; ruhaneműek és egyéb tárgyak is a közös raktár külön fülkéiben helyezendők el. Egy rendes fülke ára 60 fillér, hét egymásutáni napra pedig 3 korona 60 fillér, míg a nagyobb kényelmet nyújtó fülke ára 80, illetőleg 4 korona 80 fillér. A látogatóknak több mint a fele hosszabb időre bérel; csak 2.000 koronán aluli évi jövedelemmel bíró és 14 éven felüli férfigényének vétetnek fel. A szálló főfeladata, hogy a fővárosban oly erősen elterjedt ágyrajárást csökkentse azáltal, hogy olcsó lakást nyújt a népnek. A szállóban 396 hálófülke és 42 háló-

szoba van. A társas helyiségek igen szépek. Az egész népszálló 1,090.000 koronába került.

A szálló megtekintése után FERENCZI IMRE röviden ismertette a szálló elveit és adatait, ezután pedig GAAL JENŐ igazgató köszönte meg a vezetést és annak adott kifejezést, hogy a székesfőváros socialpolitikai alkotásai csak továbbra is serkenteni fogják egyesületünket arra, hogy a socialpolitika zászlaját magasan lobogtassa. Az egyesület írásban is megköszönte WILDNER ÖDÖN székesfővárosi tanácsnoknak a szíves vendéglátást.